

ПОСІБНИК З ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

ПОСІБНИК З ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАНЬ ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

**Беата Бсль
Олександр Бурмагін
Томаш Патора
Олег Хоменок**

Проект співфінансований у рамках програми польського співробітництва
для розвитку Міністерства закордонних справ Республіки Польща

Програма «Підтримка демократії»

Київ - 2013

Solidarity Fund PL

TOWARZYSTWO
DEMOKRATYCZNE
WSCHÓD

польська допомога

Посібник з журналістських розслідувань

Теорія та практика

Беата Бель

Олександр Бурмагін

Томаш Патора

Олег Хоменок

під ред. Ірини Кост

Київ–2013

Solidarity Fund PL

Проект співфінансований у рамках програми польського співробітництва
для розвитку Міністерства закордонних справ Республіки Польща
Програма «Підтримка демократії»

польська допомога

*Публікація презентує виключно думки авторів і не може вважатися офіційною
позицією Міністерства закордонних справ РП*

УДК 070.1
ББК 76.01
П60

Під ред. Ірини Кост

Беата Бель, Олександр Бурмагін, Томаш Патора, Олег Хоменок.

Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика. – Київ, 2013. – 190 с.

ISBN 978-966-139-018-7

В посібнику вміщені теоретичні та практичні рекомендації журналістам розслідувачам щодо їхньої роботи. Презентовано правові засади роботи журналістів розслідувачів, практичні рекомендації щодо планування журналістського розслідування, роботи з джерелами інформації і методам її збору. Також представлено можливості, які перед журналістами розслідувачами відкривають нові медіа. Посібник рекомендований журналістам розслідувачам, студентам та викладачам факультетів журналістики.

ББК 76.01

Всі права захищено. Будь-яке використання матеріалів даної книжки повністю або частково без письмового дозволу автора заборонено.

ISBN 978-966-139-018-7

© Беата Бель, Олександр Бурмагін,
Томаш Патора, Олег Хоменок,
під ред. Ірини Кост, текст, 2013

ЗМІСТ

	Передмова.....	5
1.	Визначення розслідувань. Дефініція, предмет та тематика розслідувань (О.Хоменок).....	6
2.	Нові медіа - особливості, виклики та можливості для журналістів. Світовий досвід використання інструментів нових медіа в журналістських розслідуваннях (Б.Бель).....	10
3.	Правові засади роботи журналіста розслідувача (О.Бурмагін).....	14
3.1.	Права та обов'язки журналіста.....	22
3.2.	Доступ до публічної інформації.....	61
4.	Схема журналістського розслідування (О.Хоменок)	82
5.	Методи збору інформації під час розслідування..	89
5.1.	Спостереження – виклики, загрози, етичні дилеми (О.Хоменок).....	90
5.2.	Робота з документами – особливості використання документів (О.Хоменок).....	93
5.3.	Робота з людьми – техніка інтерв'ю. Особливості генерального інтерв'ю (Т.Патора)....	99
6.	Джерела інформації та методика роботи з ними.	106
6.1.	Відкриті джерела документальної інформації в Інтернет. Особливості пошуку та використання (О.Хоменок).....	111
6.2.	Пошук інформації про особу в Інтернет. Соціальні мережі як джерело інформації (О.Хоменок).....	118
6.3.	Правоохоронні органи як джерела інформації: канал потоку інформації з течією в один бік (в напрямку журналіста) чи співробітництво на визначених умовах? (Т.Патора).....	120
7.	Професійні та етичні стандарти в журналістських розслідуваннях. Таємниця розслідування (Т.Патора).....	125

8.	Ризики та забезпечення безпеки журналістів та джерел інформації. Захист джерел інформації (Т.Патора).....	132
9.	Методика аналізу та систематизації інформації зібраної під час розслідування (О.Хоменок).....	136
9.1.	Інструменти для обробки та публікації інформації, зібраної під час розслідування.....	136
9.2.	Архівування та систематизація інформації зібраної під час розслідування.....	137
10.	Мультимедійне розслідування – специфіка публікації результатів розслідування для різних платформ (Б.Бель).....	141
11.	Інструменти візуалізації інформації через створення мультимедійного контенту (О.Хоменок)	145
12.	Crowd-sharing – використання джерел та можливостей інтернету для розповсюдження матеріалів розслідування (Б.Бель).....	151
13.	Організаційна та бізнес-моделі розслідувальної журналістики: Міжнародний досвід (Б.Бель).....	155
14.	Додатки (О.Бурмагін).....	160
14.1.	Додаток 1.Законодавство, корисне для журналістів та ЗМІ.....	160
14.2.	Додаток 2. Перелік законодавчих актів, які гарантують відкритість певних категорій інформації.....	183
14.3.	Додаток 3. Перелік законодавчих актів, які передбачають звільнення від відповідальності за поширення недостовірної інформації.....	187

ПЕРЕДМОВА

Посібник, який тримаєте в руках, це результат співпраці Демократичного товариства схід з Варшави з Інститутом розвитку регіональної преси в Києві в рамках проекту «Антикорупційні журналістські розслідування в Україні. Досвід Польщі та України». Проект реалізований у період від квітня по листопад 2013 року та був профінансований в рамках програми польського співробітництва для розвитку Міністерства закордонних справ Республіки Польща Програма «Підтримка демократії».

За словами польських експертів журналістські розслідування не перший рік переживають серйозну кризу над Віслою. Сьогодні мало хто пам'ятає, що цей вид журналістики відіграв неабияку роль у зміцненні демократичного ладу в Польщі та захисті інтересів польського суспільства. Провідні польські журналісти розслідувачі, які були залучені до реалізації проекту, в один голос з «білою задрістю» відзначали великий потенціал для розвитку розслідувань в Україні. Динаміка політичних, економічних та суспільних подій в Україні, а також наявність талановитих журналістів розслідувачів, які з великим бажанням виконують свою роботу, дають підстави констатувати, що журналістські розслідування в Україні мають всі шанси відіграти важливу роль в подальшому розвитку держави.

Маємо надію, що розміщені в посібнику теоретичні та практичні рекомендації українських і польських експертів стануть у пригоді в роботі журналістів. Сердечно запрошуємо до ознайомлення.

1. ВИЗНАЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАНЬ. ДЕФІНІЦІЯ, ПРЕДМЕТ ТА ТЕМАТИКА РОЗСЛІДУВАНЬ

Єдиного визначення журналістського розслідування немає, різні школи журналістики трактують поняття розслідування по-різному. Основним предметом обговорення є питання, чи є розслідування жанром журналістики або методом, який використовує журналіст при підготовці своїх публікацій у різних жанрах.

Журналістське розслідування визначається як стаття або серія статей, що базуються на оригінальній роботі журналіста, а не тільки на витоку або зливі інформації з офіційних або неофіційних джерел. Розслідування описує весь спектр системної проблеми, а не окремий інцидент, що стосується однієї людини, розкриває складні соціальні теми, корупцію, порушення закону і зловживання владою та інформацію, раніше з різних причин невідому суспільству або яку навмисно приховують.

Розглядаючи розслідування як метод роботи журналіста, його можна охарактеризувати як синтетичний, що об'єднує всі методи збору інформації журналістом (спостереження, інтерв'ю, аналіз документів), заснований на роботі з численними джерелами, ретельному аналізі, порівнянні, пошуку протиріч і прихованих відомостей з метою оприлюднення інформації, представляє суспільний інтерес.

Практикуючі журналісти розслідувачі, визначаючи ознаки розслідування, що відрізняють його від інших жанрів, зазначають:

трудомісткість і ресурсомісткість, а саме – витрати часу, людських зусиль і коштів на проведення розслідування. Розслідування можуть потребувати іноді місяців спостережень, очікування документів, пошуку потрібних джерел інформації, всім цим можуть займатися кілька людей, і обійдеться це в чималу суму.

- необхідність високої самоорганізації журналіста, здатності планувати і концентруватися на досягненні мети. Від того наскільки журналіст точно і послідовно буде рухатися до поставленої мети, залежить час, витрачений на роботу, і ефективність розслідування.
- підвищені ризики, правові та неправові, пов'язані з роботою журналіста. Розслідувачі часто піддаються ризику як цивільно-правового, адміністративного або кримінального переслідування, так і неправовим ризикам: фізичної розправи, психологічного тиску, втрати роботи, дискредитації, втрати результатів розслідування і зібраних доказів.

Говорячи про труднощі, з якими стикаються журналісти в процесі розслідування, учасники численних тренінгів з журналістських розслідувань відзначали багато факторів серед яких:

- **Незацікавленість власників ЗМІ та редакторів у публікації спірної і проблемної інформації**, їх страх перед помстою за публікацію з боку політичних або бізнес сил, що характерно для пострадянського простору, де медіа-бізнес у чистому вигляді практично не поширений, і власники ризикують, як правило, не своїм виданням або телерадіокомпанією, а іншими підприємствами, їм належать.
- **Загроза особистої безпеки журналіста та джерел інформації**, яка часто є завищеною або перебільшеною, оскільки журналіст, що дотримує певні правила забезпечення своєї діяльності, може мінімізувати ризики, пов'язані з його роботою.
- **Відсутність доступу до необхідних джерел інформації**, що часто є відсутністю навичку придбання джерел або проявом елементарних лінощів, небажанням скористатися навіть доступними відкритими джерелами і масивами даних.
- **Обмеженість в ресурсах, часу і коштів**, є об'єктивною перешкодою, не тільки у зв'язку із загальною депресією на ринку медіа, але й особливостями менеджменту ЗМІ в Україні та країнах СНД. Журналісту зручніше і вигідніше випускати одну-дві новини, засновані на прес-релізах, в день, ніж тижнями збирати інформацію, аналізувати і перевіряти її ще раз.

У тому, що стосується браку коштів, частіше тут, як і в попередньому пункті, проблемою є лій журналістів, оскільки навіть наявність проектів підтримки розслідувань не зробила їх масовими, і часто журналісти не дають собі праці толком спланувати розслідування, для того, щоб отримати кошти на його реалізацію.

- **Страх невдачі і правових наслідків публікації матеріалів** розслідування, як і загроза особистій безпеці, також часто є завищеними, оскільки дотримання професійних стандартів, сумлінна робота, принципів журналістської етики мінімізує ці ризики. Прикладом тому є результати проекту SCOOP в Україні, де з близько 200 розслідувань, проведених місцевими та іноземними журналістами, жодне не отримало правових наслідків, хоча багато з них зачіпали інтереси можновладців.
- **Відсутність традиції і досвіду розслідувань** в журналістському середовищі, дискредитація розслідування як жанру, що було актуальним для української журналістики в кінці XX століття. Треба сказати, що в останнє десятиліття в Україні сформувалась і розвивається мережа центрів розслідувальної журналістики і журналістів, що займаються розслідуваннями в національних та регіональних ЗМІ, яка формує стандарти професії, а матеріали розслідувань стають джерелом позитивного досвіду та ідей для розслідувань.

Тематика розслідувань широка і різноманітна, вона включає в себе різні аспекти людського життя. «Пам'ятайте: що б Вам не говорили, вам говорять не все. Про що б не йшла мова, йдеться про гроші», - це висловлювання, приписуване Уїнстону Черчиллю, як не можна краще підходить до розуміння тематики розслідувань. Дійсно, практично завжди, збираючи інформацію, журналіст стикається з її неповнотою, і в абсолютній більшості випадків, розслідування прямо чи опосередковано стосуються грошей, а якщо точніше - корупції в широкому розумінні цього слова.

Ще одним маяком в розумінні тематики розслідувань є твердження, що предметом журналістського розслідування, як правило, стають або порушення закону, або недосконалі і неправильно працюючі закони. Правила життя придумують можновладці, і часто вигідні їм

правила працюють так, що в результаті страждають звичайні люди. Подібна несправедливість також може стати предметом журналістського розслідування.

До тем, які найбільш активно розслідують журналісти в Україні відносяться: публічні фінанси та державні закупівлі, приватизація, виділення земельних ділянок, дотримання екологічного та природоохоронного законодавства, порушення прав громадян, суспільне здоров'я, освіта, житлово-комунальне господарство та багато інших.

2. НОВІ МЕДІА - ОСОБЛИВОСТІ, ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ЖУРНАЛІСТІВ. СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ НОВИХ МЕДІА В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАННЯХ

Нові медіа – мабуть сьогодні вже можна сказати, що без них в сучасному світі було б важко жити, а тим більше працювати. Надають інформацію, підтримують та розвивають міжлюдські контакти, полегшують не тільки комунікацію, але також і навчання. Властиво використані – можуть стати корисним інструментом як в приватному, так і професійному житті.

Сьогодні важко собі уявити журналістику без нових медіа. З одного боку це привід для радості, оскільки завдяки ним суттєво прискорено цикл підготовки журналістських матеріалів, легше отримувати інформацію, контакти, думки. Проте з другого боку, нові медіа провокують більше ледарство, частіше журналісти йдуть легким шляхом (напевно, на пальцях однієї руки можна порахувати журналістів, що й надалі ходять в бібліотеку), що часто, особливо у випадку журналістів-розслідувачів, може мати катастрофічні наслідки. Тому саме зараз настільки важливим є проведення серед журналістів якісної просвітньої «новомедійної» роботи.

Дефініція терміну «нові медіа» є досить широкою. Цим типом медіа визнаються пошукові системи (наприклад, Google, Yahoo), портали з блогами (наприклад, Tumblr, Wordpress), сайти типу Вікіпедія (інтернет-енциклопедія, яка створена користувачами Інтернету), дискусійні форуми, портали для розміщення матеріалів відео, фото та аудіо (наприклад, Youtube czy Flickr), але в першу чергу соціальні мережі (Facebook, Twitter czy LinkedIn).

Нові медіа з огляду на специфічний для них темп обігу інформації, відкритість, а також анонімність та почуття, що всі в мережі є знайомими (звідси характерне для соцмереж звернення один до одного на «Ти»), попри свою привабливість та корисність для журналістів повинні сприйматися з

великою долею обережності. Основний журналістський принцип завжди говорив, що кожна історія мусить бути підтверджена принаймні двома джерелами. Однак у випадку нових медіа джерел повинно бути ще більше і вони повинні підтверджувати даний факт на різні способи – в мережі кожен може бути ким захоче, розповідати історії, які сам придумав, створювати реальність, яка насправді не існує. Джерело в Інтернеті не є рівноважним джерелу здобутому «на вулиці». Попри те, що нові медіа спокушають обрати легкий шлях, журналіст мусить вміти опиратися цій спокусі. Нові медіа мають бути допоміжним інструментом в традиційній роботі журналіста – Інтернет не може підміняти роботу «на місці». Але якщо сучасні технології поширили можливості роботи для журналістів, вони повинні ними максимально скористатися. Водночас, потрібно дотримуватися декількох принципів. Якщо журналіст неprisутній в нових медіа, він багато втрачає (шанс на отримання джерел та історій, перевірку інформації, але також на збір коментарів на тему своєї роботи, відстежування долі свого матеріалу після публікації).

Навіть у випадку відкритих профілів приватного характеру, журналіст повинен розуміти, що за ним спостерігають уважніше чим за пересічним Петренком. Кожна думка розміщена в мережі перетворюється в озвучену журналістом позицію і може непомітно позбавляти його основного журналістського обов'язку – принципу неупередженості та об'єктивізму. «Не пиши в соцмережах про те, про що б ти не написав у своєму журналістському матеріалі» - повинно бути основним принципом присутності журналіста в нових медіа.

Будучи присутнім в соцмережах, журналіст мусить пам'ятати про те, щоб не писати забагато про теми, над якими саме працює або має намір працювати. Одне зайве слово багато викликати серйозні наслідки, які потім буде важко мінімізувати – спробу заблокувати текст, «перехоплення» теми конкурентами, дискредитації журналіста та даної проблеми і тд.

Проте, розумне використання соцмереж відкриває журналістам чималі можливості – отримання інформації та доступ до героїв, інтеракцію зі споживачами. Одним із журналістів, який саме так використовує нові медіа, є Пол Льюїс, розслідувач «The Guardian». У 2010 році він підготував текст про смерть біженця з Анголи Джіммі Мубенгі на борту літака British Airlines. Чоловіка було депортовано з Великобританії через злочини, які він допустився.

Задля того, щоб дізнатися, що справді сталося на борту літака, Льюїс попросив на Твіттері про контакт з ким-небудь, хто знаходився на борту та бачив, що відбувалося. Швидко отримав кілька відгуків, серед яких один звучав так: «Я був на борту Ва77, цей чоловік благав про допомогу. Сьогодні я себе почуваю винним, що нічого не зробив». Потім подзвонив ще один очевидець. Завдяки цьому, Льюїс зміг чітко описати перебіг подій в літаку – виявилось, що відповідальні за транспортування Мубенгі охоронці, перевищили свої повноваження та призвели до смерті чоловіка (він задихнувся внаслідок способу розміщення на борту). Пол Льюїс використав свій акаунт на Твіттері під час пошуку інформації щодо смерті Іана Томільсона в ході протестів проти саміту G20 в Лондоні. Завдяки Твіттеру, в якому написав про пошук очевидців події, йому вдалося вийти на 19 осіб. Традиційним способом зміг знайти всього одну людину.

Чудовим прикладом того, яким чином новими медіа можуть скористатися журналісти та редакції, є американська неприбуткова організація Pro Publica. Заснована в 2007 році займається журналістськими розслідуваннями, а їх результати публікує виключно на сайті (також тексти друкуються в традиційних медіа, але лише в рамках співпраці з Pro Publica). У 2010 році Pro Publica першою серед Інтернет-редакцій отримала Пуліцерівську премію в категорії «журналістські розслідування» - за цикл репортажів з лікарень в Новому Орлеані після урагану Катрін (також текст було надруковано в традиційному ЗМІ – New York Times Magazine).

Pro Publica використовує нові медіа в багатьох площинах – як платформу переказу, як платформу контакту з читачами та платформу отримання інформації. Сайт організації та матеріали, що публікуються є мультимедійним та інтерактивними. Текст так само важливий, як картина чи звук, тому текстові матеріали дуже часто доповнюються фотографіями, відео, таймлайнами або графікою. Крім цього, сайт досить добре корелюється з соцмережами і часто використовує ці медіа, наприклад, у пошуку додаткових доповнень до матеріалу або навіть героїв.

Однією з тем журналістського розслідування, яке в 2013 році Pro Publica реалізовувала використовуючи соцмережі, був проект, що стосувався безпеки пацієнтів в американських лікарнях. Журналісти, які займалися цією темою, Маршал Аллен та Ольга Пірс, звернулися за допомогою до користувачів Інтернету на початковому етапі своєї роботи. Вони вирішили, що повторювані слова пересічних американців: «в лі-

карнях все погано», повинні бути якимось чином доведені та описані. Вони застосували тзв. *crowdsourcing*, тобто пошук джерел, героїв та інформації в натовпі користувачів Інтернету, які могли б цю тезу підтвердити. Попри те, що вони починали пошук на місцевому рівні, процес набрав загальноамериканського масштабу.

В підготовці матеріалу було використано в основному сайт *Pro Publica*, який був присвячений виключно лікарняному проекту, а також *Facebook*. На сайті було розміщено спеціальну анкету з проханням описувати в ній свої негативні враження та досвід пов'язаний з функціонуванням служби охорони здоров'я. Умовою використання цих історій була необхідність вказання детальних даних про пацієнта та його лікарняну ситуацію. Редакція забезпечувала повну анонімність, а дані пацієнтів могли бути оприлюднені лише за згодою самих пацієнтів. На анкету відповіло 10 тис. осіб. За підсумками пошуків, журналістам вдалося зібрати кілька сотень історій про зловживання в американських лікарнях (в т.ч. фінансових), лікарські помилки, некомпетентність лікарів, і навіть про випадки насильства в лікарнях. Історії, які пересилали користувачі Інтернету, стали початком масштабного розслідування *Pro Publica*.

Наступним етапом стало створення спеціальної групи на Фейсбуці, направленої для пацієнтів, їхніх сімей та опікунів, в якій можна було ділитися своїми думками, зголошувати нові ідеї, описувати власний досвід з лікарень. Групу моніторували журналісти, що проводили розслідування. В групу записалося більше 1600 чоловік, які окрім участі в дискусіях, розміщували там свої медичні або судові документи, фотографії своїх близьких з лікарень, які мали доводити рівень занедбань в службі охорони здоров'я. Завдяки цьому, журналісти отримали чергові матеріали для розслідування, але також могли дізнатися суспільну думку щодо своїх публікацій та пояснювати читачам всі сумніви. Таким чином, було побудовано специфічний зв'язок, який вилився в довіру. А це досить важливо з точки зору майбутніх розслідувань. Додатковим елементом для довіри можна вважати цінність розслідування, над яким працювала редакція – створення інтерактивної бази даних про медичні заклади з їхньою оцінкою, проблемами і т.д. Дуже важливо, щоб проект не було закрито – сайт *Pro Publica* існує й надалі, так само, як група на Фейсбуці, що дає пряму можливість легко повернутися до цієї теми, якщо дозволять обставини.

3. ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОБОТИ ЖУРНАЛІСТА РОЗСЛІДУВАЧА

В цьому розділі ми спробуємо доступно і коротко викласти юридичну основу роботи розслідувача. Адже, будь-який журналіст, який має мінімальний досвід спроб в отриманні інформації вже знає про велику кількість «нюансів» і надто творчий підхід розпорядників до тлумачень чинного законодавства. Креативність останніх особливо яскрава, коли немає, наприклад, бажання розкривати інформацію про шляхи і умови використання бюджетних коштів, розпорядження комунальним і державним майном, надавати відомості з декларацій про доходи посадових осіб. Саме тому, ми будемо розкривати зміст законодавчих норм і гарантій, насамперед, через призму вже наявної практики їх застосування. З прикладами популярних для відмов в наданні інформації аргументів і ефективних контраргументів, які можуть використовувати журналісти. З історіями оскаржень відмов розпорядників до органів прокуратури та суду і зразками скарг, позовних заяв.

Ми поділимося з вами власним практичним досвідом, аби кожен журналіст, який з ним ознайомиться знав, що є в законодавстві корисного для нього, як це застосувати і як, за необхідності, змусити чиновника надавати всю необхідну і відкриту за режимом доступу інформацію.

Почнемо з дійсно правових засад, з того, що головні журналістські права – на інформацію і вільне вираження поглядів і переконань, ґрунтуються на конституційному стандарті, який складається з декількох важливих елементів і який має найвищу юридичну силу в країні. Мова про статтю 34 Конституції України, яка встановлює наступне:

«Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя».

Слід звернути увагу, що Конституція України гарантує кожному, незалежно від професійної діяльності або інших ознак наведені права. Проте, зрозуміло, що в першу чергу ця стаття Основного закону країни стосується саме журналістів. Адже, вони найбільше працюють з інформацією, потребують інформації, їх професійний рівень визначається в т.ч. тим, як вони і про що висловлюють, поширюють свої погляди і думки.

Про конституційний стандарт свободи вираження кожному розслідувачу необхідно запам'ятати і знати декілька важливих, практичних речей.

Перша частина статті 34 – це фундамент права на висловлення своїх ідей, думок, суджень, переконань, висновків, узагальнень тощо. Вона гарантує кожному і журналістові в т.ч. говорити, писати, поширювати те суб'єктивне, що виникло, як результат сприйняття всього, що відбувається навколо. В тому числі, і зібраної та обробленої розслідувачем інформації. Саме на цій частині Конституції ґрунтується важливий для ЗМІ та їх творчих працівників механізм звільнення від відповідальності за висловлення оціночних суджень. Далі він розвивається у статті 30 Закону України «Про інформацію» та корпусі рішень Європейського суду з прав людини (детальніше про оціночні судження у частині щодо прав та обов'язків).

Друга частина статті 34 — це фундамент всіх питань, пов'язаних із доступом до інформації, використанням техніки, вільним поширенням інформації, захистом джерел інформації тощо. Ця, друга частина статті 34 Конституції України гарантує розслідувачу використання всього необхідного в роботі інструментарію — **вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію**. Права та гарантії з кожного слова цього речення «збирати», «зберігати», «використовувати і поширювати» відбивається у великій кількості норм законо-

давчих та підзаконних нормативно-правових актів, правозастосовчій практиці. За цією логікою, побудованою на структурі статті 34 Конституції України ми викладено і частину «права журналіста» аби показати, що норми Конституції мають суто практичне значення, це не сухі теоретичні конструкції. Але перед тим, ще один важливий момент щодо статті 34, про який обов'язково слід пам'ятати. Мова про право журналіста **самому і тільки самому** обирати, як форму отримання інформації (усно, письмово, електронною поштою, в будь-який інший спосіб), самому обирати форму зберігання і поширення, а так само право самому обирати джерела інформації. Цю гарантію прописано в другій частині речення другої частини статті 34 Конституції України – **«Кожен має право вільно збирати... ..інформацію усно, письмово або в інший спосіб — на свій вибір»**. На практиці, саме цей аргумент — «Конституція гарантує мені вирішувати до кого звертатися, яку і в якому вигляді отримувати інформацію» — необхідно використовувати в ситуаціях, коли журналісти чують щось на кшталт — «подавайте письмовий запит, інакше ми не надамо інформації», «звертайтеся до прес-служби», «нам заборонили надавати інформацію, все через керівника». Звісно, що ця можливість «вільно збирати» не є абсолютною і на рівні Законів регламентується певними правилами, які також необхідно знати для якомога швидшого, ефективного збору інформації. Проте, на нашу думку важливо знати, що на рівні Основного закону міститься таким чином сформульована гарантія.

Третя частина статті 34, яка встановлює основу правил обмеження вищеназваних прав і гарантій є не менш значимою ніж перші дві частини. Отже, формула для правомірного обмеження свободи вираження поглядів, збору та поширення інформації згідно Конституції України складається з двох складових **«може бути обмежене законом»** + **«в інтересах»**, які **мусять бути наявними одночасно**. Після слова «інтересах» частина 3 статті 34 містить перелік так званої «легітимної мети». Якщо з обґрунтуванням наявності такої мети, наприклад, **«для захисту репутації або прав інших людей»** або **«для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно»**, зазвичай, проблем не виникає, то з дотриманням першої — «обмеження тільки законом» складнощів у різноманітних «обмежувачів» багато. Тому що «законом» означає — нормативно-правовим актом, який прийнято Верховною Радою України, підписано Президентом

і опубліковано у встановленому Законом порядку. Іншими словами, будь-який підзаконний акт — відомча інструкція, постанова Кабінету Міністрів України, розпорядження міського голови може містити обмеження щодо прав встановлених статтею 34 Конституції тільки, якщо таке обмеження прямо передбачено і дозволено нормою Закону. Один з прикладів — частина 3 статті 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації»: **«Перелік відомостей, що становлять службову інформацію, який складається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами владних повноважень, у тому числі на виконання делегованих повноважень, не може бути обмеженим у доступі».** У всіх інших випадках, посилення будь-яких посадовців, органів влади на такі підзаконні нормативно-правові акти, які обмежують права людини зі статті 34 Конституції — є протиправними, а самі норми таких підзаконних актів — нікчемними. Такими, що не підлягають до застосування.

Ще декілька прикладів, як працює **«обмежене законом»** і як розслідувачам слід застосовувати цей конституційний стандарт.

Всі випадки, коли будь-які особи забороняють використання техніки на вулиці, інших публічних місцях — задавати просте питання — на підставі якого закону? **«Я журналіст, у мене є права і гарантії, які передбачено Конституцією і Законами України, в т.ч. на використання техніки, - на підставі якого закону, якої статті цього закону, Ви намагаєтесь обмежити мої професійні права?»**

Так само, треба застосовувати цей алгоритм в питаннях доступу журналіста до приміщень органів влади і місцевого самоврядування. Так само, в питаннях доступу до інформації. Як словосполучення **«може бути обмежене законом»** Конституції продовжується і працює разом з законами ми побачимо нижче. Але з самого початку треба запам'ятати, що будь-хто може обмежувати головні професійні права журналіста на збір, зберігання, поширення інформації, вільне вираження своїх поглядів — тільки у випадках прямо передбачених законами.

Для посадових осіб органів влади і місцевого самоврядування ситуація з можливостями обмежувати права журналіста ще складніша. **Адже, кожен їх крок, слово, дія (або бездіяльність) повинна ґрунтуватися на конкретній нормі чинного законодавства. Їх до цього**

зобов'язує частина 2 статті 19 Конституції: **«органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»**. Отже, наприклад, співробітник МВС, іншого «силового» державного органу, вимагаючи від журналіста припинити зйомку, віддати карту пам'яті фото-відеокамери, повинен не тільки послатися на закон, який передбачає таку можливість, а й назвати конкретну норму законодавства, яка дозволяє йому, як посадовій особі, в такій ситуації озвучувати таку вимогу і вчиняти дії на її реалізацію. Звісно, що в 90% випадків, чемне і на-полегливе **«на підставі якого закону»** від журналіста збиває з пантелику більшість «агресорів». Тому що, одна справа гаркнути «нізя» і інша — назвати статтю Закону України «Про міліцію», інші норми, які дозволяють в даній конкретній ситуації правомірно обмежити професійні права журналіста.

Завершуючи про правові засади, згадаємо ще про одну дуже важливу для ЗМІ і журналістів норму, яка має юридичну силу нижчу за Конституцію України, але вищу за будь-який національний Закон — це стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Частина 1 статті 10 передбачає:

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств».

За змістом і сферою дії стаття 10 Конвенції практично аналогічна статті 34 Конституції. Вона містить менше деталей щодо права на доступ до інформації, але містить величезну кількість стандартів щодо свободи вираження поглядів і поширення інформації. Ці стандарти вписано у рішеннях Європейського суду з прав людини по статті 10, які є її невід'ємною частиною. Нижче, як приклад, перелік рішень ЄСПЛ з деяких напрямків діяльності ЗМІ та журналістів.

1. Щодо стандартів захисту журналістських джерел – Рішення у справі «ГУДВІН проти сполученого Королівства» від 27 березня 1996 року (Goodwin v. UK).

2. Щодо стандартів з висловлення оціночних суджень стосовно публічних осіб під час виборів, наявності суспільного інтересу – Рішення у справі «Українська Прес-Група» проти Україна» від 29 березня 2005 року.

3. Щодо наявності суспільного інтересу, поширення раніше поширеної інформації – Рішення у справі «Газета «Україна-Центр» проти України» від 15 липня 2010 року.

4. Щодо відповідальності за поширення друкованим виданням інформації з мережі Інтернет – Рішення у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» від 5 травня 2011 року.

5. Щодо балансу між правом на свободу вираження поглядів та проведенням вільних виборів – Рішення у справі «Боуман проти Сполученого Королівства» (Bowman v. UK) від 19 лютого 1998 року.

6. Щодо наявності суспільного інтересу та балансу між правом на свободу вираження поглядів і захистом приватного життя:

- рішення у справі «Фон Ганновер проти Німеччини» від 26 червня 2004 р. (фотографування і поширення зніmkів публічної особи);

- рішення у справі «ПОРУБОВА (PORUBOVA) проти Російської Федерації» (Porubova v. Russian Federation) від 8 жовтня 2009 року (поширення інформації про сексуальну орієнтацію публічних осіб в контексті журналістського розслідування про зловживання бюджетними коштами);

- рішення у справі «Axel Springer AG проти Німеччини» (Axel Springer AG v. Germany) від 7 лютого 2012 року (інформація про арешт відомого актора на пивному фестивалі за зберігання кокаїну, подальше висвітлення його кримінального переслідування);

- рішення у справі «Компанія KRONE VERLAG GMBH & CO KG і KRONE MULTIMEDIA GMBH & CO KG проти Австрії» від 3 лютого 2012 року (інформація про скоєння тяжкого сексуального злочину проти дитини, поширення фотографій цієї дитини).

7. Щодо суспільного інтересу, критики суддів, висвітлення судового процесу – Рішення у справі «Де Хес і Гийзелъс проти Бельгії» від 1997 р.

8. Щодо оцінки достовірності, вірогідності та об'єктивності інформації журналіста стосовно загальної негативної оцінки дій органу влади (спра-

ва про поширення чуток) – Рішення у справі «Торгейрсон проти Ісландії» (Thorgeirson v. Iceland) від 25 червня 1992 року.

9. Щодо критики публічних осіб, гострих висловлювань – Рішення у справі «Лінгенс проти Австрії» від 8 липня 1986 року.

Ці рішення ЄСПЛ, та всі інші, незалежно від того, проти якої країни члена Ради Європи була справа, є важливими для українських журналістів та ЗМІ. Раніше, з 1997 року (коли Конвенція набула чинності для України) до 2006 року всім, і юристам в т.ч. доводилось використовувати складні схеми з аргументів аби довести, що всі висновки ЄСПЛ є нормами, які обов'язкові для застосування в Україні. І, не завжди на це правозастосовчі органи звертали увагу. Не раз доводилось чути від судді, щось на кшталт: «ми в Україні, а де той Страсбург». Проте, під тиском експертних і правозахисних неурядових організацій, інституцій Ради Європи у 2006 році було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». В статті 17 якого прямо зазначено: **«Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права».** Пізніше, в пункті 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» вища судова установа також зазначила: **«суди також повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Рим, 4 листопада 1950 року) та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права».** На сьогодні, вже ні у кого немає сумнівів в тому, що практика ЄСПЛ, як невід'ємна частина статті 10 Конвенції повинна враховуватись всіма правозастосовчими органами України в своїй діяльності.

Ще одна відмінність статті 10 Конвенції від статті 34 Конституції України — це наявність додаткової до конституційного стандарту, третьої умови, для правомірного обмеження права на вільне вираження поглядів, збір і поширення інформації. Якщо в Конституції, як ми зазначили вище, формула – «обмежене законом» + «в інтересах», то Конвенція додає «є необхідними в демократичному суспільстві». Враховуючи, що Конвенція має силу нижчу від Конституції, але вищу за закони, в цілому, для того аби права журналіста вважалися обмеженими правомірною необхідна одночасна сукупність всіх трьох елементів.

Обмеження повинно бути – «передбачене законом» + «в інтересах» + «необхідним в демократичному суспільстві».

«Необхідність в демократичному суспільстві», як обов'язкова підстава для легітимного обмеження права на свободу слова, можна сказати, є важливішою за перші дві. Саме через недотримання цієї вимоги Конвенції країнами програно більшість справ по статті 10 в Європейському суді з прав людини. Ця підстава вимагає від уряду-відповідача, наприклад, при застосуванні кримінального покарання до журналіста довести не тільки те, що дійсно таке покарання є в кримінальному кодексі (передбачено законом), що дійсно наявний законний інтерес для такого обмеження (в інтересах), а й те, що таке покарання є пропорційним і необхідним в демократичному суспільстві. Саме на підставі цієї ознаки ЄСПЛ виробив такі сталі підходи щодо свободи вираження поглядів, як неприпустимість «охолоджувального ефекту» - коли зі ЗМІ на відшкодування шкоди стягуються величезні суми внаслідок чого ЗМІ може припинити існування, або коли відмова в наданні інформації настільки абсурдна, що всі інші ЗМІ можуть втратити інтерес до висвітлення певної теми, як неприпустимість застосування кримінального покарання, особливо, у вигляді позбавлення волі за дифамацію, як ширші межі критики публічних осіб тощо. Тобто, «необхідність в демократичному суспільстві» вимагає від урядів забезпечувати в країні дотримання не тільки формальної сторони стандартів у сфері свободи вираження поглядів — «передбачено законом» та «в інтересах», а й змістовної. Обмеження (санкція) повинно бути адекватним, і застосуватися дійсно для захисту порушених інтересів фізичних і юридичних осіб, а не для переслідування і залякування ЗМІ, закриття в обговоренні певних тем (цензури), знищення «вільного ринку ідей» в суспільстві. В національному законодавстві України багато норм, які повинні забезпечити дотримання вимог Конвенції щодо «необхідності в демократичному суспільстві». Наприклад, частина 6 статті 17 Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів»: «Журналіст та/або засіб масової інформації звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку». В частині 4 цієї ж статті цього ж Закону зазначено наступне: «У разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або

засобом масової інформації як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації». Цивільний кодекс України серед загальних засад цивільного законодавства передбачає справедливість, добросовісність та розумність (стаття 3). Як об'єднання практики ЄСПЛ та норм національного законодавства керівні роз'яснення з п.27 Постанови Пленуму Верховного Суду України №1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» передбачають: «Крім того, при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із засад справедливості, добросовісності та розумності. При цьому визначений розмір грошового відшкодування має бути співмірний із заподіяною шкодою і не повинен призводити до припинення діяльності засобів масової інформації чи іншого обмеження свободи їх діяльності».

3.1. Права та обов'язки журналіста.

Отже, з рівня Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і рішень ЄСПЛ спустимось на рівень законів та підзаконних актів. Побачимо, як вони розвивають конституційні та конвенційні стандарти, які гарантії і обов'язки встановлюють, яка практика і проблемні зони існують в цій сфері.

З самого початку зауважимо, що в додатках до посібника ми в зручній для використання формі надамо витяги з головних законодавчих актів в медіа-сфері. Також, ви отримаєте основні зразки документів для отримання інформації та захисту права на інформацію. Безпосередньо ж в цій частині правового розділу ми спробуємо зручними для сприйняття словами окреслити головні професійні права журналіста, сферу їх дії і показати всі можливості.

Хто є «журналістом»?

Першим питанням, яке до сьогодні виникає в практичній діяльності журналістів в Україні є підтвердження власне статусу журналіста. Відповідно, і наявності можливості або відсутності такої користуватися спеціальними гарантіями, які містяться в законодавстві для творчих працівників ЗМІ. Особливо ця проблема актуальна

для представників інтернет-видань будь-якого рівня. Найчастіше їм закидають про те, що вони не є «зареєстрованим ЗМІ», «не має свідоцтва про реєстрацію, як ЗМІ» і т.і. Після таких заяв, зазвичай, слідує не допуск розслідувача на засідання конкурсної комісії, де розкриваються пропозиції всіх учасників торгів, як сталося в Сімферополі, або, як в останньому випадку — на пленарне засідання Херсонської міської ради. Також, вирішення питання «журналіст», не «журналіст» важливе для застосування статті 171 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

В декількох профільних законах, які регулюють діяльність «традиційних ЗМІ» - Про пресу, Про інформаційні агентства — містяться визначення, хто є журналістом. Проте, більш загальним, таким, що підлягає застосуванню до всіх видів ЗМІ, є дефініція із Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів».

В статті 1 названого Закону зазначено, що «журналіст» - це творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для засобів масової інформації, виконує редакційно-посадові службові обов'язки в засобі масової інформації (в штаті або на позаштатних засадах) відповідно до професійних назв посад (роботи) журналіста, які зазначаються в Державному класифікаторі професій України.

Декілька речей, на які слід звернути увагу. Перше, що людина може працювати, як в штаті так і на позаштатних засадах (на підставі цивільно-правових договорів). Друге, бажано аби назви посад збігались з тими, які містяться в держкласифікаторі. Третє — у визначенні немає прив'язки наявності статусу до наявності редакційного посвідчення. Головне — це виконувати роботу із збору, обробки і створення інформації для засобів масової інформації. Зазначений підхід, що статус журналіста залежить не від формальних ознак або наявності певних документів, а від роду діяльності людини, повністю узгоджується із баченням Ради Європи того, хто вважається журналістом. Так, в Рекомендації Комітету Міністрів РЄ № (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації» міститься наступне визначення – «Журналіст» – будь-яка фізична або юридична особа, яка

регулярно або професійно задіяна в зборі та публічному поширенні інформації через будь-які засоби масової інформації. При цьому Інформація» – будь-яка констатація факту, думки або ідеї у формі тексту, звуку та/або зображення.

Отже, «журналіст» - це той, хто регулярно працює з інформацією для ЗМІ. Виникає питання, хто і що на сьогодні вважається ЗМІ. І, в цьому питанні, як раз найбільше змін в законодавстві сталося по відношенню до веб-сайтів. Якщо «традиційні» ЗМІ — преса, телебачення і радіомовлення, інформаційні агентства такими і лишилися відповідно до своїх профільних законів. То, після змін інформаційного законодавства в травні 2011 року до ЗМІ відносяться і інтернет-сайти. Головні в цьому контексті зміни відбулися в Законі України «Про інформацію», який з 2011 року діє в абсолютно новій редакції. В попередній редакції було прописано правило, що види ЗМІ — це відповідно до профільних законів. Немає відповідного закону — немає ЗМІ. Але вже другий рік діє інша схема.

У частинах 1, 2 статті 22 Закону України «Про інформацію» зазначено:

«1. Масова інформація — інформація, що поширюється з метою її доведення до **необмеженого кола осіб**.

2. Засоби масової інформації — засоби, призначені для публічного поширення друкованої **або аудіовізуальної інформації**».

Йдемо далі. Що таке аудіовізуальна інформація можна прочитати у статті 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»:

«аудіовізуальна інформація — **будь-які сигнали, що сприймаються зоровими і слуховими рецепторами людини** та ідентифікуються як повідомлення про події, факти, явища, процеси, відомості про осіб, а також коментарі (думки) про них, **що передаються за допомогою зображень та звуків**».

Про юридичне визначення мережі Інтернет читаємо у статті 1 Закону України «Про телекомунікації»:

«Інтернет — **всесвітня інформаційна система загального доступу**, яка логічно зв'язана глобальним адресним простором та базується на Інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами».

І, насамкінець, що таке веб-сайт, можна на сьогодні прочитати тільки в одному нормативно-правовому акті — у Наказі Державного коміте-

ту інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25.11.2002 року №327/225 «Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади», згідно з яким: **«веб-сайт – це сукупність програмних та апаратних засобів з унікальною адресою у мережі Інтернет разом з інформаційними ресурсами, що перебувають у розпорядженні певного суб'єкта і забезпечують доступ юридичних та фізичних осіб до цих інформаційних ресурсів та інші інформаційні послуги через мережу Інтернет».**

Таким чином, будь-який веб-сайт на сьогодні можна вважати ЗМІ. Адже веб-сайт існує в мережі Інтернет, яка за визначенням — сфера загального доступу, і веб-сайт очевидно засіб поширення аудіовізуальної інформації.

Інтернет, як ЗМІ — історія захисту прав. Зазначений підхід к розумінню веб-видання, як ЗМІ, і відповідно, творчого працівника, як представника ЗМІ, юристи ІРРП апробували, поки що, в одній конфліктній ситуації. Один з державних органів Автономної республіки Крим проводив процедуру розкриття пропозицій конкурсних торгів. Відповідно до частини 4 статті 9 Закону України «Про здійснення державних закупівель» під час проведення процедур розкриття пропозицій конкурсних торгів мають право бути присутніми представники засобів масової інформації. Замовники зобов'язані забезпечити безперешкодний доступ представників засобів масової інформації на їхню вимогу до процедури розкриття пропозицій конкурсних торгів. На зазначений захід з'явилась творча група інформаційного веб-порталу у складі журналіста та оператора. Проте, керівник конкурсної комісії, стоячи в дверях і прочитавши з папірця «заготовку», почав вимагати від представників веб-видання свідоцтво про реєстрацію сайту, як суб'єкта інформаційних відносин. Пояснення журналістів не справили на нього враження і він зачинив буквально перед їх носом двері. Увесь розвиток конфлікту було зафіксовано на відео. Крім того, журналісти відразу викликали на місце міліцію і написали заяву про здійснення перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

Зазначені дії посадової особи було оскаржено в порядку Кодексу адміністративного судочинства України до суду. Після отримання

відповідачами копії позовної заяви, керівник самої держустанови (не конкурсної комісії) звернувся до керівника інформаційного ресурсу з проханням залагодити справу мирним шляхом. Вони надали ЗМІ всю необхідну інформацію про проведення конкурсів і здійснення закупівель за бюджетні кошти, керівник дав слово, що жодних перешкод для журналістів в установі більше не буде. Натомість, журналісти не підтримували далі свій адміністративний позов.

Якщо інтернет-видання хоче перестрахуватися і не доводити кожного разу свій статус ЗМІ «на пальцях», то існує дуже простий шлях — зареєструвати інформаційне агентство.

Також, зрозуміло, що під час конфліктних ситуацій, особливо, коли відбуваються масові заходи або надзвичайні події журналісту все одно необхідно мати документ, який підтверджує його професійну належність. Більше того, таке посвідчення має бути на видному місці (бейдж з великими літерами «ЗМІ» та іншими реквізитами) аби будь-яка стороння особа ідентифікувала людину, як представника ЗМІ. Так, юристи ІРРП надавали консультації в справі, коли фотокореспондент інформагентства постраждав під час рейдерської сутички. В подальшому, осіб, які спричинили шкоду майну та здоров'ю журналістів було засуджено за будь-якими статтями Кримінального кодексу, але не за статтею 171. Головний аргумент, побудований на поясненнях нападників, які спростувати не вдалося — «ми не знали, що нападаємо на журналіста». У журналіста дійсно, під час «свалки» не було на одязі посвідчення, бейджа.

Отже, який документ може підтверджувати належність до ЗМІ. Звісно, це посвідчення, видане безпосередньо редакцією (в т.ч. інтернет-видання) або засновником ЗМІ. Також може бути прескарта журналістської організації в т.ч. міжнародної і посвідчення НСЖУ. Реквізити, які мусять бути на посвідченні журналіста: ПІБ, фото, хто видав (засновник, редакція) + номер і дата видачі, строк дії + підпис посадової особи, яка видала, печатка (бажано).

Тепер, перейдемо безпосередньо до прав та обов'язків журналіста.

Права журналіста

Як ми побачили на початку цієї частини посібника, фундамент прав журналістів базується на статті 34 Конституцією України та статті

10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, відповідних рішеннях Європейського суду з прав людини. Є ще низка міжнародно-правових актів, більшість з яких відносяться до так званого м'якого права і в яких йдеться про свободу вираження поглядів та вільного поширення інформації та ідей. Це і Загальна декларація ООН прав людини і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства, Орхуська Конвенція про доступ до інформації тощо.

Проте, зараз ми зробимо акцент на національному законодавстві. А саме — Цивільному кодексі України, Законах України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформаційні агентства», «Про доступ до публічної інформації» та інших.

Якщо із статті 25 Закону України «Про інформацію» та статті 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» зробити єдиний каталог прав, отримаємо приблизно наступне:

Журналіст має право:

1) на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації;

2) відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами (Журналіст має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, **відкриті заходи, які ними проводяться**, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством);

3) відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом (Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо-та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом).

4) на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються

лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України;

5) переваги на одержання відкритої за режимом доступу інформації;

6) на безкоштовне задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів;

7) по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан;

8) звертатися до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів;

9) поширювати підготовлені ним повідомлення і матеріали за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно);

10) відмовлятися від публікації матеріалу за власним підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора;

11) на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду;

12) на звільнення від відповідальності в передбачених законодавством випадках.

Закон України «Про інформаційні агентства» у статті 21 передбачає, що «журналіст інформаційного агентства має права та виконує обов'язки, визначені чинним законодавством України про пресу, телебачення і радіомовлення». Іншими словами — відсилає до інших законів. А в Законі України «Про телебачення і радіомовлення» після останніх великих змін у 2006 році залишилися одні обов'язки журналістів, а професійні права — зникли.

Проте, крім двох законів, які все ж таки, містять каталоги прав журналістів, норми, які також надають журналістові права та гарантії розкидано в багатьох інших законодавчих актах. Тому, ми для більшої наочності і систематизації всіх законів та міжнародних стан-

дартів використовуємо структуру статті 34 Конституції України. А саме об'єднаємо всі права та гарантії журналіста в п'ять груп:

- вільне вираження поглядів і переконань;
- вільно збирати інформацію;
- вільно зберігати інформацію;
- вільно використовувати інформацію;
- вільно поширювати інформацію.

Вільне вираження поглядів і переконань.

Як зазначає багато дослідників, свободу поширювати погляди і переконання можна умовно розділити на дві частини: мати думки і поширювати думки. І, перша частина, фактично є абсолютною свободою, оскільки ніхто не може заборонити людині мати з приводу якихось обставин чи подій власні погляди. Правове регулювання, права та обмеження, починають діяти саме з того моменту, як думки і ідеї починають матеріалізуватись ззовні. Від усних промов, до написання в електронній чи паперовій, будь-якій іншій формі тощо. Сфера захисту свободи вираження поглядів дуже велика і не обмежується лише діяльністю ЗМІ та журналістів. Вона може охоплювати, як мистецькі прояви і заходи, так і демонстративну поведінку фізичних осіб (підпалення державних прапорів у США на знак протесту проти війни у В'єтнамі), як можливість демонструвати документальне та художнє кіно, так і право висловлювати свої ідеї під час масових заходів. Але, ми зосередимось на декількох дуже прикладних речах, які є складовими захисту свободу вираження поглядів в першу чергу — для журналістів.

Перше — можливість звільнення від відповідальності за висловлення оціночних суджень. Дуже важлива гарантія і стандарт, якій інститути Ради Європи надають великого значення. Проте, кожному журналісту треба пам'ятати, що це право — висловлювати і поширювати власні оцінки не є абсолютним. Також, цей режим звільнення від відповідальності не рятує у всіх випадках. Адже, і Європейський суд з прав людини, в багатьох рішеннях зазначає, що оціночні судження **можуть бути, по-перше, надмірними. По-друге, будь-яке оціночне судження повинно ґрунтуватися на мінімальній фактичній основі.** Якщо такої основи не буде, то і ЄСПЛ (за умови дотримання націо-

нальними органами інших вимог щодо «необхідності у демократичному суспільстві») визнає притягнення журналіста або ЗМІ до відповідальності в країні — обґрунтованим.

Отже, стандарти ЄСПЛ з приводу оціночних суджень:

З рішення по справі «Українська Прес-Група проти України», параграфи 40-42 (офіційний переклад на веб-сайті Міністерства юстиції України <http://www.minjust.gov.ua/19621>)

«40. Стаття 10 захищає не лише суть висвітлених ідей та інформації, але також і форму, в якій вони надані (див. *Oberschlick v. Austria* (№ 1), рішення від 23 травня 1991).

Журналістська свобода передбачає також використання висловлювань, деякою мірою перебільшених або, навіть, провокаційних (див. рішення у справі *Prager and Oberschlick v. Austria* (no. 1), від 26 квітня 1995).

При дотриманні умов §2 статті 10 Конвенції, право вільно передавати інформацію поширюється не лише на «інформацію» та «ідеї», які сприймаються сприятливо або вважаються необразливими чи нейтральними, але й такі, які ображають, шокують чи викликають стурбованість.

Такі є вимоги плюралізму, толерантності і лібералізму, без яких немає «демократичного суспільства» (див. рішення у справі *Handyside v. the United Kingdom*, від 7 грудня 1976).

41. У своїй практиці Суд розрізняє факти та оціночні судження. Якщо існування фактів може бути підтверджене, правдивість оціночних суджень не піддається доведенню.

Вимога довести правдивість оціночних суджень є нездійсненною і порушує свободу висловлення думки як таку, що є фундаментальною частиною права, яке охороняється статтею 10 Конвенції (див. наведене вище рішення у справі *Lingens v. Austria*).

42. Однак навіть якщо висловлення є оціночним судженням, пропорційність втручання має залежати від того, чи існує достатній фактичний базис для оспорюваного висловлювання.

/NB! Якщо журналіст має право зробити з мухи слона – муха має бути справжньою! - О.Б./

Залежно від обставин конкретної справи, висловлювання, яке є оціночним судженням, може бути перебільшеним за відсутності будь-якого фактичного підґрунтя (див. згадане вище рішення *De Haes Gijssels v. Belgium*)».

Як бачимо, дві вимоги до оціночних суджень прописано чітко — а) вони мають бути співмірними конкретній ситуації (про кого стаття — публічна особа чи ні, суспільна значимість теми) і б) мати мінімальну фактичну основу.

В законодавстві України питанню оціночних суджень присвячено статтю 30 Закону України «Про інформацію»:

«1. Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

2. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є **висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані**, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. **Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду».**

Бачимо, що закон прямо передбачає можливість стягнення моральної шкоди, навіть якщо суд дійде висновку про те, що поширено було оціночні судження. Спростування — ні, а стягнення шкоди — так. Ця частина норми небезпечна тим, що законодавство не містить критеріїв «брутальності», «принизливої» чи «непристойної» форми. До сьогодні юристам ІРПП не відомі справи, де суд застосував би таку формулу —

оцінка, але брутальна, тому — стягуємо моральну шкоду. Натомість, судова практика свідчить про інше. Судди цілком спокійно можуть називати оціночні судження фактами і вимагати доказів, і навпаки — факти називати оціночними судженнями і звільняти від відповідальності. Мова не йде зараз про складні випадки «на межі», коли дійсно складно відрізнити факти від оцінок (такі вислови, як «шахрай», «крадій»). В першому випадку яскравий приклад, коли суд сказав в рішенні, що вислів «жеківська мафія» - містить факти, які необхідно доводити. В другому, коли один з політиків оскаржував факт того, що він в суді говорив вкладені йому газетою в пряму мову слова суд визнав «оціночними судженнями». Це ще один аргумент на користь того, що міжнародних стандартів варто дотримуватися — оцінки мають бути співмірними і ґрунтуватися на мінімальній фактичній основі.

Ще одна небезпека в національній нормі, яка визначає, що таке «оціночні судження» - це фраза **«...а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані»**. Вона надає змогу позивачам тлумачити певні речення, цілі абзаци і «виводити» їх зміст, як такий, що містить саме інформацію (факти), які можна або довести або спростувати. Тут варто навести той ж, приклад, з мафією. Суд 1-ї інстанції зазначив наступне: «Жэковскую мафию» судят в апелляциянном суде», «В городе есть жековская мафия», «Ни для кого не секрет, что у нас в городе есть целая «жековская мафия» є такими, що містять фактичні дані, оскільки, як вказано в рішенні, «відповідач зазначив про фактичну наявність в місті такого явища, як мафія, яке позивачами в переносному значенні не може сприйматись».

Про необхідність застосування судами стандартів щодо оціночних суджень йдеться і в роз'ясненнях пункту 19 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 N1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»:

«19. Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати характер такої інформації та з'ясувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням.

...до статті 277 ЦК не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недо-

ліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки і поглядів відповідача, не можна перевірити на предмет їх відповідності дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати, що відповідає прецедентній судовій практиці Європейського суду при тлумаченні положень статті 10 Конвенції.

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки, поширені в ЗМІ, принижують її гідність, честь чи ділову репутацію... вона вправі скористатися наданим їй ч.1 ст. 277 ЦК та відповідним законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи (ст. 37 Закону про пресу, ст. 65 Закону України «Про телебачення і радіомовлення») у тому ж ЗМІ з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку».

ФАКТИ

- можуть бути або підтвержені або спростовані,
- те, що відбулось (місце, час, кількісні та якісні характеристики, конкретні особи)
- та/або відбувається

ОЦІНКИ

- не містять фактичних даних - критика, оцінка дій,
- висловити хвилювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані
- можуть бути – висновки, прогнози, власна думка, узагальнення, підсумки, уявлення, питання (але не всі)

Аби зорієнтуватися під час вирішення питання співмірності оцінки, яку Ви збираєтесь застосувати слід звернути увагу на наступні обставини:

- 1) **ПРО ЩО ІНФОРМАЦІЯ** / наявність суспільного інтересу /
- 2) **ПРО КОГО ІНФОРМАЦІЯ** / публічність особи/
- 3) **ЯКИЙ КОНТЕКСТ** / наявність діалогу в суспільстві, виборча кампанія в т.ч. /
- 4) **ЯК ПОДАНО** / ідентифікація героїв, загальні теми і проблеми, жорсткість висловів/

Другою важливою складовою забезпечення вільного вираження поглядів і думок, крім звільнення від відповідальності за висловлення оціночних суджень — є заборона цензури. Вона стосується, як поширення суб'єктивних ідей, так і поширення фактичних відомостей.

Про заборону цензури зазначено в статті 15 Конституції України, в контексті необхідності панування політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, двома словами — цензура заборонена.

Детальне визначення та можливі прояви цензури прописано у статті 24 Закону України «Про інформацію»:

1. Забороняється цензура — **будь-яка вимога**, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, **узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації.**

Ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації.

2. Забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, **контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом».**

Як бачимо, визначення цензури є достатньо широким і охоплює увесь ланцюг створення і поширення друкованого або іншого слова — від засновника ЗМІ до розповсюджувача. Також, можна впевнено говорити, що більшість з проявів цензури із статті 24 Закону України «Про інформацію» є підставою для початку кримінального провадження за статтею 171 КК України.

Вільно збирати інформацію.

Право вільно збирати інформацію є одним з найскладніших для викладення, найконфліктнішим в практиці і найцікавішим для вивчен-

ня і досліджень. Саме це право знаходиться на «передовій» кожного журналіста-розслідувача, оскільки безпосередньо пов'язане з головним процесом — отриманням необхідної для розслідування інформації.

Якщо поглянути трохи згори на всі законодавчі норми, які стосуються цього процесу, можна виокремити три головні складові цього права:

- використання техніки;
- право бути присутнім на відкритих заходах (акредитація);
- отримання інформації за запитом.

І, зараз ми детально опишемо перші два елементи, оскільки про третій мова піде окремо, в частині щодо доступу до публічної інформації.

А) Право журналіста на використання техніки (фото, відео, аудіо) гарантовано наступним блоком законодавчих норм:

ч.2 ст.34 Конституції України - кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

ч.1 ст.25 Закону України «Про інформацію» (який поширюється і на веб-видання – О.Б.) – журналіст під час виконання професійних обов'язків має право здійснювати **письмові, аудіо- та відеозаписи** із застосуванням необхідних технічних засобів.

п.3 ч.2 ст.26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» - журналіст має право відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом.

ч.3 ст.21 Закону України «Про інформаційні агентства» - журналіст інформаційного агентства має права та виконує обов'язки, визначені чинним законодавством України про пресу, телебачення і радіомовлення.

Так само, як і право на вільне вираження поглядів, висловлення оціночних суджень, право на використання техніки не є абсолютним. Є декілька загальних правил і декілька умовних режимів використання техніки в спеціальних умовах, наприклад — в судах.

Серед загальних треба пам'ятати про наступні:

Перше, і ми про це вже трохи говорили в контексті статті 34 Конституції України — будь-які випадки, підстави для обмеження права на використання техніки повинні ґрунтуватися лише на ЗАКОНІ! І, - будь-яка посадова/службова особа зобов'язана відповідно до ч.2 ст.19 Конституції України — діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Отже, будь-яка заборона повинна ґрунтуватися на конкретному посиланні на конкретну норму діючого Закону України. Необхідно вимагати такого посилання. Інакше, без посилання – вимога припинити зйомку, «тому що я так вирішив», є протиправною, такою, що суперечить ч.2 ст.19 Конституції України.

Друге, за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, в т.ч. щодо права на використання техніки передбачено кримінальну відповідальність в статті 171 КК України у вигляді обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення права обіймати певні посади на строк до трьох років.

Третє, не менш важливе в практичній діяльності журналіста — це презумпція згоди особи на зйомку, яку встановлено частиною 1 статті 307 Цивільного кодексу України. Сформульоване це наступним чином: **«згода особи на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру»**. Ця норма в практичній діяльності говорить про те, що коли фото, відеозйомка відбувається на вулиці, під час мітингу, на сесії будь-якої місцевої ради журналіст не повинен А) питати у будь-кого будь-яких дозволів, і Б) ніхто не може йому заборонити в публічному місці використовувати техніку, через те, що хтось потрапив в об'єктив камери. Час від часу трапляються конфліктні ситуації, коли, наприклад, з будівлі обласного управління внутрішніх справ або обласної прокуратури вибігають чергові і махаючи руками починають кричати, що «зйомку тут заборонено». Але, якщо журналіст обізнаний щодо своїх прав і знає алгоритм дій під час таких ситуацій він виходить з них 100% переможцем. Тому що пояснити на якій підставі, якій статті якого закону, на вулиці, де ходять сотні, тисячі осіб протягом дня «не можна знімати» такі крикуни пояснити не можуть.

Ще один момент, який підтверджує тезу про те, що, коли людина виходить на вулицю, вона повинна бути готовою до того, що потрапить в об'єктив – це норма частини 2 статті 307 ЦК України: «фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото, кіно, теле- чи відеоплівку, **може вимагати припинення їх публічного показу в тій частині, яка стосується її особистого життя.** Витрати, пов'язані з демонтажем виставки чи запису, відшкодовуються цією фізичною особою». Тому, коли журналіст (оператор), не ховаючись в кущах, здійснював зйомку будь-яка фізична особа, яка потрапила в кадр, має право вимагати невикористання її зображення, але **тільки в тій частині, яка стосується особистого життя.** Яке особисте життя, наприклад, на мітингу? Чи можливо депутата на пленарному засіданні сесії? Або представників правоохоронних структур під час здійснення власних посадових обов'язків? Ті самі інспектори ДАІ? Очевидно, що це все – риторичні питання.

Особи, які намагаються вже після здійснення фото, -відео зйомки висловлювати претензії або намагаються заборонити публікацію, в більшості випадків, посилаються на статтю 308 ЦК України, яка містить абсолютну заборону на використання зображення особи, без її згоди. Проте, тут є один «маленький» і практичний нюанс, який мусять знати всі журналісти, які багато працюють з фото, відео матеріалами. Стаття 308 ЦК України має зовсім інший об'єкт захисту і предмет регулювання, вона захищає фотографії, як художні твори. Іншими словами, у статті 307 ЦК України йдеться про фото, відео, як спосіб збирання інформації, фото, відеоряд – це засіб для передачі інформації. А у 308 ЦК про фото, як художній твір. Наприклад, фото, які було зроблено в студії, подіумні фото, коли особа позувала за плату тощо. Про це чітко зазначено навіть в самій назві статті 308 – «Охорона інтересів фізичної особи, яка зображена на фотографіях та в інших художніх творах».

Четверте, чинним національним законодавством встановлено загальну заборону на таємну зйомку фізичних осіб. Частина 3 статті 307 встановлює наступне: «Знімання фізичної особи на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку, в тому числі таємне, без згоди особи може бути проведене лише у випадках, встановлених законом». Але, тут слід зазначити, що багато хто з журналістів-розслідувачів використовує приховану зйомку під час збору інформації, і, більше того – частини таких матеріалів монтують в кінцеві

сюжети для ТБ. Тобто, поширюють кадри прихованої зйомки. І сюжети з такою зйомкою можна побачити практично на кожному телеканалі, який має розслідувальні проекти. Негативних наслідків при цьому можна уникнути, якщо будуть **одночасно присутні** три чинники:

1) тема, яка висвітлюється має надзвичайну суспільну вагу;

2) якщо б журналіст розкрився (повідомив, що працює техніка) він би не отримав ту інформацію, яку зафіксував; і третій суто український елемент

3) під час прихованої зйомки не повинні використовуватися т.з. спеціальні технічні засоби (СТЗ).

Тобто, можна це робити за допомогою телефонів, фотоапаратів з функцією відеозапису, різноманітних відеокамер, але в жодному разі не використовуючи різноманітні брелоки, ручки, блокноти та інші засоби з вбудованими відео та фото камерами. Адже, згідно чинного законодавства замовляти, використовувати СТЗ у випадках, визначених законом, можуть виключно правоохоронні, інші державні органи – суб'єкти оперативно-розшукової діяльності, а господарська діяльність з розроблення, виготовлення та торгівлі СТЗ підлягає ліцензуванню. За порушення цього правила передбачено, як адміністративну відповідальність на підставі ст.195-5. Кодексу України про адміністративні правопорушення «Незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» у вигляді штрафу від 850 до 1700 гривень. Так і кримінальну в ст. 359 КК України «незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації» у вигляді штрафу від 3400 до 17 000 гривень або обмеженням волі на строк до чотирьох років, або позбавленням волі на той самий строк. У випадку повторності або вчинення злочину групою осіб стаття 359 КК України передбачає більш суворі покарання. Ми звертаємо увагу журналістів на цю небезпеку, оскільки практика останніх двох років демонструє, що почали притягати до кримінальної відповідальності «простих смертних», які, наприклад, замовили за кордоном невеличку партію брелоків із відеокамерами.

Судова справа про претензії щодо публікації фото особи з публічного місця, щодо розмежування статті 307 та 308 ЦК України. На сьогодні таких справ дуже мало, не дивлячись на те, що норми ци-

вільного кодексу діють з 2004 року. В цій справі допомогу редакції надавали юристи ІРПП і суд прислухався до доводів щодо необхідності застосувати саме статтю 307 ЦК, яка містить презумпцію згоди особи на зйомку, якщо зйомка відбувається відкрито на вулиці, а не 308-ї, яка безумовно вимагає наявності згоди особи для використання фото.

СПРАВА Ф. проти тижневика «ВГОРУ» та інших

(рішення Суворовського районного суду м. Херсона від 18.11.2011)

«1 липня 2010 року в тижневику «Вгору» на першій сторінці газети було опубліковано статтю «Маршрутки: нервний сервіс», поряд з якою розміщено фотографію, яка за змістом ілюструє дорожньо-транспортну пригоду з участю маршрутного таксі. На фото зображена позивачка, що не оспорювалось сторонами.

В судовому засіданні свідки пояснили, що вони бачили, що відбувається фотозйомка, яка проводилась на вулиці.

На думку суду, оскільки в даному випадку фотозйомка проводилась відкрито на вулиці, з метою висвітлення ДТП, згода позивача на проведення вказаних дій не була обов'язковою, так як закон в даному випадку передбачає виключення і припускає наявність згоди учасників зйомки при даних обставинах. Також суд не може погодитися з твердженням позивача щодо незаконного, на думку позивача, розповсюдження зазначеної фотографії, оскільки як вже зазначалося на вказаному фотознімку ілюстрована дорожньо-транспортна пригода, а не безпосередньо особа позивача, і саме з метою висвітлення пригоди була розповсюджена ця фотографія, що впливає із змісту статті. **Стороною не доведено суду, що вказана фотографія є художнім твором.**

Апеляційний суд залишив рішення районного суду без змін.

Тепер декілька слів про **спеціальні правила щодо використання техніки**. В першу чергу, мова піде про судові органи.

Використання техніки в судах. Насамперед, слід знати про положення частини 2 статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів України», яка є загальною для всіх судів, незалежно від їх юрисдикції (господарська, кримінальна, цивільна, адміністративна). В ній зазначено:

«Розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених процесуальним законом.

Учасники судового процесу та інші особи, присутні на відкритому судовому засіданні, можуть використовувати портативні аудіотехнічні засоби.

Проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відеозапису, а також транслявання судового засідання допускається за рішенням суду».

Отже, на сьогодні діє дуже просте правило – використовувати диктофони, інші портативні аудіо пристрої під час відкритих судових процесів можна без будь-яких погоджень, дозволів з боку суду або інших посадових осіб. Інша техніка – необхідно подавати клопотання про надання дозволу на використання техніки, бажано, за день, два до засідання і чекати вердикту суду з цього питання. Зразок клопотання з усією необхідною рекомендацією ми надаємо.

Додатково до цього загального правила в деяких юрисдикціях передбачено додаткові умови саме щодо здійснення фото та відеозапису. З приводу диктофонів – в будь-якому провадженні, їх можна використовувати без погоджень із судом.

В адміністративних справах, які розглядаються в порядку передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України (КАС України) фото, відео зйомка допускається на підставі ухвали суду + за умови наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, але! крім тих, які є суб'єктами владних повноважень. В цих справах, між громадянином або юр.особою з одного боку та державними органами, посадовими особами з іншого у 99% випадках в якості відповідачів виступають суб'єкти владних повноважень. І, вони, як зазначає стаття 12 КАС України не мають права голосу під час вирішення цього питання. Також, в більшій кількості випадків, саме позивачі – фізичні та юридичні особи, які оскаржують протиправні дії, рішення влади зацікавлені в спостереженні ЗМІ за судовим розглядом і виступають тільки «ЗА» аби журналісти використовували техніку. Це необхідно розуміти і за можливості використовувати. Наприклад, перед подачею клопотання про надання дозволу на відео, фото зйомку отримати письмову згоду позивача на це і докласти його до клопотання.

В цивільних справах фото, відео зйомка допускається на підставі ухвали суду + за умови наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі. Бачимо, що тут можливості менші для ЗМІ ніж в адміністративному процесі, оскільки будь-яка зі сторін в цивільному процесі має право «вето» на використання техніки. Проте, не один раз було так, і про ці аргументи варто пам'ятати журналістам, коли питання ставиться на обговорення сторін і суд розглядає клопотання ЗМІ про надання дозволу на використання техніки, що суд дозволяє використання техніки при відсутності згоди сторони (сторін), але в певних рамках. Наприклад, суддя (суд) дозволяє вести зйомку, але так, щоб сторони не потрапляли в кадр. Або суд (суддя) дозволяє відзняти певну кількість матеріалу без сторін в кадрі – відеоряд, серію кадрів достатню для ілюстрації сюжету (зал судового засідання, суддю, секретарів, присутніх осіб в залі, крім сторін) і на цьому припинити зйомку. Тому, якщо сторони або одна зі сторін цивільного процесу «проти» необхідно суд просити надати дозвіл хоча б на таке, обмежене використання техніки.

В кримінальних справах частина 6 статті 27 нового Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) встановлює наступні правила: «Кожен, хто присутній в залі судового засідання, може вести стенограму, робити нотатки, використовувати портативні аудіозаписуючі пристрої. Проведення в залі судового засідання фотозйомки, відеозапису, транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, а також проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури допускаються на підставі ухвали суду, що приймається з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду».

В господарських справах та справах про адміністративні правопорушення, які розглядаються на підставі ще «радянських» Господарського процесуального кодексу (ГПК) та Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) порядок проведення фото, відео зйомки в судовому засіданні не передбачений. Відповідно, діє загальне правило про проведення фото, відео зйомки в судовому засіданні, передбачене ст.11 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, яке передбачає наявність дозволу суду (відповідної ухвали з цього питання).

NB! Слід пам'ятати, що ці правила і обмеження щодо використання техніки передбачено законом, але діють вони виключно під час

судових засідань. Після того, як головуючий суддя відкриває розгляд справи і до моменту, як головуючий закриває розгляд. В самій будівлі суду, поза судовими процесами діють загальні правила використання техніки, в т.ч. презумпція згоди осіб на зйомку, оскільки всі знаходяться в публічному місці. Сьогодні, в Україні, в багатьох судах на підставі розпоряджень голів було впроваджено внутрішні порядки допуску осіб і використання техніки в т.ч. Зазначені локальні нормативно-правові акти судів часто суперечать чинному законодавству. Наприклад, такі положення, як проведення фото, відео зйомки в приміщенні (поза судовим процесом) суду або навіть біля нього (!) допускаються тільки з дозволу голови суду. Вони протиправно, не на підставі закону (адже в жодному законі не передбачено повноваження голови суду встановлювати обмеження для конституційного права на збір інформації) звужують сферу дії прав і свобод. Необхідно, знов таки, пам'ятати, що обмеження можливі тільки у випадках прямо передбачених законом, або в підзаконних нормативно-правових актах, які ґрунтуються на конкретних нормах закону (прямо прописано в законі, що ось це повинно бути встановлено, наприклад, постановою Кабінету Міністрів України). Вже декілька судів, після отримання звернень від правозахисних організацій самі ж і скасували подібні внутрішні інструкції та порядки.

Друге питання щодо спеціального використання техніки стосується проведення зйомки в школах, лікарнях інших закладах, де знаходяться або неповнолітні особи або, які обмежено через фізичний та/або психічний стан усвідомлюють, що відбувається навколо. У всіх даних випадках необхідно отримувати дозвіл адміністрації на здійснення - фото, - відео зйомки. Звісно, це загальне правило не діє у випадках проведення експерименту. Наприклад, як історія, коли журналіст одного з центральних телеканалів влаштувався санітаром на роботу до притулку для людей з обмеженими можливостями і за допомогою прихованої камери фіксував факти знущань над цими людьми з боку персоналу закритої мед.установи, в тому числі, як їх обкрадають.

Третє питання стосується міфів щодо наявності спеціальних правил використання техніки в магазинах, супермаркетах, інших подібних, публічних місцях. Насправді, відповідь на питання – чи має право знімальна група, журналіст, знімати в кафе-готелях, магазинах, супермаркетах – залежить від статусу самого «закладу». Мається

на увазі – чи є воно відкритим /публічним/ доступним для будь-кого – відповідь буде «так». Якщо це клубна / закрита / територія – то «ні». Знов таки, ми зараз говоримо про загальні правила і умови.

Для відкритого, доступного для будь-якого відвідувача закладу можна використовувати схему поведінки та підстави, які наведено у пам'ятці щодо використання техніки, розробленій юристами ІРРП за цим посиланням: <http://irrp.org.ua/tutorials/instruction/2330-pamyatka-pravo-zhurnalsta-na-vikoristannya-tehnki.html>

Загальний алгоритм у спілкуванні з адміністрацією такий:

- а) у журналіста є професійні права та гарантії;
- б) обмеження цих має бути передбачено ЗАКОНОМ;

в) без посилання на конкретну норму ЗАКОНУ ніхто не має права журналісту заборонити знімати, збирати інформацію, тобто здійснювати свою професійну діяльність (тим більше, якщо вона стосується збору суспільно-значущої інформації, наприклад, фіксація продажу прострочених товарів). З приводу суспільно-значущої інформації аргументи необхідно продумати до «походу», який як може бути конфліктним.

Тобто, в житті це виглядає наступним чином – «тут не можна знімати!». Зустрічне питання – «На якій підставі? У мене ось цими законами і ось цими, гарантовано право використовувати техніку. Я журналіст – будь ласка, посвідчення. Обмежити моє право Ви можете тільки у випадках передбачених законом, назвіть, будь ласка, на якій підставі Ви мені забороняєте?» В більшості випадків назвати ніхто і нічого не може. Як аргумент іноді використовується – це «приватна власність», мовляв, тому не можна. Але тут необхідно чітко розуміти, що журналіст, який при виконанні своєї проф. діяльності збирає певну інформацію за допомогою техніки у публічному місці, доступ до якого законодавчо дозволений всім, необмеженому колу осіб, НЕ ПОРУШУЄ ПРИВАТНУ ВЛАСНІСТЬ. Адже він не заподіює нікому ніякої шкоди, збитку. Також, іноді лунають посилання на захист «приватного життя», на які достатньо задати просте зустрічне питання – яке приватне життя на площі де збираються десятки, сотні, а то й тисячі людей протягом дня.

Загалом, відповідно до статті 14 Закону України «Про інформацію» інформація про товари, роботи і послуги є відкритою.

З цього питання – використання техніки в супермаркетах, протягом останніх двох років в декількох містах України журналістами та громадськими активістами було проведено кампанії на захист можливості вільного збору інформації. Суть полягала в тому, що озброївшись юридичними аргументами і спланувавши спільні дії у випадку небажаного розвитку конфлікту (хто, коли викликає міліцію, як убезпечити людей і техніку, безперервна фіксація всього, що відбувається) вони відвідували магазини різних національних торгівельних мереж. Під час такого відвідання демонстративно використовувалась фото і відео техніка. Як наслідок, у 2011 році у Донецьку, одна з торгових мереж зняла заборону на фото- та відеозйомку у своїх супермаркетах, натомість на вході помістили наклейки їх зеленим знаком фотоапарата – дозвіл знімати. «Ми закликаємо й інших операторів ринку слідувати нашому прикладу. Зняття цих обмежень дозволить зробити роздрібний ринок більш цивілізованим», - таку заяву зробила гендиректор мережі, підкресливши, що головна цінність торгового підприємства – це покупці. Аналогічну акцію було проведено у 2012 році у Кременчуці Полтавської області. І, хоча таких результатів, як зміна червоних наклейок на зелені – не відбулась, але в жодному маркеті, після озвучування журналістами і активістами аргументів і посилань на чинне законодавство, адміністрація і охорона не чинила перепони у використанні техніки.

Захист права на використання техніки. Якщо будь-які особи забороняють використовувати техніку, ми радимо дотримуватися певного алгоритму дій. Його було напрацьовано з врахуванням великого практичного досвіду багатьох журналістів. Він, в т.ч., дозволяє у випадку порушення прав здійснити заходи на їх ефективний захист.

1. Представитися, показати посвідчення і чітко послатися на норми, які гарантують право журналіста використовувати техніку.

2. Нагадати (для посадових, службових осіб) про існування ч.2 ст.19 Конституції України відповідно до якої кожен посадовець зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

3. Поставити чітке питання – на якій підставі, на частині і статті якого закону Ви вимагаєте мене припинити використовувати техніку, обмежуєте моє професійне право?

4. Якщо вимога продовжує лунати тільки тому, «що я так хочу» – нагадати про ст.171 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Повідомити, що будете звертатися за захистом своїх прав до суду та правоохоронних /контролюючих/ органів.

5. Якщо посадова особа, під час здійснення повноважень вважає, що може заборонити себе знімати – нагадати, що вона є публічною особою, яка утримується за рахунок коштів платників податків і знаходиться саме на роботі.

6. Якщо події відбуваються на вулиці, публічному заході – нагадати про ст.307 ЦК України, в якій міститься презумпція згоди особи на фото, відео зйомку у публічному місці.

7. Максимально фіксувати все, що відбувається на відео, аудіо (це докази для майбутнього оскарження).

8. Не віддавати НИКОМУ будь-які носії інформації. Це приватна власність (редакції або журналіста)!

9. ЧІТКО ПАМ'ЯТАТИ І ПОВІДОМЛЯТИ, ЩО ВИ:

а) журналіст, який збирає суспільно значиму інформацію з метою інформування /не «праздношатаючийся» елемент/

б) Ваш статус, права встановлено діючим законодавством і випадки його обмеження також;

в) вулиця, офіційні, публічні і відкриті заходи в органах влади – є публічними заходами на яких знаходяться особи щодо яких діє презумпція згоди на зйомку.

Б) Право бути присутнім (акредитація), як складові права на вільній збір інформації.

Воно будується на нормах частини 2 статті 25 Закону України «Про інформацію»:

«Журналіст має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством».

А також на пункті 2 частини 2 статті 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» відповідно до якого журналіст має право: «відвідувати державні органи, органи місцевого самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами».

Очевидно, що більш вдалою для практичної реалізації права на вільний збір інформації, є норма більш нового закону – «Про інформацію». По-перше, щодо права відвідування стаття 25 передбачає обов'язкову умову - «безперешкодно». По-друге, крім приміщень, зазначена стаття гарантує доступ журналіста на «відкриті заходи, які ними проводяться». Враховуючи, що конкретного визначення, які б вказували, що це за заходи, чинне законодавство не містить, цей вислів можна поширювати на будь-які заходи суб'єктів владних повноважень, які не проводяться в закритому режимі на підставі закону (наприклад, закрита сесія місцевої ради, яка може проводитись, якщо за це проголосувала більшість від складу ради). Це можуть бути і засідання депутатських комісій, і засідання виконавчих комітетів місцевих рад, пленарні засідання тощо.

Отже, право бути присутнім складається з можливості потрапити в приміщення і в приміщенні потрапити на відкриті заходи суб'єктів владних повноважень.

Про третю складову права з п.2 ч.2 ст.25 Закону України «Про інформацію» — бути прийнятим у розумні строки посадовими особами багато говорити немає сенсу. Адже, в жодному нормативно-правовому акті не визначено ці «розумні строки». І, на практиці, за відсутності бажання у посадової особи йти на контакт, ця можливість зводиться до банального записування на прийом, як і будь-якого громадянина.

Для того, аби розуміти до кого обґрунтовано і правомірно можна «ломитися в двері», необхідно визначити, хто згідно чинного законодавства вважається «суб'єктом владних повноважень».

І, знов таки, щодо окремих приміщень і певних відкритих засідань суб'єктів владних повноважень є особливості, про які необхідно знати. В першу чергу, це стосується приміщень судів і можливості бути присутнім в судовому засіданні. І зараз, більше детально про це, оскільки

останнім часом суди незалежно від географії знаходження, юрисдикції та рівня (1 або 2 інстанція) почали займатися творчістю і вигадувати для себе повноваження. Як ми вже зазначали, це стосується і порядку доступу, допуску осіб в будівлі суду.

Останній і достатньо яскравий, показовий конфлікт стався у м. Рівне, коли журналіста-розслідувача не пускали до обласного господарського суду. Обґрунтування виглядало просто нахабним – **«зараз відбуваються судові засідання, тому заходити можуть тільки працівники суду та представники сторін»**. При цьому, представлялися службові особи спецпідрозділу МВС України «Грифон» відмовлялися, на підставі чого вони стверджували про легітимність такого «порядку допуску» людей в приміщення суду пояснити не могли. Були лише уривчасті посилання на наказ голови суду. Тільки після того, як журналіст проконсультувався у юристів ІРРП, отримав витяги з необхідних в даній ситуації нормативно-правових актів, повернувся знов до суду, озвучив це і сказав, що у випадку не допуску буде викликати черговий наряд міліції аби фіксувати перешкодження професійній діяльності журналіста знайшовся раптово працівник суду, який і до будівлі завів і навіть екскурсію провів.

Нижче ми наводимо, крім вже відомої ст.25 Закону України «Про інформацію», ті норми законодавства, які слід знати журналістові, який збирається до суду:

- п.7 ст. 129 Конституції України відповідно до якого однією з головних засад судочинства є **гласність судового процесу** та його повне фіксування технічними засобами;
- ч.2 ст.11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачає, що розгляд справ у судах **відбувається відкрито**, крім випадків, установлених процесуальним законом.
- п.2.7 **ПРАВИЛ пропуску осіб до приміщень судів та на їх територію транспортних засобів** (затверджені Наказом Державної судової адміністрації України та Міністерства внутрішніх справ України 12.09.2005 N102/765, Зареєстровані в Міністерстві юстиції України 2 листопада 2005 р. за N1322/11602) передбачає, що необхідно журналістові аби потрапити у приміщення БУДЬ-ЯКОГО незалежно від юрисдикцій суду (крім

вищих судових установ — вищий адміністративний, вищий господарський, вищий спец.суд з розгляду цивільних і кримінальних справ, Верховний Суд України) – «Працівники засобів масової інформації пропускаються за пред'явленням документа, що засвідчує особу. Проведення документування судового засідання за допомогою аудіо-, відео-, кіно-, фотоапаратури здійснюється в порядку, встановленому процесуальним законодавством».

Абсолютно чітка і зрозуміла норма — пред'явив документ, що посвідчує особу — немає підстав не допустити до приміщення суду. Також, прямо зазначено, що питання використання техніки в судовому засіданні — вирішується процесуальними ЗАКОНАМИ, правила не можуть це визначати. Звертаємо також вашу увагу, що ці Правила затверджені спільним наказом Державної судової адміністрації та МВС України і їх ще у 2005 році зареєстровано в Міністерстві юстиції України. Цей нормативно-правовий акт, на відміну від будь-яких внутрішніх сумнівних судових документів, інструкцій і розпоряджень голів суду, є легітимним і обов'язковий до виконання, в т.ч., співробітниками суду і службовими особами судової міліції «Грифон».

NB! Треба пам'ятати, що згідно чинного законодавства «редакційне посвідчення» не вважається «документом, який посвідчує особу». Тому, при поході в суд необхідно мати з собою або паспорт, або посвідчення водія, або закордонний паспорт, або будь-який інший документ встановленого державного зразка.

Якщо посадові особи спецпідрозділу «Грифон», працівники суду або інші «не встановлені особи» чинять перешкоди в реалізації права відвідати приміщення суду необхідно телефонувати на гарячі лінії МВС України, обласних управлінь МВС України, дзвонити в прийомну голови суду, на телефони приймалень Державної судової адміністрації України, викликати черговий наряд міліції по 102 і заявляти про перешкоджання професійній діяльності журналіста. Звісно, не буде зайвою допомога колег з інших ЗМІ, а також обов'язково необхідно всіма можливими засобами фіксувати увесь перебіг конфлікту.

Ще одне важливе правило, про яке слід пам'ятати, стосується вже можливості бути присутнім безпосередньо під час судового розгляду справи (в судовому засіданні). Звучить воно так — будь-яке засідан-

ня вважається відкритим і на ньому має право бути присутнім будь-яка особа, якщо немає ухвали суду про слухання справи у закритому судовому засіданні. Тобто, якщо немає спеціального процесуального документу — ухвали суду, про те, що всю справу, або її частину, слід слухати в закритому режимі — будь-який журналіст має право бути присутнім і спостерігати за процесом. Це правило діє для будь-якої юрисдикції — господарської, цивільної, адміністративної чи кримінальної (витяги з відповідних процесуальних кодексів у додатку).

Трапляється, що справи слухаються в кабінетах суддів, і журналісту можуть спробувати заявити, що через брак міста він не може реалізувати своє право. В такому випадку у представника ЗМІ є два варіанти або погодитись із цим і чекати за дверима, або чемно і спокійно пояснити суду: а) що це не проблеми журналіста; б) що він має професійні права відвідувати відкрити заходи суб'єктів владних повноважень. Крім того, будь-який процесуальний кодекс передбачає можливість бути присутнім у відкритому судовому процесі будь-якій особі; в) що у суду є купа можливостей вирішити це питання прямо тут і зараз, шляхом надання куточку, тут, в кімнаті (я постою, я не гордий) або перенесенням слухання справи в залу судових засідань; г) що у випадку ігнорування цієї цивілізованої пропозиції журналіст звернеться зі скаргами до голови суду та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Цікаву новелу в плані можливості бути присутнім під час судового розгляду справи ввів новий Кримінальний процесуальний кодекс України. В статті 328 КПК України, зокрема, передбачено наступне:

«1. Кількість присутніх у залі судового засідання може бути обмежена головуючим лише у разі недостатності місць у залі судового засідання.

2. Близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого, а також представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання».

NB! Практика показує, що чемні, обізнані і наполегливі журналісти досягають значних успіхів у захисті власних прав і вихованні чиновників (для інших).

Насамкінець, щодо права відвідувати приміщення і відкриті заходи, маємо зазначити, що для достатньо великої кількості приміщень суб'єктів владних повноважень існують спеціальні правила відвідування. В 90% це органи центральної виконавчої влади — Кабінет Міністрів України, міністерства, вищі судові інстанції, Верховна Рада України та її органи, а також приміщення правоохоронних і військових структур СБУ, МВС, прокуратури, прикордонники, військові частини тощо.

Акредитація, як додаткова гарантія, а не можливість для обмеження.

З реалізацією права відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень і бути на їх відкритих заходах пліч-о-пліч йде питання акредитації журналістів та працівників ЗМІ. До набуття чинності в травні 2011 року нової редакції Закону України «Про інформацію» норми щодо акредитації були в трьох, окремих законах. Вони передбачали абсолютні різні процедури, від повідомчої акредитації до погоджувальної/дозвільної. Після набуття чинності новими інформаційними законами ці розбіжності було усунуто. На сьогодні основні моменти щодо акредитації містяться в єдиному джерелі — у статті 26 Закону України «Про інформацію». Вона передбачає цілком цивілізований механізм і вимоги до процедур акредитації, які можуть запроваджуватись суб'єктами владних повноважень.

Отже, які головні моменти цього механізму:

- суб'єкти владних повноважень можуть, а не зобов'язані здійснювати акредитацію;
- акредитація здійснюється з метою створення сприятливих умов для здійснення журналістами, працівниками ЗМІ професійної діяльності;
- **відсутність акредитації не може бути підставою для відмови в допуску журналіста, працівника засобу масової інформації на відкриті заходи, що проводить суб'єкт владних повноважень;**
- акредитація журналіста, працівника засобу масової інформації здійснюється безоплатно на підставі його заяви або подання засобу масової інформації;
- в акредитації не може бути відмовлено в разі подання усіх документів, передбачених статтею 26 Закону;

Заява (подається журналістом)

Зазначаються:

- ПІБ;
- адреса,
- номер засобу зв'язку,
- адреса електронної пошти (за наявності);
- до заяви додаються копії документів, що:

- 1) посвідчують особу (паспорт, водійське посвідчення)
- 2) засвідчують її професійну належність (редакційне посвідчення, посвідчення творчої спілки, професійного об'єднання).

- суб'єкт владних повноважень може встановлювати **спрощений (у порівнянні із законодавчим) порядок** акредитації;
- порядок акредитації, визначений суб'єктом владних повноважень, підлягає оприлюдненню;
- суб'єкти владних повноважень, що здійснили акредитацію журналістів, працівників засобів масової інформації, зобов'язані сприяти провадженню ними професійної діяльності: завчасно сповіщати їх про місце і час проведення сесій, засідань, нарад, брифінгів та інших публічних заходів; надавати їм інформацію, призначену для засобів масової інформації; а також сприяти створенню умов для здійснення запису і передачі інформації, проведення інтерв'ю, отримання коментарів посадових осіб;
- у разі якщо захід проводиться відповідно до міжнародних або інших спеціальних протоколів, можуть встановлюватися особливі умови допуску журналістів. Такі особливі умови оприлюднюються на офіційному веб-сайті відповідного суб'єкта владних повноважень до проведення заходу;
- рішення про припинення акредитації може бути прийнято **тільки у разі**: 1) подання ним відповідної заяви; 2) **неодноразового грубого** порушення ним обов'язків, визначених статтю 26 Закону України «Про інформацію» (порушення внутрішнього трудового розпорядку роботи, перешкоджання

Подання (від ЗМІ)

Зазначаються:

- повне найменування ЗМІ,
- дата і номер реєстрації,
- адреса,
- адреса електронної пошти (за наявності),
- номер засобу зв'язку,
- прізвище, ім'я та по-батькові журналіста, працівника засобу масової інформації, щодо якого вноситься подання.
- до подання додаються копії документів, що посвідчують особу.

діяльності посадових осіб органу); 3) звернення ЗМІ, за поданням якого здійснена акредитація.

Головних моментів в цьому механізмі три — наявність або відсутність акредитації не є підставою для вирішення питання про допуск або не допуск журналіста на захід, акредитація — це лише допоміжний засіб для будь-якого журналіста, і — у випадку подання всіх, передбачених законом документів суб'єкт владних повноважень немає права відмовити в акредитації (повідомчий характер).

В Україні з травня 2011 року зафіксовано багато випадків, коли місцеві органи влади захоплювались творчістю під час прийняття, затверджень власних Положень, Правил акредитації. Деякі, наприклад, вимагали від журналістів, які подавали документи на акредитацію надати копії статей за минулий рік, в яких висвітлювалась діяльність цього органу влади. В цьому контексті необхідно пам'ятати про те, що стаття 26 Закону України «Про інформацію» містить **максимальну кількість умов** для акредитації. Внутрішні документи органів влади можуть **тільки спрощувати** механізм інформаційного закону. Відповідно, коли вони додають умов в порівнянні із законом, то вони ускладнюють порядок передбачений законом, і вони порушують закон.

Бути в місцях аварій та катастроф. Останньою складовою «права бути присутнім», яку журналісти часто сприймають занадто фанатично — є гарантії про які йдеться в пункті 7 частини 2 статті 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та частині 4 статті 25 Закону України «Про інформацію». Вони практично ідентично виписані, але ми наведемо норму із останнього закону, оскільки вона є більш загальною, такою, що поширюється на всіх журналістів:

«Після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом».

Єдиний коментар і порада для журналістів щодо цієї норми. Не треба її сприймати, як пропуск безпосередньо до епіцентру подій в будь-яких випадках. Коли сталися вибухи на складах боєприпасів у с. Новобогданівка і снаряди неконтрольовано летіли на 10-20 км, цілком зрозуміло, що навіть журналістів із відповідними посвідченнями не пустили в небезпечну для життя зону. Так само, необхідно з розумін-

ням ставитись до того, що в місці скоєння злочину правоохоронці не дають роздивитись на всі знаряддя злочину або жертву, детально все пофотографувати. Більше того, вони виставляють периметр, за який нікого не допускають, в т.ч. і журналістів. Але вони це роблять не з власної примхи або вередливості, а через те, що необхідно, наприклад, зберегти всі можливі сліди злочину (можливі докази). Так само, як в першому прикладі співробітники МНС та інших держ.установ несли б відповідальність, якщо б за периметр потрапив журналіст і його там поранило осколком від снаряду.

Вільно зберігати інформацію.

Зараз ми розглянемо, які існують законодавчі гарантії для забезпечення права на вільне збереження отриманої журналістом інформації. Так само, як і в попередня частина посібника, ця буде складатися із декількох тематичних блоків. Першу буде присвячено захисту журналістських джерел, другу — такому новому явищу, як «журналістська таємниця» і останню — особливостям законодавства про захист персональних даних, передбачених для журналістів.

Захист журналістських джерел, як життєво необхідна умова для виконання ЗМІ своєї головної ролі «сторожового пса».

Питанню забезпечення захисту журналістських джерел присвячено рішення Європейського суду з прав людини в контексті статті 10 Конвенції, рекомендації Ради Комітету Міністрів Ради Європи, норми декількох законів України, в т.ч. Кримінального процесуального кодексу України.

Загалом, перелік можна побудувати наступним чином:

- стаття 10 Європейської Конвенції та відповідні рішення ЄСПЛ;
- рекомендація КМ РЄ № R (2000) 7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації»;
- пункт 11 частини 2 статті 26 ЗУ «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»;
- частина 3 статті 25 Закону України «Про інформацію» (в редакції від 13.01.2011 р.);

- **частина 3 статті 21 Закону України «Про інформаційні агентства».**
- **статті 65 та 162 Кримінального процесуального кодексу України.**

Про що ж йдеться в цьому масиві нормативно-правових актів, і що слід знати і пам'ятати кожному журналістові-розслідувачу? Найкраще суть і цінність цього права на не розкриття власних джерел інформації передають рішення Європейського суду з прав людини.

Так, у рішенні по справі «Гудвін проти Сполученого Королівства» (від 27 березня 1996 року) ЄСПЛ зазначив наступне:

«39. Суд нагадує, що свобода вираження поглядів становить одну з основних підвалин демократичного суспільства, і, що гарантії, які надаються пресі, мають особливе значення ...

Захист журналістських джерел є одним з наріжних каменів свободи преси, це впливає із законів та деонтологічних правил, які діють у багатьох державах, що підписали Конвенцію, а також із багатьох міжнародних документів стосовно свободи журналістики... Відсутність такого захисту могла би спонукати журналістські «джерела» відмовитися від допомоги пресі в інформуванні громадськості з питань, що становлять для неї інтерес. Відповідно, пресі важче було би відігравати необхідну для суспільства роль «сторожового пса», а її спроможність надавати точну і надійну інформацію могла би послабшати. Зважаючи на важливість захисту журналістських «джерел» для свободи преси в демократичному суспільстві та на можливий негативний вплив, що його може справити на здійснення цієї свободи декрет про розголошення таємниці, можна вважати, що такий захід був би сумісний зі статтею 10 Конвенції лише у тому разі, якби він виправдовувався нагальною суспільною потребою».

У рішенні по справі «Ромен і Шміт проти Люксембургу» (Roemen and Schmit v. Luxembourg) від 25 лютого 2003 року суд зазначив:

«57. З точки зору Суду, між цією справою і справою Гудвіна є суттєві відмінності. У справі Гудвіна журналісту було вручено судовий наказ з вимогою розкрити особу його інформатора, тоді як у цій справі, в житлі та на робочому місці першого заявника були здійснені обшуки. Суд

вважає, що обшуки, проведені з метою розкриття джерела журналістської інформації, хоча би вони і не дали жодних результатів, є більш серйозним заходом, ніж судовий наказ про розкриття особи джерела інформації. Справа у тім, що озброєним слідчим, які з ордером на обшук здійснюють раптове вторгнення на робоче місце журналіста, надані надзвичайно високі слідчі повноваження, оскільки, за визначенням, вони мають доступ до всієї документації, що є у журналіста. Суд ще раз повторює: «обмеження конфіденційності журналістських джерел вимагає особливо ретельного вивчення з боку Суду» ... Таким чином, він вважає, що обшуки у житлі та на робочому місці першого заявника підривають захист джерел у ще більшій мірі, ніж заходи, що були предметом розгляду у справі «Гудвін проти Сполученого Королівства».

Більш детально стандарти щодо захисту журналістських джерел розписано в рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи №R(2000)7 «Про право журналістів не розкривати свої джерела інформації». Навіть визначення виписано дуже ретельно аби сферу захисту було максимально конкретизовано:

Для цілей цієї Рекомендації:

a) термін «журналіст» означає будь-яку фізичну або юридичну особу, яка регулярно або професійно задіяна в зборі та публічному поширенні інформації через будь-які засоби масової інформації;

b) термін «інформація» означає будь-яку констатацію факту, думки або ідеї у формі тексту, звуку та/або зображення;

c) термін «джерело» означає будь-яку особу, яка передає інформацію журналістові;

d) термін «інформація, що ідентифікує джерело», означає, оскільки це може призвести до ідентифікації джерела:

i) ім'я та дані особистісного характеру, а також голос та зображення джерела,

ii) фактичні обставини одержання журналістом інформації від джерела,

iii) неопублікований зміст інформації, що передається журналістові від джерела, та

iv) дані особистісного характеру журналістів та їх наймачів, що стосуються їхньої професійної справи.

Як бачимо, фактично, захист джерел інформації охоплює, як безпосередньо осіб — передавачів, так і саму інформацію, яка передається або може вказати на джерело. Далі ми наведено найголовніші Принципи, які містить Рекомендація стосовно захисту джерел.

Принцип № 1. Право журналістів на нерозкриття.

Національне законодавство та практична діяльність держав-членів мають забезпечити чіткий і прозорий захист права журналістів не розкривати інформацію, що ідентифікує джерело, згідно зі статтею 10 Конвенції про захист прав і основних свобод людини (далі — Конвенція) та принципами, що в ній проголошуються, які слід розглядати, **як мінімальні стандарти поваги цього права.**

Принцип № 2. Право інших осіб на не розкриття

Інші особи, які в силу своїх професійних зв'язків із журналістами одержують відомості про інформацію, що ідентифікує джерело, в процесі збору, редакційної підготовки або поширення цієї інформації мають бути такою самою мірою захищені відповідно до принципів, що тут проголошуються.

Принцип № 3. Обмеження права на нерозкриття.

a. **Право журналістів не розкривати інформацію, що ідентифікує джерело, не підлягає жодним обмеженням, крім тих, що наведені в пункті 2 статті 10 Конвенції. Вирішуючи, чи законним є інтерес щодо розкриття, яке потрапляє до сфери застосування пункту 2 статті 10 Конвенції щодо нерозкриття інформації, яка ідентифікує джерело, якщо превалює державний інтерес, уповноважені органи влади держав-членів мають звернути особливу увагу на важливість права не розкривати джерела й на перевагу, що надається йому в практиці Європейського суду з прав людини. Ці органи можуть ухвалити рішення про розкриття тільки у випадку, якщо, відповідно до пункту b, існують державні інтереси надзвичайної ваги та якщо обставини носять надзвичайно важливий і серйозний характер.**

b. Розкриття інформації, що ідентифікує джерело, вважається необхідним, якщо може бути переконливо доведено, що:

i) **зважених заходів, альтернативних розкриттю, не існує або вони вже вичерпані особами** чи органами державної влади, які намагалися здійснити розкриття, та

ii) законний інтерес щодо розкриття очевидно переважає державний інтерес щодо нерозкриття, пам'ятаючи при цьому, що:

- доведена домінуюча вимога необхідності розкриття,
- обставини носять надзвичайно важливий та серйозний характер,
- необхідність цього розкриття визначена як така, що відповідає нагальній соціальній потребі, та
- держави-члени наділені певним дискреційним правом, визначаючи таку потребу, але це дискреційне право йде пліч-о-пліч із контролем з боку Європейського суду з прав людини.

с. Наведені вище вимоги застосовуються **на всіх етапах будь-якого процесу, в якому можна посилатися на право не розкривати джерела інформації.**

Принцип № 4. Докази, альтернативні журналістським джерелам.

У провадженні справи проти журналіста про нібито порушення честі або репутації особи органи влади повинні розглянути, з метою встановлення правди чи, навпаки, голослівності твердження, всі докази, які є доступними для них за національним процесуальним правом, **і не можуть вимагати з цією метою розкриття інформації, що ідентифікує журналістське джерело.**

Також, Рекомендація містить інші Принципи для забезпечення захисту джерел журналіста, які передбачають додаткові вимоги до представників держави.

В практиці юристів ІРПП були випадки, коли розкрити джерела журналістів вимагали в цивільних справах щодо захисту честі та гідності, також під час кримінальних проваджень посадові особи пробували вчиняти дії на розкриття джерел. Всі вони припинялись після подачі розгорнутих і обґрунтованих пояснень з приводу неправомірності таких вимог. Але найбільш унікальним прецедентом був випадок у Дніпропетровську, де вимогу до ЗМІ про надання всієї інформації щодо авторів статті, опублікованої під псевдонімом та джерел інформації було висунуто місцевим про-

курором. Підстава — скарга громадянина і проведення перевірки. Коли ж редакція, з посиланням на практику ЄСПЛ, названу вище Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи, норми законів України відмовилась виконувати вимогу прокуратури, вони склали на редактора протокол про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч.1 ст.185-8 КУпАП «Ухилення від виконання законних вимог прокурора». Після оскарження цих дій до вищестоящої прокуратури, поширення інформації про безпрецедентний тиск на ЗМІ по Україні всі матеріали було витребувано для вивчення прокуратурою м. Дніпропетровська. За результатами прокурором м. Дніпропетровська направлено лист-зауваження прокурору Кіровського району з приводу допущених порушень при складанні протоколу про адміністративне правопорушення стосовно редактора. До суду органами прокуратури протокол не було направлено.

На рівні Законів України передбачено наступні гарантії щодо захисту джерел журналіста:

- згідно п.11 ч.2 ст.26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» журналіст має право на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду;
- відповідно до ч.3 ст.25 Закону України «Про інформацію» журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду **на основі закону**.

Якщо поєднати вимоги цих двох норм, отримаємо правило, що розкриття джерел можливе лише на підставі відповідного рішення суду, яке ухвалено на підставі конкретного закону. На сьогодні, єдиний закон, що передбачає можливість втручання в сферу захисту джерел журналіста — це Кримінальний процесуальний кодекс України. З одного боку, він вводить додаткові гарантії щодо захисту професійної діяльності журналістів, з іншого — містить норми, які можна використати проти ЗМІ та їх творчих працівників. Розглянемо ці питання детальніше.

В пункті 6 частини 2 статті 65 КПК України зазначено, що не можуть бути допитані, як свідки журналісти — про відомості, які містять **конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації**.

Отже, маємо не зовсім чітку конструкцію норми, яка дозволяє тлумачити її з різних сторін. Як напад (обвинувачення) так і захисту. Головне питання, яке на сьогодні стоїть перед юристами, - яким чином піде практика доведення та обґрунтування, що саме цю конкретну інформацію, в т.ч. щодо захисту джерел надано журналістові за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Чи буде достатньо слів, пояснень журналіста, що він не може бути допитаний з приводу цих питань (відомостей), оскільки він отримав їх за передбачених п.6 ч.2 ст.65 КПК України умов?

Ще одну, не менш важливу новелу містить пункт 1 частини 1 статті 162 КПК України, який встановлює **таке визначення, як «журналістська таємниця»**. Зокрема, в ньому зазначено наступне:

«1. До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації».

Питання до цієї норми, як і до попередньої — як доводити, що саме цю конкретну інформацію, в т.ч. щодо захисту джерел надано журналістові (ЗМІ) за умови нерозголошення авторства або джерела інформації?

Крім того, КПК надавши певні гарантії щодо охорони зазначеної інформації, передбачив і можливість її законного отримання. У частині 6 статті 163 КПК України передбачено, що:

«Слідчий суддя, суд постановляє ухвалу про надання тимчасового доступу до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, якщо сторона кримінального провадження, крім обставин, передбачених частиною п'ятою цієї статті, доведе можливість використання як доказів відомостей, що містяться в цих речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів».

Частина 5 містить наступні вимоги щодо документів і речей, до яких вимагається доступ:

1) перебувають або можуть перебувати у володінні відповідної фізичної або юридичної особи;

2) самі по собі або в сукупності з іншими речами і документами кримінального провадження, у зв'язку з яким подається клопотання, мають суттєве значення для встановлення важливих обставин у кримінальному провадженні;

3) не становлять собою або не включають речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю.

Таким чином, на сьогодні, в межах дії КПК України, слідчий суддя, який вирішить, що є всі підстави із ч.6 ст.163 КПК України може зобов'язати ЗМІ та/або журналіста надати слідчим тимчасовий доступ до інформації наданої ЗМІ за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Як буде розвиватися така практика і наскільки вона буде в Україні співзвучна європейським стандартам покаже тільки час.

Журналіст не повинен реєструвати бази персональних даних. На останок, щодо права на вільне зберігання інформації нагадаємо про ще одну важливу норму чинного законодавства України, яка значно полегшує життя кожному журналістові. Саме в питанні зберігання інформації.

Мова про частину 4 статті 1 Закону України «Про захист персональних даних», яка передбачає, що: «Положення цього Закону не поширюються на діяльність з обробки персональних даних, яка здійснюється творчим чи літературним працівником, у тому числі журналістом, у професійних цілях, за умови забезпечення балансу між правом на невтручання в особисте життя та правом на самовираження».

Іншими словами, на будь-якого журналіста, у якого є власна «база даних» (власні бази даних) в розумінні закону (хоча б список керівників прес-служб), не поширюються обов'язки з її (їх) реєстрації. Він не мусить підписувати купу паперців з кожною людиною, яка згадується в його статтях, та вчиняти інших, передбачених законом і обов'язкових для всіх інших суб'єктів працюючих з інформацією дій.

Вільно використовувати інформацію.

Щодо вільного використання інформації журналістом зазначимо лише про декілька простих речей.

Перша, - це право журналіста поширювати підготовлені ним повідомлення і матеріали (в т.ч. фонограми, відеозаписи) за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно).

Зазначене право передбачено у пункті 9 частини 2 статті 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та у частині 5 статті 25 Закону України «Про інформацію». Звертаємо увагу, що це саме право журналіста, визначати як буде підписано і чи буде взагалі підписано статтю. Ні редактора, ні редакційної колегії, ні засновника або будь-яких інших осіб, а саме автора публікації.

Друге, і такі випадки дійсно іноді трапляються в практиці — право журналіста відмовлятися від публікації матеріалу за власним підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора (пункт 10 частини 2 статті 26 Закону України «Про пресу» та частина 6 статті 25 Закону України «Про інформацію»).

Так само, в контексті вільного використання інформації можна окреслити питання авторського права і дотримання майнових і немайнових прав автора. Адже саме він, відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» вирішує для кого писати статті (створювати сюжети) на яких умовах і в т.ч. за який авторський гонорар.

3.2. Доступ до публічної інформації. Належні розпорядники інформації та правильне оформлення запиту на інформацію.

1. Загальні гарантії доступу до інформації.

Як і попередню частину правової частини посібника щодо прав та обов'язків цю ми почнемо з загальних правил і гарантій, які діють в сфері доступу до інформації. Нагадаємо, що увесь цей блок, стосовно доступу, стосується реалізації частини конституційного стандарту, прописаного у статті 34 Конституції України — **права на вільний збір інформації**. Відповідно, у всіх питаннях отримання доступу діють всі загальні правила про які ми говорили вище. А саме — щодо можливих правомірних обмежень цього права, які мусять бути: а) бути передбачені ЗАКОНОМ; б) мати легітимну мету та в) бути необхідними в демократичному суспільстві. А також — щодо обов'язку посадових осіб відмовляти в наданні інформації тільки і виключно у випадках, коли це прямо передбачено в ЗАКОНІ, що кожне їх слово і дія повинні опиратися на конкретну законодавчу норму. Про те, що чиновники не мають права відповідно до частини 2 статті 19 Конституції України займатися творчістю і вільно тлумачити або вигадувати або самі себе наділяти повноваженнями щодо підстав для відмови в наданні інформації.

Ця частина норми статті 34 Конституції України «**право на вільний збір інформації**» відбивається в дуже багатьох нормах на рівні закону та підзаконних актів. Наприклад, у статті 4 Закону України «Про доступ до публічної інформації» передбачено, що доступ до публічної інформації здійснюється на принципах прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень та вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених законом. А стаття 2 Закону України «Про інформацію» серед основних принципів інформаційних відносин встановлює – гарантованість права на інформацію, відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформації.

І далі, в цій частині посібника ми будемо ґрунтовно говорити про втілення і реалізацію саме цієї частини 2 статті 34 Конституції України — **кожен має право вільно збирати... інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір**. Навіть на рівні Основного закону країни, який має найвищу юридичну силу бачимо важливу гарантію. Будь-хто, «кожен», має своє власне право вирішувати в якій формі отримувати інформацію. Зазначене положення ще більше розширює частина 2 статті 7 Закону України «Про інформацію», яка чітко передбачає, що **ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації**. Звісно, що це право не є також абсолютним і має особливості реалізації, про які буде мова в інших розділах цієї частини посібника — стосовно визначення розпорядників і складання інформаційних запитів. Але, це внутрішнє відчуття журналіста, що саме ти «вирішуєш до кого звертатися і за чим і в якій формі отримати відповідь», на нашу думку, має одне з вирішальних значень у двобоях з розпорядниками інформації, які, на жаль, на сьогодні є поширеними в Україні. Аналогічне конституційному положенню зі статті 34 можна побачити у частині 1 статті 5 Закону України «Про інформацію», яка закріплює за кожним **2** право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації».

Загальний, але достатньо чітко прописаний і важливий стандарт містить стаття 50 Конституції України. Вона гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Прямо зазначає, що така інформація **ніким не може бути засекречена**. І, як ми вже писали, додатково стандарт щодо відкритості екологічної інформації (про стан довкілля) розкривається у статті 13 Закону Укра-

їни «Про інформацію», яка охоплює дуже широкий спектр інформації і також чітко зазначає, що доступ до неї обмежувати заборонено.

Важливим моментом є те, що рівне право на інформацію мають, як юридичні (редакції, засновники ЗМІ) так і фізичні особи (журналісти, інші творчі працівники ЗМІ). Таку гарантію містять частина 1 статті 302 Цивільного кодексу України — фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію та частина 1 статті 94 ЦК України — юридична особа має право на...інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Крім того, **будь-яка дискримінація** в сфері реалізації права на інформацію прямо заборонена частиною 1 статті 7 Закону України «Про інформацію»: «Право на інформацію охороняється законом. **Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації**».

Також, складно переоцінити, насамперед, в практичному аспекті, важливість **презумпції відкритості інформації**, яку передбачено чинним законодавством України. Зокрема, в частині 2 статті 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» передбачено, що:

NB! - Публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом.

У частині 2 статті 20 Закону України «Про інформацію» цю презумпцію сформульовано трішки інакше: «**Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом**».

Проте, зміст цих норм, по-суті однаковий. Він, разом, із частиною 2 статті 19 Конституції України, яка передбачає, що будь-який чиновник або державний орган зобов'язаний діяти виключно в межах закону, говорить про дуже просте і дуже важливе правило — якщо розпорядник, не може послатися на конкретну норму закону для підтвердження того, що інформація відноситься або до таємної, або до службової або до конфіденційної — він зобов'язаний надати інформацію за запитом.

Крім основних національних законів, які регулюють правовідносини в інформаційній сфері - Закону України «Про інформацію», Закону України «Про доступ до публічної інформації» та Закону України «Про захист персональних даних», слід пам'ятати, що безпосередньо право на доступ до інформації охоплюється сферою дії (захисту) статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Цей нюанс важливий тому, що Європейський суд з прав людини, який, фактично, наповнює величезним змістом два невеличких речення зі статті 10 – «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів» - **тільки в 2009 році прямо визнав, що стаття 10 таки гарантує обов'язок органів влади надавати інформацію за запитами.** До 2009 року, ЄСПЛ не включав доступ до інформації у сферу дії (захисту) статті 10 Конвенції не дивлячись на велику кількість звернень до суду з цього приводу. Прорив і еволюція сталася після ухвалення ЄСПЛ 14 квітня 2009 р. рішення по справі TARSASAG A SZABADSAGJOGOKERT V. HUNGARY (Угорське об'єднання громадських свобод проти Угорщини).

До Страсбургу громадська організація дійшла після того, як не отримала в своїй країні захисту саме права на доступ до інформації. Їй, Конституційний суд Угорщини, не надав копію звернення члена парламенту країни, в якому було прохання надати висновок щодо останніх змін до Кримінального кодексу стосовно відповідальності за участь у незаконному обігу наркотиків. Конституційний суд сказав фактично, що це «конфіденційна інформація» про особу, оскільки повний текст такого звернення надає змогу зробити висновки про особисті риси характеру парламентаря. Оскільки згоди від заявника (члена парламенту) на поширення персональних даних КС не має, то і надати повний текст документу не може. Інші судові інстанції країни, до яких було оскаржено таку відмову не захистили право громадської організації на інформацію. Саме таку «креативну» мотивацію чиновників Угорщини було, у підсумку, поставлено для оцінки ЄСПЛ.

Наведемо, найважливіші речі, які вперше сформулював Європейський суд і які безпосередньо стосуються доступу до інформації. Але, перед тим, нагадаємо, що стандарти ЄСПЛ мають обов'язковий характер для українських суддів і що вони мають вищу юридичну силу за Закони України. Отже:

«З огляду інтересів, захищених ст.10, законом не дозволено вводити умовні обмеження, що вважалося б формою непрямой цензури в разі створення перешкод владними структурами в зборі інформації. Збір інформації є важливим підготовчим кроком у журналістиці і вважається невід'ємною частиною свободи преси» (параграф 27 рішення).

«Органи влади втруtilись в підготовчий етап цього процесу, створивши адміністративну перешкоду. **Виняткове право Конституційного суду монополії на інформацію набрало вигляду цензури**». (параграф 28).

«Незважаючи на це, Суд недавно просунувся до ширшого розуміння поняття «свобода отримання інформації»...і, таким чином – до визнання права доступу до інформації (параграф 35 рішення).

«До того ж, до обов'язків держави стосовно свободи преси входить **також знищення бар'єрів для виконання пресою покладених на неї функцій**, коли вони виникають виключно через монополію інформації, утримувану органами влади». (параграф 36 рішення).

«Суд також висловлює думку про невідворотність негативного впливу на свободу самовираження у політичній сфері, якби публічні діячі могли піддавати цензурі пресу та народні обговорення заради своїх особистих прав, аргументуючи, що думки висловлені ними щодо суспільних проблем стосуються їх». (параграф 37 рішення).

«Суд розглядає перешкоди створені навмисно для перешкоджання доступу до інформації суспільного інтересу, як такі що можуть відбити бажання у засобів масової інформації та прилеглих сферах в розкритті даних питань». (параграф 38 рішення).

2. Види інформації за порядком доступу.

БУДЬ-ЯКА ІНФОРМАЦІЯ ПОДІЛЯЄТЬСЯ:

Відкрита інформація

Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом.

(ст. 1 Закону України «Про доступ до публічної інформації», ст.20 Закону України «Про інформацію»)

Інформація з обмеженим

доступом

Поділяється на конфіденційну, таємну та службову

Порядок віднесення інформації до таємної або службової, а також порядок доступу до неї регулюються законами.

(ст.6 Закону України «Про доступ до публічної інформації», ст.21 Закону України «Про інформацію»)

Деякі важливі висновки з норм наведених у таблиці. Про презумпцію відкритості інформації вже говорили, тому лише повторимо — будь-яка інформація, яку неможливо на підставі конкретної норми

конкретного закону віднести до інформації з обмеженим доступом (в одній з трьох форм) — вважається відкритою і повинна надаватися за запитами. Далі — «інформація з обмеженим доступом» в житті може існувати **лише і тільки у трьох формах і не більше**. Це або «таємна» або «службова» або «конфіденційна» інформація. Цей перелік є закритим і розширеному тлумаченню не підлягає. Останнє — це додаткова, до конституційного стандарту, гарантія, що питання таємної і службової інформації вирішуються виключно на рівні ЗАКОНІВ.

«Трискладовий тест» щодо доступу до інформації, який з 2011 року з'явився в законодавстві України є прикладом впровадження європейських стандартів. Його визначення міститься у частині 2 статті 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації». Але, про необхідність його застосування розпорядниками прямо зазначено і в статті 8 того ж Закону, в якій йдеться про таємну інформацію і в статті 9, яку присвячено службовій. Отже, його дотримання є необхідною і обов'язковою передумовою правомірного обмеження доступу до інформації. Так виписано в Законі. Але, на практиці розпорядники і, поки що, в більшості — суди, воліють вдавати, що не знають цієї норми. Коли ж запитувачі та/або позивачі прямо і письмово на неї посилаються, то роблять вигляд, що не бачать. І пояснення просте — виконати обов'язки встановлені цим “тестом” розпорядникам, як і судам пояснити і оцінити, вкрай важко.

В частині 2 статті 6 Закону України “Про доступ до публічної інформації” передбачено, що **обмеження доступу можливе на підставі закону при дотриманні сукупності наступних вимог:**

- виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;
- розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;
- шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Журналістам стосовно застосування цього “тесту” слід пам’ятати, що саме розпорядники інформації, у випадку відмови, зобов’язані навести підстави, які підтверджують наявність сукупності всіх названих ознак. А в суді проти органів влади та чиновників діє презумпція вини влади, яку встановлено частиною 2 статті 71 КАС України: “В адміністративних справах про протиправність рішень, дій чи бездіяльності суб’єкта владних повноважень **обов’язок щодо доказування правомірності свого рішення, дії чи бездіяльності покладається на відповідача, якщо він заперечує проти адміністративного позову**”.

Тепер, ми наведемо найголовніше, що необхідно знати розслідувачу стосовно кожної з трьох форм, в якій може існувати “інформація з обмеженим доступом”.

Таємна інформація.

Таємна інформація – це інформація, доступ до якої обмежується з дотримання вимог “трискладового тесту”, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі і яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю слідства та іншу передбачену законом таємницю.

NB! Отже, як ми вже говорили вище діє просте правило - “без відповідного Закону немає таємниці”.

Доказом цього висновку, крім власне норм інформаційного законодавства, є наведений нижче, неповний, перелік передбачених ЗАКОНОМ таємниць.

- Державна таємниця (Закон України “Про державну таємницю”).
- Інформація про особу (ст. 10 Закону України “Про інформацію”).
- Комерційна таємниця (ст.505 Цивільного кодексу України).
- Адвокатська таємниця (ст.9 Закону України “Про адвокатуру”).
- Лікарська таємниця (ст.40 Закону України “Основи законодавства про охорону здоров’я”, ст.6 Закону “Про психіатричну допомогу”, ст.286 ЦК).
- Таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст.31 Конституції України, ст.306 Цивільного кодексу України).

- Таємниця усиновлення (ст.228 Сімейного кодексу України).
- Таємниця страхування (ст.40 Закону України “Про страхування”).
- Банківська таємниця (ст.60 Закону України “Про банки і банківську діяльність”).
- Професійна таємниця (ст. 20 Закону України “Про рахункову палату”).
- “Тайна сповіді” (ст.3 Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”).

Таким чином, враховуючи і вимоги статті 22 Закону України “Про доступ до публічної інформації” щодо обов'язкової умотивованості і обґрунтованості відмови розпорядника інформації, коли журналісту не надають відомості із посиланням на “таємницю” - повинно бути посилання на норму конкретного закону.

Також, отримавши відмову з посиланням на наявність “таємниці” слід відкрити відповідну норму закону і подивитись, що саме захищається. Адже, в дуже багатьох випадках, як і у випадку “трискладового тесту”, визначення таємниць містять сукупність ознак, які повинні бути наявними одночасно аби захист такої інформації можна було застосувати. Іншими словами, необхідно перевірити чи не ввели Вас елементарно в оману. Наприклад, “комерційна таємниця”. Частина 1 статті 505 Цивільного кодексу України передбачає, що такою є: **“інформація, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію”**.

Бачимо, що є три ознаки, яким повинна відповідати будь-яка комерційна таємниця. Це попередня невідомість (важкодоступність), наявність комерційної цінності та заходів щодо збереження її секретності. І, коли в супермаркеті охорона або менеджмент забороняє журналістові використовувати техніку мотивуючи тим, що “тут комерційна таємниця”. В торговому залі, де сотні і тисячі людей за день. Очевидно, що такі посилання не мають жодної законодавчої підстави.

Конфіденційна інформація.

За законодавчим визначенням — конфіденційна інформація – це інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, **крім суб'єктів владних повноважень**, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов /стаття 7 Закону України “Про доступ до публічної інформації”/.

Можна сказати, що це найбільший масив інформації, доступ до якого, за загальним правилом, для журналістів закритий. Адже, конфіденційна інформація — це в т.ч. і інформація про фізичну особу і увесь механізм захисту персональних даних. І, як встановлює частина 2 статті 7 названого Закону розпорядники інформації, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди – лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Проте, кожному журналістові слід знати, що з цього загального і нібито всеосяжного режиму захисту є купа виключень, які встановлено ЗАКОНАМИ. Ці спеціальні норми чітко передбачають, що певна інформація ніколи і ніким не може закриватися, навіть, якщо вона формально має ознаки конфіденційної, в т.ч. є персональними даними.

Наприклад, саме визначення із статті 7 передбачає, що у суб'єктів владних повноважень конфіденційної інформації не може бути в принципі. Вони, тільки мають обов'язок охороняти конфіденційну інформацію третіх осіб, якою володіють.

Також, в частині 1 статті 7 міститься таке положення — не може бути віднесена до конфіденційної інформація, зазначена в частині першій і другій статті 13 цього Закону. А в цих двох частинах 1 і 2 статті 13 можемо побачити, що це:

- інформація щодо використання бюджетних коштів;
- інформація про те, як будь-які особи виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг;

- інформація щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них суб'єктами господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями;
- інформація про стан довкілля;
- інформація про якість харчових продуктів і предметів побуту;
- інформація про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян;
- інша інформація, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією).

В іншій нормі Закону, частині 5 статті 6 Закону України “Про доступ до публічної інформації” міститься **пряма заборона обмежувати доступ до прізвищ, імен та по-батькові фізичних осіб, які отримують бюджетні кошти та/або державне, комунальне майно**. Наприклад, не можна закривати інформацію про осіб, які за рахунок місцевого бюджету отримали квартири, або отримали в користування чи власність земельні ділянки. Як свідчить практика, багатьом розпорядникам, особливо органам місцевого самоврядування, дію таких спеціальних норм треба роз’яснювати по декілька разів. Так, в Чернівцях журналіст запитав в міській раді перелік всіх осіб, які отримали у власність за два роки квартири за рахунок бюджету, в т.ч. - підстави для отримання житла. На цей запит отримав відмову, оскільки це “персональні дані”, які без згоди осіб надаватися не можуть. Після оскарження такої відмови до в.о. міського голови, з детальним роз’ясненням чинного законодавства, журналіст отримав всю інформацію та вибачення з боку міської влади.

Службова інформація.

Одна з найбільш конфліктних на сьогодні тем у стосунках між журналістами та різноманітними розпорядниками інформації — це закриття інформації через надання їй статусу службової. Законодавство прямо дозволяє практично кожному розпоряднику визначати самим, що відноситься до службової, а що ні. При цьому, **сам перелік відомостей, що становить службову інформацію, який складається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими**

суб'єктами владних повноважень, у тому числі на виконання делегованих повноважень, **не може бути обмеженим у доступі**. Зафіксовано багато випадків, коли до таких переліків відносять інформацію, яка в принципі, не може бути з обмеженим доступом. Наприклад, умови договорів оренди нерухомого державного та комунального майна, які Фонд державного майна України своїм наказом відніс до внутрішньої службової інформації. При тому, що частина 5 статті 6 Закону України “Про доступ до публічної інформації” прямо передбачає, що: **“Не може бути обмежено доступ до інформації про...володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно”**.

Визначити правомірність віднесення розпорядником конкретної інформації до службової достатньо просто. Адже, в статті 9 Закону України “Про доступ до публічної інформації”, яку присвячену службовій інформації містяться чіткі критерії, яким повинна відповідати така інформація.

До службової може належати інформація з двох великих груп:

1) що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрішню службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень.

2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці.

Найчастіше проти інтересів журналіста використовують першу. Тому, ми її детально і розберемо. Отже, для того аби інформація дійсно була “службовою” вона повинна мати одночасно аж чотири ознаки:

1) міститься в документах суб'єктів владних повноважень, /**зміст**/

2) становлять внутрішню службову кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, /**форма**/

3) якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень /підстави/

4) і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень /час дії обмежень/.

І, на прикладі історії із закриттям договорів оренди нерухомого державного та комунального майна, яке відбувається на підставі Наказу Фонду державного майна України, можна побачити, що запитовані журналістами договори оренди, їх зміст, який вже підписано торонами і є чинним, який визначив на довгий строк долю комунального/державного майна не є:

- внутрівідомчою кореспонденцією, доповідною запискою, рекомендацією;
- договір та його зміст не пов'язані з РОЗРОБКОЮ напряму діяльності установи, здійсненням контрольних, наглядових функцій, процесом прийняття рішення;
- підписаний і набувший чинності договір оренди не передує публічному обговоренню та прийняттю рішення. Рішення вже прийнятно, оформлене і підписано.

3. Визначення належного розпорядника інформації.

Зараз ми перейдемо до останніх двох питань, які слід вирішувати журналісту під час забезпечення доступу до інформації — до кого звертатися і як звертатися? Питання розпорядників відноситься до першого і є вкрай важливим. Тому що, тільки і виключно розпорядники інформації згідно законодавства мають обов'язок надавати інформацію за запитом. Відповідно, якщо журналіст звернеться до неналежного розпорядника, він може просто не отримати відповіді. Жодної, ні про відмову, ні про задоволення запити.

Розпорядниками інформації, згідно статті 13 Закону України “Про доступ до публічної інформації” визнаються:

1) суб'єкти владних повноважень, а саме — органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади

Автономної Республіки Крим, **інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції** відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання. Головна небезпека формулювання цієї групи — відсутність посадових та службових осіб, як розпорядників. Багато з журналістів і сьогодні продовжують надсилати запити на ім'я голів обласних державних адміністрацій, начальників департаментів і управлінь. А цього робити не варто, оскільки вони не є відповідно до норм закону розпорядниками інформації. Запит необхідно спрямовувати до органу державної влади або місцевого самоврядування. Вони самі відповідно до своїх внутрішніх нормативно-правових актів вирішують, хто має надавати відповідь і ставити підпис під відповіддю на запит. Головний плюс — це розширення переліку можливих розпорядників фразою **інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції**.

2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, - стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів. Щодо даної групи діє просте правило — якщо будь-яка юридична особа, незалежно від форми власності (приватна, державна, комунальна) чи організаційно-правової форми (приватне підприємство, комунальне підприємство, товариство з обмеженою відповідальністю тощо) отримують хоч копійку з будь-якого бюджету — стосовно використання цієї копійки вона стає розпорядником і зобов'язана надавати інформацію за запитом.

3) особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, **включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг**, - стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків. Зазначена норма зобов'язує, наприклад, вищі навчальні заклади, середні школи та інші навчальні заклади, лікарні надавати інформацію, але тільки стосовно пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків. Відповідно, якщо Ви хочете отримати якусь інформацію від ВНЗ, наприклад, типовий договір з студентом, необхідно вказувати на те, що ця інформація прямо пов'язана із виконанням ВНЗ своїх освітніх обов'язків.

4) суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, - **стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них**.

В цю групу розпорядників, наприклад, входять всі організації, які постачають газ, тепло, електроенергію, воду в квартири і будівлі. Щодо інших можливих розпорядників, які охоплюються цією частиною статті 13 Закону необхідно використовувати додаткові норми чинного законодавства.

Згідно з частиною першою статті 12 Закону України «Про захист економічної конкуренції» суб'єкт господарювання займає монопольне (домінуюче) становище на ринку товару, якщо:

- на цьому ринку у нього немає жодного конкурента;
- не зазнає значної конкуренції внаслідок обмеженості можливостей доступу інших суб'єктів господарювання щодо закупівлі сировини, матеріалів та збуту товарів, наявності бар'єрів для доступу на ринок інших суб'єктів господарювання, наявності пільг чи інших обставин. Зведений перелік суб'єктів природних монополій визначає Антимонопольний комітет України: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/94020;jsessionid=B1461B4A9C64EFD9E04DFC22CA62700F>

5) остання, але не за значимістю група розпорядників, міститься у частині 2 статті 13. В ній зазначено, що до розпорядників інформації, зобов'язаних оприлюднювати та надавати за запитами інформацію, **прирівнюються суб'єкти господарювання, які володіють:**

- інформацією про стан довкілля;
- інформацією про якість харчових продуктів і предметів побуту;
- інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян;
- іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією).

Тут декілька важливих моментів. Перший — суб'єкти господарювання — це фактично будь-які юридичні особи, незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, в т.ч. і фізичні особи підприємці. Друге — останній підпункт щодо їх обов'язку надавати іншу, будь-яку суспільно необхідну інформацію створює для журна-

ліста широкі можливості для творчості і обґрунтування. Чому те, що він запитує є важливим для суспільства.

Короткий алгоритм визначення належного розпорядника можна звести до наступних кроків:

- Визначити, яка саме інформація нас цікавить, звернутись до статті 13 Закону України “Про доступ до публічної інформації”, щоб визначити, хто може бути розпорядником інформації.
- Перевірити повноваження розпорядника інформації: для суб’єктів владних повноважень (в т.ч. органів місцевого самоврядування – веб-сайти органів влади містять перелік повноважень, систему обліку публічної інформації). Щодо юр.особи, яка фінансується з бюджету – перевірити бюджетний кодекс. Щодо використання комунальної власності або державної — вказівками можуть бути форми власності “Державне підприємство”, “Комунальне підприємство”. Якщо “делеговані повноваження” – перевірити за ст. 44 ЗУ про місцеве самоврядування. “Домінуюче становище” – перевірити на сайті АМК України
- Визначити адресу та адресата і направити запит. Але не на підрозділ з доступу до публічної інформації або посадову особу, керівника, а на орган державної влади, юридичну особу.

Сайти для допомоги: Урядовий портал www.kmu.gov.ua/ - визначає всі органи виконавчої влади, в т.ч. в регіонах. Програма сприяння Парламенту <http://pdp.org.ua/gov-structure> - надає схеми підпорядкування, що особливо важливо для оскарження відмови у наданні інформації в порядку адміністративного підпорядкування.

4. Інформаційний запит: порядок оформлення, строки, відмова та відстрочка в задоволенні запиту.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» доступ до публічної інформації забезпечується шляхом надання інформації за запитом на інформацію.

Перед тим, як перейти безпосередньо до запиту треба чітко зрозуміти про що він може бути. Що буде правильним предметом запиту на публічну інформацію. В цьому допоможе визначення із статті 1

Закону України “Про доступ до публічної інформації”, яке загалом встановлює, що є публічною інформацією:

“Публічна інформація — це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, **що була отримана або створена** в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, **або яка знаходиться у володінні** суб'єктів владних повноважень, **інших розпорядників** публічної інформації, визначених цим Законом”.

Саме з цього визначення слідують декілька простих порад, яких варто дотримуватися під час складання запитів. Адже, запит на інформацію — це спосіб отримання тільки інформації, не думки, не коментаря, не позиції держоргану або посадової особи щодо певних подій. Тому, звертайте увагу на правильне формулювання питань. Не давайте розпоряднику можливості через зміст Вашого “запиту” віднести його до “звернення громадян” і застосувати місячний строк для відповіді на нього. Отже:

1. Ставте **конкретні питання (якісні та кількісні показники)**, які знаходяться у **межах повноважень** суб'єкту владних повноважень:

- Які рішення було прийнято/надайте копію рішення про...
- Які перевірки проводились по факту...
- Який порядок формування
- Скільки скарг було подано про ...
- Скільки друкованих ЗМІ було зареєстровано протягом...
- Які об'єкти було побудовано в рамках програми...

2. Дайте короткі відомості про інформацію, яка знаходиться у відкритому доступі:

- Відповідно до інформації, розміщеної на веб-сайті...
- Згідно з інформацією, опублікованою у Віснику державних закупівель...
- У відповідності до цільової програми... Ваше підприємство отримало кошти для...
- Згідно з рішення виконкому від...

3. Не вписуйте в один запит “25 питань з різних тем”. Крім того, що у випадку перевищення відповіддю 10 сторінок Ви будете зобов'язані компенсувати вартість друку і копіювання, так і в 95% Ви отримаєте продовження терміну розгляду запиту з 5 до 20 робочих днів (фактично, враховуючи вихідні дні — календарний місяць). Якщо ж, і одна тема є великою за обсягом, розбивайте по окремих запитах блоки питань. Подавайте їх, по одному в день. Вони реєструватимуться, як окремі документи і до кожного окремо застосовуватимуться вимоги закону щодо можливості продовження терміну розгляду запиту і необхідності платити за кожну понад 10-ї сторінки.

4. Не вживайте:

- Прошу прокоментувати...
- Яка ваша думка стосовно...
- Коли буде вжито заходів...
- Прийміть заходи і повідомте тощо.

5. Чітко розмежуйте від кого запит — від юридичної чи від фізичної особи. Для редакцій друкованих ЗМІ/ТРК/інформагенцій — оформлення запиту на бланку підприємства, де зазначено назву, адресу тощо, підпис керівника підприємства, редактора, печатка (за наявності). Для журналістів — від кого, про що і дата з підписом, якщо у письмовій формі.

6. Полегшуйте собі роботу – користуйтеся формами електронних запитів, які розміщені на веб-сайтах суб’єктів владних повноважень. При цьому, роздрукуйте запит, збережіть його в ел. вигляді. Наступного дня зателефонуйте та запитайте, чи отримав орган держвлади Ваш запит, запишіть його реєстраційний номер. Через 5 робочих днів поцікавтеся, чи готова відповідь.

Законодавче визначення того, що є запитом дуже просте і логічне — запит на інформацію — це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні. Важливо, що саме “у володінні”, оскільки цей термін говорить про те, що неважливо — транзитом йде ця інформація через розпорядника чи ні, він сам її створив в процесі виконання повноважень чи отримав від третіх осіб, якщо ця інформація на момент отримання запиту фізично

є у розпорядника і немає підстав для обмеження доступу до неї — вона має надаватися за запитом. Цей висновок узгоджується і з визначенням “публічної інформації” зі статті 1 Закону України “Про доступ до публічної інформації”.

Ще одне важливе правило, про яке багато розпорядників не знає — запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Це цитата із частини 2 статті 19 Закону про доступ.

Далі — запити можуть подаватися в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою) **на вибір запитувача**. Письмовий запит подається в довільній формі.

До цієї форми стаття 19 Закону України “Про доступ до публічної інформації” містить три дуже прості вимоги. Проте, які обов'язково необхідно дотримуватись, оскільки недотримання — є правомірною підставою для відмови в задоволенні запиту.

Запит на інформацію має містити:

- 1) ім'я (найменування) запитувача, поштову адресу або адресу електронної пошти, а також номер засобу зв'язку, якщо такий є;
- 2) загальний опис інформації або вид, назву, реквізити чи зміст документа, щодо якого зроблено запит, якщо запитувачу це відомо;
- 3) підпис і дату за умови подання запиту в письмовій формі.

Як бачимо, закон не вимагає обов'язково зазначати до кого Ви звертаєтесь. Звісно, що і не забороняє, якщо напишете — це не буде помилкою. Але Ваші дані мусять бути наведені всі, в т.ч. - прізвище, ім'я та по-батькові (ім'я), адресу електронної пошти та телефон (або зазначити що таких немає). Загальний опис — це “два слова” про те, що Ви хочете отримати. А підпис і дата — тільки для письмової форми запиту.

Особа може подавати запит шляхом заповнення відповідних форм запитів на інформацію, які можна отримати в розпорядника інформації та на офіційному веб-сайті відповідного розпорядника.

Загальний строк розгляду запиту складає — “не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту”. З дня отримання починається і три-

ває 5 саме робочих днів. Враховуючи два вихідні в звичайному тижні, в будь-якому випадку, відповідь Ви отримаєте протягом тижня.

У разі якщо запит на інформацію стосується інформації, необхідної для захисту життя чи свободи особи, щодо стану довкілля, якості харчових продуктів і предметів побуту, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних подій, що сталися або можуть статись і загрожують безпеці громадян, відповідь має бути надана не пізніше **48 годин з дня отримання запиту. Клопотання про термінове опрацювання запиту має бути обґрунтованим.**

Насамкінець, щодо строків ще одне законодавче правило, і про цю небезпеку ми вже говорили і радили не включати в один запит велику кількість питань - “у разі якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, розпорядник інформації може продовжити строк розгляду запиту **до 20 робочих днів з обґрунтуванням такого продовження.** Про продовження строку розпорядник інформації повідомляє запитувача в письмовій формі не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту”.

За загальним правилом відповідь на запит надається безкоштовно. У разі, якщо задоволення запиту на інформацію передбачає виготовлення копій документів обсягом більш як 10 сторінок, запитувач зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк. Розмір фактичних витрат визначається відповідним розпорядником на копіювання та друк в межах граничних норм, встановлених Кабінетом Міністрів України. **У разі якщо розпорядник інформації не встановив розміру плати за копіювання або друк, інформація надається безкоштовно.**

Звертаємо Вашу увагу, що плата стягується тільки за копіювання та друк. Тобто, коли Ви просити надати відомості у письмовій формі. Якщо ж Ви хочете отримати доступ, наприклад, до копій рішень міської ради щодо виділення земельних ділянок протягом трьох років, то необхідно використовувати ще й пункт 4 частини 1 статті 14 Закону України “Про доступ до публічної інформації”. Ця норма дозволяє Вам просити все в електронній формі або надати Вам, наприклад, можливість самостійно зфотографувати необхідні відомості. В ній зазначено, що будь-який розпорядник інформації, крім іншого,

зобов'язаний: **“визначати спеціальні місця для роботи запитувачів з документами чи їх копіями, а також надавати право запитувачам робити виписки з них, фотографувати, копіювати, сканувати їх, записувати на будь-які носії інформації тощо”.**

Ще один важливий момент — це наявність у розпорядника ВЛАСНОГО документу, який встановлює розцінки за копіювання та друк. Постанова Кабінету Міністрів України передбачає нижчу та верхню планку, за яку не можна виходити розпорядникам під час власного визначення вартості. Але, якщо сам розпорядник, своїм розпорядженням, наказом, рішенням ціну не встановив — він немає права вимагати будь-якої оплати.

Останнє правило щодо оплати — “при наданні особі інформації про себе та інформації, що становить суспільний інтерес, плата за копіювання та друк не стягується”.

Підстави, які може використати розпорядник для правомірної відмови в наданні інформації законом передбачено лише 4. Це закритий перелік і він розширеному тлумаченню не підлягає (стаття 22 Закону України “Про доступ до публічної інформації”):

Розпорядник інформації має право відмовити в задоволенні запиту в таких випадках:

- розпорядник інформації не володіє і не зобов'язаний відповідно до його компетенції, передбаченої законодавством, володіти інформацією, щодо якої зроблено запит;
- інформація, що запитується, належить до категорії інформації з обмеженим доступом;
- особа, яка подала запит на інформацію, не оплатила передбачені Законом фактичні витрати, пов'язані з копіюванням або друком;
- не дотримано вимог до запиту на інформацію, передбачені Законом України “Про доступ до публічної інформації”.

NB! Відповідь розпорядника інформації про те, що інформація може бути одержана запитувачем із загальнодоступних джерел, або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації.

Якщо ж Ви вважаєте, що розпорядник інформації порушив право на отримання інформації закон передбачає можливість оскарження їх рішень, дій чи бездіяльності до керівника, вищого органу або суду. Зауважимо, що практика юристів ІРРП показує — в більшості випадків варто подати повторний, розширений і обґрунтований запит, якщо інформація є простою та Ви впевнені, що звернулись до правильного розпорядника. Це може зекономити час.

Крім адміністративного порядку оскарження та судового, за захистом права на інформацію, можна звертатись до органів прокуратури. Практика свідчить, що цей механізм в багатьох випадках спрацьовує дуже ефективно.

Зразки скарг і заяв:

- Скарги до вищого органу влади у порядку підпорядкування:
- <http://irrp.org.ua/tutorials/zrazky/1945-skarga-na-bezdyalnst-posadovoyi-osobi-u-zvyazku-z-nenadanniyam-vdpovd-na-zapit.html>
- Заява до прокуратури про притягнення посадової особи до адміністративної відповідальності за статтю 212-3 КУпАП:

<http://irrp.org.ua/tutorials/zrazky/1946-zrazok-skargi-do-prokuraturi-na-bezdyalnst-posadovoyi-osobi-u-zvyazku-z-nenadanniyam-vdpovd-na-nformacyniy-zapit.html>

З іншими зразками документів, які стануть в нагоді журналістам під час реалізації права на вільний збір інформації Ви можете ознайомитись на сайті Інституту розвитку регіональної преси www.irrp.org.ua у розділі “зразки документів”.

4. СХЕМА ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Журналістське розслідування це процес, який передбачає певні етапи в роботі журналіста, вони і складають так звану схему розслідування. Все починається з того, що журналісту надходить якийсь інформаційний привід, що стає відправною точкою розслідування. Ми отримуємо інформацію з різних джерел, і для розслідувача важливо бути спостережливим і бачити новину всередині новини, відчувати приховані від зовнішнього світу явища, бачити нестиківки, прогалини.

Інформаційні приводи для розслідування можуть надійти до нас з **офіційного повідомлення державних органів або посадових осіб**. Прес-релізи часто містять неповну інформацію, представляють організацію, що випустила прес-реліз у кращому вигляді, а часто відбілюють її імідж, і завдання журналіста-розслідувача, побачити за лушпинням фраз, відсутність чи приховування інформації, зрозуміти, що подальше вивчення теми, може стати в результаті резонансним матеріалом. Так стало з розслідуванням наших колег з Кримського центру журналістських розслідувань, які почали роботу з вивчення прес-релізу Ради Міністрів Автономної Республіки Крим. Цей документ розповідав про підписання договору з директором іноземної компанії, представленої як системного інвестора і експерта в галузі переробки сміття, і обіцяв незабаром вирішити проблеми автономії з утилізацією сміття. Журналістів здивувала сума обіцяних інвестицій, майже мільярд доларів, для кримської автономії неймовірна, так само і як відсутність інформації про те, на яких умовах і під які гарантії будуть здійснюватися інвестиції. Результатом роботи журналістів стали дві програми, що показали спробу укласти недобросовісні угоди та нікчемність проекту, які так і не було реалізовано згодом.

Часто розслідування починаються з вивчення **публікацій в ЗМІ**: газет, телебачення, радіо, Інтернет. Часто наші колеги, публікуючи новини, не йдуть далі стандартних запитань і коментарів сторін. У ці-

лому, розслідування відрізняє від звичайних новин те, що журналіст крім відповідей на питання: «Хто? Що? Де? Коли? Чому? Як?», шукає відповіді на питання: «Ну і що? Що/хто за цим стоїть? Хто винен? Що робити? Як цього можна уникнути/запобігти?»

Не тільки публікації колеґ, а й **реклама**, як у ЗМІ, так і зовнішня, можуть дати нам приводи для розслідування. Оголошення про продаж земельних ділянок у заповідній зоні, можливості відпочинку на закритих для загального доступу об'єктах, обіцянки роботи при необов'язковій кваліфікації, здача в оренду сурогатної матері – ці рекламні оголошення лягли в основу розслідувань наших колеґ, які розкривають порушення законодавства, корупцію, соціальні проблеми.

Офіційні документи органів державної влади і місцевого самоврядування, а також проекти таких документів можуть вивести нас на тему розслідування. Так уважне вивчення, нейтрального на перший погляд, постанови Кабінету Міністрів України про створення музею вина, в результаті розслідування, показало схему фактичної ліквідації Інституту виноробства і вина в Маґарачі, щоб звільнити територію, розташовану поруч з місцем відпочинку і розваг нової української знаті.

Скарґи та звернення читачів, є цінним джерелом тем для розслідувань. З радянських часів у багатьох читачів і глядачів зберігається стереотип ставлення до журналістів як до останньої інстанції і, професійно працюючи, розслідувачі часто зберігають таку репутацію, і теми приходять до них самі, разом з потерпілими, скривдженими, незаконно покараними.

Власні спостереження і особистий досвід, також часто дають нам інформацію для початку розслідування. Тут важлива спостережливість і вміння нестандартно мислити, побачити те, що іншим непомітно, хоча лежить на поверхні. Незвичайне кількість зовнішньої реклами однієї компанії чи політичної сили, дивний колір води, що ллється з крана, хмара пилу над сусіднім підприємством – це ми бачимо своїми очима, і, ставлячи питання собі, ми можемо знайти тему для розслідування.

Журналіст, як особа публічна, спілкуючись з великою кількістю людей, часто може почути різного роду **чутки і плітки**. Це неперевірена

інформація, яка може бути дуже сильно спотворена, але в основі її може лежати соціально важлива інформація, яку приховують.

У журналіста розслідувача є дві вічні цінності – його джерела та його архіви. Власні джерела журналіста в різних організаціях, так звані **інсайдери**, люди, що довіряють журналісту, імена яких він зберігає в таємниці при будь-яких обставин, часто дають нам теми для резонансних розслідувань, які розкривають несправедливість, корупцію, порушення закону.

Всі перераховані джерела приносять журналістові масу відомостей, серед яких є і відверте сміття, але є і важлива інформація, яка допомагає зробити перші кроки в розслідуванні. І цей етап у схемі розслідування – кабінетний. На цьому етапі ми повинні оцінити **перспективність теми** або інформаційного приводу.

На цьому етапі нам потрібно :

- Відповісти собі на кілька питань: **Чи є тема соціально значущою?** Який масштаб теми? Чи є те, що стало нам відомо частиною системної проблеми? Чи є у цієї теми аудиторія? Якщо у теми немає аудиторії, немає сенсу витратити час.
- Провести **попередній пошук інформації за темою**: Що про це розповідало наше видання? Що про це розповідали наші колеги? Що про це знає Google? Можливо те, що здається нам загадкою, вже давно розслідувано та описано нашими колегами.
- **Локалізувати тему розслідування**: Який період часу нас цікавить? Який географічний регіон нас цікавить? Де і коли ми зупинимось?
- **Оцінити наявні та необхідні ресурси**: Які необхідні ресурси для того, щоб провести розслідування? Час – скільки нам знадобиться для збору інформації? Гроші – чи є у нас кошти на лабораторні дослідження, наприклад, якщо вони знадобляться? Де ці кошти взяти? Люди – хто і скільки людей буде працювати над розслідуванням?
- **Оцінити ризики** (правові та неправові) для себе, джерел інформації та нашого видання. Грамотна оцінка ризиків допо-

магає їх істотно знизити і запобігти сумні наслідки, як для журналіста, так і для самого розслідування.

Важливо також зрозуміти, **як і де ми будемо публікувати зібраний матеріал**, мінімум і максимум, які можна « витягнути » з цієї теми. Братися за роботу і витратити час і сили, якщо неможливо досягти мети – публікації, немає сенсу.

Відповіді на ці питання допоможуть нам зрозуміти наскільки перспективною є тема, « що прийшла » до нас, але це тільки перший крок у розслідуванні. Наступний крок – **формулювання гіпотези розслідування**. Гіпотеза – це припущення, версія, твердження, яке журналіст доводить або спростовує в процесі розслідування. Гіпотеза визначає суб'єкта і предмет розслідування і говорить про те: хто, що, як, в результаті чого, і чому порушує закон, здійснює неправильні дії і які наслідки це має. Формулюючи гіпотезу, ми задаємо вектор або напрямок, в якому буде рухатися наше розслідування. Цей момент дуже важливий, оскільки помилки на початку шляху можуть повести нас в прямо протилежному напрямку.

Для того щоб рухатися далі необхідно скласти **список питань**, відповіді на які допоможуть нам довести або спростувати гіпотезу. Чим більш детальним буде список ключових питань, тим ясніше стане інформаційна картина, коли ми зберемо інформацію. Складаючи список, ми пам'ятаємо, що **інформаційні питання** починаються словами: Хто? Що? Як? Де? Коли? Скільки? У якій послідовності? – для нас є важливими, оскільки допомагають збирати факти, можливо невідомі нам. Поряд з інформаційними, **оціночні питання**: Чому? Кому це вигідно? Хто/що за цим стоїть? Які причини? Які наслідки? - допомагають нам отримати коментар, оцінку, інтерпретацію фактів.

І завершує цей етап складання списку **потенційних джерел інформації**, які можуть дати нам відповіді на наші запитання, важливо зрозуміти, де вони знаходяться, і чи є у нас доступ до них. Основними джерелами інформації для нас стануть:

- Документи – офіційні і неофіційні, аналіз яких може дати відповіді на безліч питань інформаційного характеру.

- Організації, які є сховищами та розпорядниками документів офіційного характеру, куди ми будемо звертатися з інформаційними запитами.
- Ресурси мережі, архіви, бази даних та ЗМІ, які часто містять потрібну інформацію, доступ до якої є відкритим.
- Люди, які є носіями інформації або документів, вони можуть відповісти на оціночні питання, пояснити обставини.

Впоравшись з цими завданнями, ми можемо скласти **план збору інформації**. Якщо на першому етапі, ми відповідали на запитання, „що” і „де” ми будемо шукати, то тепер нам належить визначитися з тим „як”, „коли”, і „в якій послідовності” ми будемо збирати інформацію. Іншими словами, нам треба скласти план розслідування, який включає в себе:

- Терміни, дедлайни отримання інформації
- Метод отримання інформації
- Послідовність збору інформації
- Розподіл завдань між членами команди

Наступні етапи збору інформації журналістом включають «польову» роботу журналіста. Настає час безпосереднього збору інформації в процесі якого журналіст проводить власні спостереження, направляє інформаційні запити про доступ до публічної інформації, спілкується з офіційними і неофіційними особами (*детальніше про збір інформації в розділі Методи збору інформації*). Збір інформації формує **досьє розслідування** – базу даних документів, розшифровок інтерв'ю і власних записів. Відповідаючи на питання, сформульовані на початку розслідування, журналіст формує цілісну інформаційну картину.

Для **систематизації даних** та повноти картини розслідування ми використовуємо кілька методів:

Реконструкція процесу або події, дозволяє показати споживачу інформації картину події в деталях, давши можливість самому аналізувати, що відбувається.

Відновлення хронології, організація інформації в прив'язці до часу, дозволяє побачити нестиковки або закономірності в розвитку подій.

Картографування наявних даних, організація інформації в прив'язці до географічного простору, дозволяє виявити «осередки» проблеми.

Відновлення фінансових потоків (договори і контрагенти) дає нам можливість стежити за грошима, які часто стають предметом розслідування.

Відстеження зв'язків між організаціями і людьми (родичі, засновники, дочірні та афілійовані компанії), показує часто на корумповані схеми розподілу коштів.

Порівняння офіційної версії подій з реальністю, дає можливість зрозуміти, що намагаються приховати від журналіста і його аудиторії.

Зібравши всю доступну інформацію, проаналізувавши її і, розуміючи суть подій розслідування, ідентифікувавши головного героя або антигероя, журналіст зобов'язаний реалізувати право „героя” на відповідь. Цей етап називається **генеральним інтерв'ю**. Ми йдемо до нашого героя знаючи все, щоб дати йому можливість відповісти на наші запитання, які будуть напевно йому неприємні, але це можливість пояснити свої дії.

З іншого боку, наявність генерального інтерв'ю свідчить про сумлінність журналіста, відсутності злого наміру в його діях, прагненні перевірити інформацію, зібрану в процесі розслідування. У разі настання правових наслідків для журналіста, генеральне інтерв'ю посилює позиції захисту журналіста.

Не завжди наші герої бувають дружніми та відкритими, коли ми задаємо їм викривальні запитання, часто ми можемо зіткнутися з ситуацією, коли людина відмовляється від інтерв'ю, або конфліктує з журналістом. Відмова від інтерв'ю – це право нашого героя. Але ми обов'язково повинні сказати читачеві, що виконали свої професійні обов'язки і запропонували герою право на відповідь і він відмовився.

Після генерального інтерв'ю, в розслідуванні може статися повернення до початкового етапу або навіть відмова від теми, ми можемо зрозуміти, що йшли помилковим шляхом, або помилялися.

Але якщо цього не сталося, ми продовжуємо працювати над темою, створюючи **публікацію в газеті і на сайті, або телевізійну програму**, визначаючи ілюстрації, інформаційну графіку, мультимедійні додатки, за допомогою яких ми візуалізуємо дані.

Після остаточного оформлення матеріалу розслідування настає етап **допублікаційної юридичної експертизи**. Медіа-юристи, не тільки допомагають журналістові на етапі збору інформації, але й можуть скоротити непотрібні правові ризики після публікації матеріалів розслідування.

Публікація розслідування не завершує роботу журналіста, дуже важливо не втратити, а **зберегти архів** – всі матеріали, зібрані в процесі розслідування. Це важливо не тільки на випадок судового розгляду, а й для можливого повернення до теми. Пам'ятайте, у журналіста є дві цінності: його джерела та архіви, і берегти необхідно і те, і інше.

5. МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ

Весь процес збору журналістом інформації пов'язаний з перевіркою або повторною перевіркою отриманої раніше інформації, або збором доказів і підтвердження тих тверджень, які робить журналіст в опублікованому матеріалі.

Існує кілька способів отримання інформації журналістом в процесі розслідування.

- Власні спостереження
- Відкрите і приховане спостереження.
- Відсторонене і включене спостереження.
- Експеримент.

Спостереження з точки зору надійності зібраних відомостей стоїть на першому місці, в цьому випадку журналіст є очевидцем і джерелом інформації, якщо звичайно його не використовують «втемну», і він сам не став жертвою розіграного для нього спектаклю.

- Доступ до документів та їх аналіз
- Пошук у відкритих джерелах (мережа, бібліотеки, архіви)
- Інформаційні запити в органи державної влади та місцевого самоврядування
- Отримання від людей (учасники, постраждалі)

Аналіз документів вимагає як навичок роботи з масивами даних, так і знань у галузі права, здатності орієнтуватися у категоріях документальної інформації. Посилання на офіційні документальні джерела служать надійним доказом фактів, наведених у розслідуванні.

- Інтерв'ю з людьми

- Експерти
- Офіційні особи
- Неофіційні джерела

Мистецтво інтерв'ю – непроста наука, і розслідувачі повинні мати здібності спілкуватися з різними людьми. Не всіх наших героїв ми хотіли б запросити на вечерю, але отримати інформацію від них ми повинні незалежно, викликає симпатію наше джерело чи ні.

Дослідження, експертиза , аналіз

Часто важливим елементом розслідування стає проведення всіляких експертиз або лабораторних досліджень, результати яких є доказами гіпотези, сформульованої на початку розслідування.

5.1.Спостереження – виклики, загрози, етичні дилеми.

Спостереження – найбільш неоднозначний спосіб збору інформації журналістом, в ньому ми можемо грати різні ролі і опинитися в різних ситуаціях.

Види спостереження :

	Відсторонене	Включене
Відкрите	Журналіст, не втручаючись у процес, фіксує події та факти	Журналіст, збираючи інформацію, бере активну участь у події
Приховане	Журналіст фіксує події , не видаючи себе і не втручаючись	Журналіст міняє професію, стаючи на якийсь час учасником події, і не видаючи себе

У разі **відкритого відстороненого спостереження** журналіст не приховує своєї професійної приналежності і цілей збору інформації, і його робота тим самим захищена законом. При цьому в процесі спостереження існує загроза стати заручником ситуації, коли учасники

подій почнуть апелювати до журналістів, розігрувати « виставу», для того, щоб отримати висвітлення в медіа їхніх вимог.

Приховане відсторонене спостереження знижує ризик показухи на камеру, але створює інші загрози. Приховане спостереження герої можуть розцінити як втручання в приватне життя, у разі зйомки на підприємстві або в супермаркеті, журналіста можуть звинуватити в роботі на конкурентів. Якщо журналіст не видає себе в процесі збору інформації підчас масових акцій, його можуть асоціювати з представниками правоохоронних органів або учасниками подій. І у випадку, якщо журналіст піддається насильству, неважливо з чийого боку, складно буде відстоювати свої права. У цілому невинуватене приховане спостереження призводить до втрати довіри до журналіста.

Відкрите включене спостереження дозволяє журналісту відчувати і побачити обставини та події, до яких його допускають герої публікації або учасники подій. Це може бути і чергування разом з бригадою швидкої, або участь в рейді оперативної групи патрульно-постової служби, або перевірки співробітниками санепідемстанції на ринку, так само як і ночівля в наметі протестувальників. Загроза та ж, що і попередньому випадку, журналіста починають сприймати як співробітника контролюючого або правоохоронного відомства або однієї зі сторін конфлікту, і це тягне за собою втрату довіри джерел або загрозу агресії з боку незадоволених публікацією.

Приховане включене спостереження - це ситуація, коли журналіст «змінює професію», збираючи інформацію усередині системи, отримавши можливість побачити ситуацію зсередини своїми очима.

Такий спосіб збору інформації є найбільш ризикованим, оскільки, крім етичних дилем, в разі розкриття, може виникнути загроза життю і здоров'ю журналіста, так само як і наступні правові наслідки (кримінальне, цивільно-правове або адміністративне переслідування).

Приймаючи рішення про приховане спостереження (відео-, фото-, аудіозаписи) ми повинні брати до уваги кілька чинників, які складають легітимність мети:

Зібрана інформація повинна бути предметом **суспільного інтересу**.

Єдиного визначення суспільного інтересу не існує – воно включає (але цим не обмежується) таке:

- розкриття і запобігання злочинів
- розкриття антигромадської поведінки
- розкриття корупції та несправедливості
- розкриття суттєвої некомпетентності і халатності
- захист здоров'я та безпеку людей
- захист людей від введення в оману заявою чи дією окремої особи або організації
- розкриття інформації, яка дає можливість людям приймати більш інформоване рішення з суспільно важливих питань

Відсутність можливості отримання інформації відкритим способом. Якщо ми можемо отримати відомості, зняті прихованою камерою відкритим способом, навіщо йти на хитрощі та обманювати наших героїв?

Збір інформації здійснюється з метою отримання **доказів вчинення протиправних дій**.

Якщо Ви вирішили вести приховане спостереження необхідно, попередити про це редактора, а краще мати при собі посвідчення і текст редакційного завдання, для того, щоб, у разі затримання представниками правоохоронних органів, ви могли пояснити мету ваших дій. Крім того, не варто проводити приховане спостереження поодиночі, необхідно, щоб вас супроводжували колеги, і ви мали з ними постійний зв'язок на випадок виникнення несподіваних труднощів і проблем.

Окремо слід зупинитися на експерименті, як особливому способі збирання інформації. **Експеримент** – це штучно створена журналістом ситуація, мета якої перевірити гіпотезу розслідування. При цьому ми можемо фіксувати інформацію, як відкрито, так і на приховану камеру або диктофон.

Експеримент створює ще більше етичних дилем, ніж інші види спостереження, оскільки, створюючи ситуацію штучно або провокуючи героїв на певні дії, ми не можемо ручатися за результат експерименту.

Головне питання – де межа між експериментом і провокацією? Принципи експерименту так само, як і спостереження включають **наявність суспільного інтересу**, і **легітимність** мети проведеного експерименту.

Приймаючи рішення треба пам'ятати, що дії журналіста або учасників експерименту не повинні створювати **загрози життю і здоров'ю людей**. Вриваючись в маски в банк¹, з метою перевірити ефективність служби безпеки банку, журналісти ризикували не тільки власними життями, але і здоров'ям людей, що знаходилися у відділенні. Страшно припустити, що з кимось із клієнтів банку раптом трапився б серцевий напад.

Слід пам'ятати також, що, проводячи експеримент, **ми не повинні самі робити злочинів або провокувати злочину**. Іншими словами, не слід розганятися до 100 км/год по місту, щоб, будучи зупиненими співробітниками ДАІ, запропонувати їм хабар, і знявши все це на приховану камеру, викласти в мережі, звинувачуючи правоохоронців у корупції.

І найголовніше – якщо є така можливість, ставити експеримент відкрито і гласно.

5.2. Робота з документами – особливості використання документів.

Документ – це матеріальний об'єкт із зафіксованою на ньому інформацією у вигляді тексту, звукозапису або зображення, призначений для передачі в часі і просторі з метою зберігання та/або громадського використання.

¹ <http://video.segodnya.ua/kak-zhurnalicty-bank-hrabili.html>

Документи є важливим джерелом інформації для журналіста і володіють масою переваг, а доступ до документів дозволяє нам уникнути багатьох помилок та суб'єктивності як власної, так і наших джерел інформації. Репортер, ведучий спостереження може не звернути уваги на потрібні деталі, люди, що розповідають нам про щось, можуть її спотворити, забути або пропустити важливу деталь, в той час як документи відображають інформацію в тому вигляді, в якому вона зафіксована в них.

Серед «за» документів слід також відзначити, що, на відміну від людей, вони:

- ніколи не відмовляться від своїх слів;
- ніколи не подадуть проти вас позову про захист честі та гідності;
- потребують меншого захисту, ніж люди.

При цьому документи мають і ряд недоліків, зокрема, можуть містити інформацію, з обмеженим доступом, поширення якої спричинить негативні наслідки для журналіста. Документи легко підробити, це означає, що навіть документально зафіксована інформація потребує перевірки. Також слід пам'ятати, що документи з різних джерел можуть «конфліктувати» між собою, можуть суперечити тому, що говорять люди, і можуть брехати не менше, ніж люди.

За режимом доступу документи класифікуються на містять:

- Відкриту (публічну) інформацію;
- Службову інформацію;
- Комерційну таємницю;
- Професійну, службову таємницю;
- Державну таємницю;
- Персональні дані, відомості від приватного життя.

Відповідно доступ до цієї інформації і порядок її використання та поширення визначаються українським законодавством.

Всі документальні джерела можна розділити на офіційні і неофіційні.

Офіційні документи відрізняються певними ознаками, вони можуть мати вихідні дані (назва організації, адреса, логотип, банківські реквізити), відомості про адресата, вихідний та/або вхідний номер, авторство, підпис, печатка і т.д.

Відкриті офіційні документи можуть бути опубліковані без згоди автора.

Посилання на офіційний документ не вимагає розкриття джерела його походження, ці документи, переміщаючись, залишають сліди і легко копіюються.

Неофіційні документи, як правило, відносяться до приватного життя людей, серед них журналістам найбільш часто можуть зустрітися листи, щоденники, розписки, фото і відеоматеріали особистих архівів. Незалежно від джерела походження, публікація неофіційних документів про приватне життя людей можлива тільки за їхньої згоди, за винятком тих випадків, коли право суспільства знати цю інформацію, переважає над правом власника зберігати її в таємниці.

Отримуючи в своє розпорядження в процесі розслідування будь-який документ, ми походимо до його оцінки використовуючи кілька критеріїв: надійність, достовірність, цінність, можливість використання.

Надійність – впевненість у джерелі та походження документа, відсутність правових ризиків у разі недостовірності даних у документі. До числа безперечно надійних документів відносяться, наприклад, відповіді на інформаційні запити, публікації в друкованих ЗМІ, якщо ми збираємося дослівно відтворити їх з посиланням на джерело, офіційні заяви посадових осіб, нормативно-правові акти органів державної влади та місцевого самоврядування.

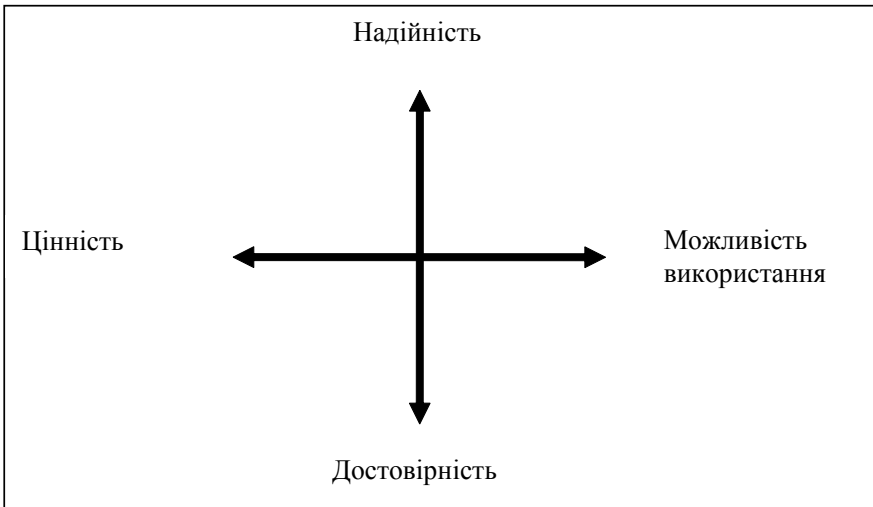
Достовірність – вміст релевантних і неправдивих даних. Інформація, що міститься в документі потребує додаткової перевірки, особливо, якщо цей документ не є офіційним, або отримано з сумнівних джерел. Якщо це фальшивий документ, або до нього внесено зміни, що спотворюють його суть або зміст, ми не можемо вважати його достовірним.

Цінність документа – значимість його для доведення гіпотези в розслідуванні.

Можливість використання документа в публікації, пов'язана з джерелом походження документа і з інформацією міститься в до-

кументі. Він може містити інформацію з обмеженим доступом, або відомостей про приватне життя, і відповідно, його використання в публікації може спричинити додаткові правові ризики.

У процесі роботи з документами та їх оцінки, можуть виникнути конфлікти надійності та достовірності, важливості та можливості використання.

Надійність і достовірність можуть вступати в протиріччя одне з одним. Документ може бути отриманим з надійного (офіційного) джерела, але містити недостовірну, неповну або перекручену інформацію. І навпаки – і формація в документі може бути достовірною, але взятої з ненадійного джерела, наприклад, отримана анонімно або міститися в неофіційному документі.

Цінність і можливість використання вступають у протиріччя, якщо документ, який є ключовим для розслідування, може містити відомості, що створюють ризики для розслідування або отриманий від людини, яка просила не розкривати її як джерело появи у журналіста цих документів.

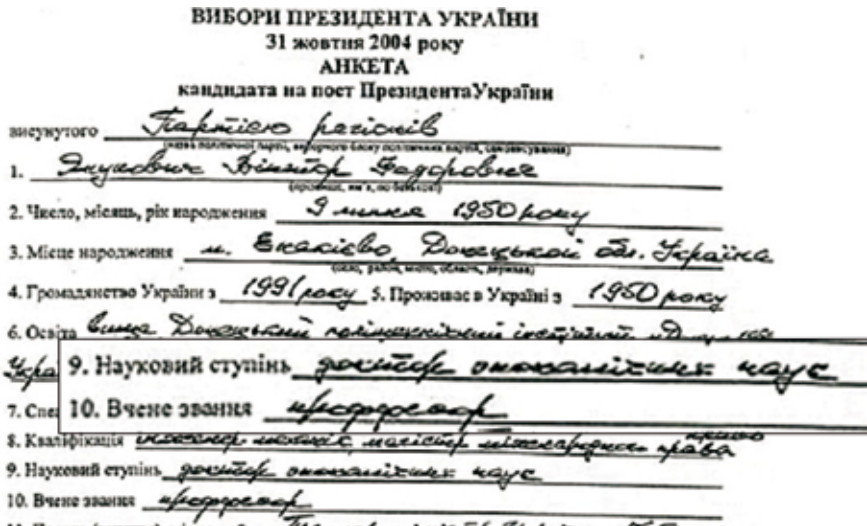
Єдиного рецепту, як діяти в таких випадках немає, кожен раз нам доведеться зважувати всі за і проти, перевіряти і перевіряти інформацію, оцінювати ризики для журналіста і джерел, і потім приймати рішення про те, як і в якому вигляді ми використовуємо той або інший документ у публікації.

Робота з документами потребує пильності і навичок. Будь-який документ, з яким ви стикаєтеся під час розслідування, слід проаналізувати і знайти відповіді на питання:

- Де і ким був створений/підписаний цей документ?
- Кому він адресований?
- Коли він був виданий?
- Чи є цей документ відкритим?
- Чи остання це версія документа або ж до нього вносилися наступні зміни?
- Чи є цей документ чинним, а не застарілим або скасованим?
- Де зберігається оригінал документа?
- Де ще зберігаються копії документа?
- Який термін зберігання цього документа?
- Чи можливо отримати завірену копію документа, щоб не гаяти час у суді?
- Чи є цей документ справжнім, а не підробленим або підміненим?
- Які ще документи існують у справі, в яке він підшитий?
- Чи існують документи, пов'язані з цим документом?
- Хто ще мав доступ до документа, чи існує реєстр осіб, які мали доступ до цього документу або користувалися ним?
- Як переконатися, що сказане в документі – правда?
- Яка інформація є в документі?
- Звідки взялася інформація в цьому документі?
- Яка була потреба, щоб цей документ виник саме в цей час?
- Хто писав і готував цей документ до підпису?
- Чи розумієте ви термінологію і мову документа?
- Чи є спосіб створення документа, стиль, шрифт, папір, мова документа адекватними часу створення і типу подібних документів?

Присяга Президента України з неграмотно написаним прізвищем, - публікація документу «Українською Правдою»

Присяга Президента України з неграмотно написаним прізвищем, - публікація документу «Українською Правдою»

Чи відповідає номер документу реєстру, наскрізній або посторінковій нумерації?

Яким чином цей документ потрапив до своїх місцезнаходженням та до вас?

Відповіді на ці питання допоможуть визначитися з подальшим використанням потрапив до нас документа в публікації.

Не всі з зібраних у процесі розслідування документи потрапляють в публікацію, але якщо ми вирішили посилатися на документ, можливо, нам знадобиться опублікувати його цілком у вигляді сканованої копії, електронного документу (тексту, таблиці, діаграми і графіків), принт-скріну

сайту, фотографії документа, зробленої на мобільний або фотоапарат, відеозапис документа. Безумовно, онлайн-ресурси відкривають тут куди більше можливостей у порівнянні з традиційними медіа.

Публікація документів в матеріалах розслідування може бути необхідною для:

- доказу існування документа;
- доказу наявності копії документу у журналіста;
- доказу внесення змін в документ (підробки, фальсифікації);
- демонстрації зовнішнього вигляду документу;
- демонстрації змісту документу (орфографія і пунктуація, лексика);
- демонстрації протиріч містяться в офіційних документах.

Це не вичерпний перелік причин, але всі вони спрямовані на те, щоб сформувані у споживача інформації довіру до фактів, викладених журналістом.

Велика частина документів, що потрапляють в досьє розслідування, ніколи не публікується. Серед них можна виділити наступні групи матеріалів:

Документи, що тягнуть за собою неправові і правові ризики для журналіста або джерела походження документа.

Документи, що містять інформацію про осіб, не пов'язаних з розслідуванням або персональні дані (ми можемо прибрати ці дані, і опублікувати документ).

Документи не представляють інтересу для аудиторії, але важливі для журналіста, оскільки формують уявлення про події або факти, які розслідує журналіст.

5.3. Робота з людьми – техніка інтерв'ю. Особливості генерального інтерв'ю

Трюїзмом було б ствердження, що нема рецепту на роботу журналіста з людьми, бо кожна людина є іншою і в зв'язку з цим не можна створити каталогу журналістської поведінки щодо своїх співрозмовників – джерел або, більш загально, людей, який журналіст зустрічає на своїй дорозі. З огляду на це, може лише спробувати визначити де-

кілька порад, які базуватимуться на власному досвіді, а також колег, яких я дуже поважаю.

Думаю, що загальним ставленням та підходом журналіста (включаючи в це розслідувачів) до людей, до яких він звертається, повинна бути відкритість. Наша робота відрізняється від роботи міліціонера або прокурора тим, що можемо (мусимо) дозволити собі комфорт довіряти нашим співрозмовникам. Звісно, також маємо обов'язок верифікувати інформацію отриману від джерела, але можна сказати, що людині потрібно довіряти доти, доки не маємо сумнівів щодо правдивості її слів.

Тепле та відкрите ставлення дозволяє скорочувати дистанцію між журналістом та співрозмовником. А саме скорочення дистанції є однією з необхідних умов довіри та результату журналістської роботи. Проте дистанцію потрібно скорочувати поступово та делікатно, весь час спостерігаючи за реакцією співрозмовника так, щоб не порушити інтимного бар'єру, який у кожної людини знаходиться в різному місці. Давайте будемо налаштовуватися на слухання, на отримання переказу. Слід йти до своєї мети, але повільно, з повагою до нашого джерела, а також до того про що він з нами хоче говорити. Потрібно пам'ятати, що джерело має право показувати емоції, а ми – ні.

Джерело має право бути хаотичним під час розмови. Це виникає з багатьох факторів, серед яких найважливішим є звичайно стрес, брак довіри та досвіду в контактах з медіа. Але власне наша роль має полягати на тому, щоб отриману інформацію по гарячих слідах впорядковувати та систематизувати. Дуже добре, коли ми втягуємо в цей процес самого співрозмовника і будемо повторювати за ним факти впорядковані в логічну історію: «Я правильно розумію: якщо сталося А чи Б, то В було наслідком чого?» Тоді ми можемо відразу відкрито та природним чином ділитися своїми сумнівами щодо логіки ланцюга подій джерела: «але ж не обов'язково це мало бути так, як Ви кажете, з факту Х не мусить обов'язково виникати факт Y, оскільки це може бути наслідком, наприклад, фактора Z». Загалом: залучення таким чином другої людини в подібну «спільну» роботу щодо даної історії дає непогані результати, фільтрує розповідь, самовільно скорочує дистанцію, а водночас, не мусить означати узаляженення лише від цього одного джерела, оскільки будемо ще верифікувати правдивість цих слів.

Дуже важливим компонентом нашої роботи в такому діалозі є намагання «прочитати» занепокоєння та побоювання другої сторони навіть тоді, коли співрозмовник їх відкрито не демонструє. Часто такий страх має обґрунтовані ситуацією причини, хоча переважно виникає з браку досвіду контактів з медіа або з якихось забобонів.

Наскільки можна потрібно старатися пояснювати другій стороні, що і чому робимо і плануємо зробити. Пояснюйте, як і навіщо вийшли саме на цю людину, чому розмова з нею така важлива. Також розкажіть про свої подальші рухи (в такому масштабі, в якому це можна зробити) та їх мету. Подібні ходи мають в перцепції співрозмовника зняти міфи пов'язані з професією журналіста та вкотре вибудувати рівень довіри.

Не треба робити поспішні висновки від першого враження або зовнішності співрозмовника (це типова хвороба телевізійників, яка свідчить про їхню незрілість або брак професійності). За більше чим 20 років я неодноразово переконався, що переше враження дуже часто вводять в оману. Навіть, якщо людина під час першої розмови демонструє всі ознаки психічних розладів, це не мусить означати, що її слова є неправдиві. Такий підхід нерідко виникає з факту її нерозуміння оточенням та небажання вислухати її історію, якою він дуже довго живе та тримає в собі. Іншими словами: на 100 варіатів Вам може попастися один, який говорить правду, але жоден з журналістів не хоче його слухати (у мене був такий випадок).

Варто додати, що коли мова йде про журналістську роботу з людьми на потреби інтерв'ю (особливо це стосується розмов на потреби телебачення, тобто з великою камерою, освітленням і т.д.), ми повинні робити усе задля того, щоб ситуація виглядала, як найбільш природньо. Мається на увазі створення такої ситуації, коли співрозмовник забуває про камеру. Звичайно це ідеальна ситуація, але є способи щоб допомогти її створити. Наприклад, хорошим ходом є зустрітисся та поговорити з джерелом ще до приїзду техніків. Така розмова може ефективно знімати стрес та побудувати довіру – потім співрозмовник може Вас сприймати, як «свою людину», до якої можна повернути очі у випадку тресової ситуації.

Названі рекомендації стосуються джерел-непрофесіоналів, але вважаю, що як правило саме ці джерела є найцінніші. Джерела професійні, тобто такі, які чудово знають суть роботи розслідувача, дуже

рідко потребують допомоги журналіста, а свою інформацію хочуть перебільшити, зманіпулювати та сам процес її донесення сприймають, як гру. Однак це не означає, що такими джерелами слід нехтувати. Справа лише в тому, що такі співрозмовники вимагають іншого підходу: симетрії поведінки щодо нього. В такому випадку потрібно «поставити його на місце» так, щоб зрозумів, що по другий бік сидить професіонал. В іншому разі Ваше джерело контролюватиме хід розмови замість Вас, а цього собі дозволяти не можна. Загальний принцип та мета залишаються ті самі: скорочення дистанції та перетворення «клоуна» в людину.

І ще один важливий принцип, ймовірно, найважливіший: перед тим, як піти на розмову з джерелом «зроби домашнє завдання!». Якщо знаєш, про що буде розмова, підготуйся до неї з усіх доступних джерел. Якщо не знаєш, а вже на початку розмови зорієнтуєшся, що не маєш поняття про дану проблематику, зізнайся та принаймні роби враження думаючого «чайника». Іншими словами: для співрозмовника нема нічого більш нешанобливого від ситуації, коли він хоче довірити свою життєву проблему журналісту, а виявляється, що той – звичайний «ідіот» або гірше – хтось, кому «по барабану» його справа і запитує про речі, які міг без особливих зусиль знайти «на вулиці».

Фахівці від прес інтерв'ю розрізняють найчастіше три стратегії ведення дискусії: терпляче слухання – плавання за думкою співрозмовника (журналіст може лише обмежувати відступи джерела); делікатна дискусія (журналіст полемізує з аргументами співрозмовника намагаючись показати потенційну іншу точку зору, навіть якщо треба бути «адвокатом диявола»); та агресивна полеміка (журналіст пробує «розкрити» джерело викликаючи у нього емоції). На мій погляд стратегія завжди зумовлена метою, а в журналістських розслідуваннях переважно метою є отримання інформації. Якщо саме так, кращі ефекти отримаєм застосовуючи комбінацію двох перших методів. Третя стратегія виправдана фактично лише під час розмови реєстрованої безпосередньо в радіостанції або камерою, але лише в останній фазі інтерв'ю. Хоча можу собі уявити, що коли всі інші ходи не допомагають, «розкрити» джерело можна застосовуючи такі відчайдушні методи.

І ще одна думка, яка як правило, важлива при інтерв'ю, але може бути застосована також в інших ситуаціях. Починаймо розмову від

відкритих запитань, які дають багато простору для висловлення своєї точки зору, які будуть примушувати другу сторону до більшого відкриття та створення у співрозмовника враження повного контролю над дискусією. Лише потім намагаймося спрямовувати нашу розмову на «правильні» рейки, водночас закриваючи шлях до втечі від них. «Давайте зосередимося на цьому та на цьому». Як найдовше намагаймося утримувати цю комфортабельну ситуацію, коли не мусимо «продавати» цього, що справді знаємо про дану справу. А співрозмовник чим більше говорить не знаючи про те, що ми про нього знаємо, тим більші шанси, що він сам собі (своїми висловленнями) позакриває шлях до стежки, яка могла б його потім врятувати: «Ви ж щойно казали, що ніколи не торкається пацієнток і єдиним дотиком застосованим у кабінеті є потиснення руки на привітання, а зараз говорите, щось інше».

Дещо спрощуючи: при цьому сценарії ідеальною є ситуація, коли в останній фазі запитань журналіста («закритих» запитань), співрозмовник, який раніше сам собі позакривав дорогу до відступу, мовчить або без особливої причини, ніким не провокований зриває розмову.

Потрібно додати – мені видається помилкою ситуація, коли на кінець розмови окрилений журналіст розкриває перед героєм всі карти та показує йому докази, наприклад, матеріал зареєстрований прихованою камерою та просить негативний персонаж прокоментувати цю ситуацію. Очевидним є, що він адаптує версію відповіді до доказів, а ми не досягнемо жодної мети. Мені видається наївним та навіть дитячим розрахунок на те, що існує шанс демонстрації негативних емоцій героєм, які можна буде зареєструвати на камеру (особливо у випадку серйозного «суперника»).

Звичайно це стосується ситуації, коли до кінця журналістського розслідування вдалося утримати негативного героя в несвідомому стані щодо нашої роботи, а сідаючи з нами за стіл він хоча б трішки відкритий на розмову.

Якщо з точки зору нашої стратегії ситуація сильно не міняється, коли співрозмовник (навіть максимально недовірливий) сідає з нами за стіл (хоча важко очікувати, що розмова завжди піде за бажаним нами сценарієм, з бажаними відповідями), ситуація кардинально змінюється у випадку, коли негативний герой відмовляє нам в зустрічі та немає шансів на розмову з ним. Пам'ятаймо, що мусимо до-

тримуватися вимоги належної ретельності та принаймні спробувати взяти коментар. У випадку з текстовим матеріалом (наприклад, газета) впринципі нема проблеми – достатньо передати співрозмовнику конкретні запитання та отримати відмову. Ситуація дещо ускладнюється у випадку телевізійників – в цьому випадку проблема полягає в тому, що важче емоційно заспокоїти глядача, який не побачить безпосередньої конфронтації з негативним героєм. Іншими словами потрібно прагнути до ситуації, коли відмову «видно». Саме тому застосовуємо іншу стратегію: намагаємося поставити наші запитання зненацька, в місцях та моментах, коли герой цього не очікує. Спочатку пропонуємо зустрітися, а після відмови включаємо «план Б» і ставимо короткі, «візійні» та закриті запитання. Потрібно мати на увазі, що такі ходи провокують абсолютно непербачувану реакцію з боку героя: від ігнорування та мовчання до фізичного протистояння. Тому варто подумати про хоча б дві камери: одна фіксує відмову відповідати, а друга «бонус» - фізичне насильство.

Якщо негативний герой сідає з нами за стіл знаючи про наші дії, намагаймося показати весь контекст цієї розмови. Включіть камеру раніше, щоб показати евентуальні переговори щодо розмови. Якщо прийшов з юристом або прес-секретарем: ці люди також повинні бути в кадрі – не вимикайте камеру навіть попри прохання співрозмовника. Іншими словами варто показати всі обставини, щоб дати споживачу відчуття участі в цій абсурдній ситуації, коли друга сторона хоче маніпулювати нашим доступом до глядача.

Давайте поглянемо ще на ексклюзивну ситуацію (це стосується в основному телебачення), коли негативний герой не є свідомий того, що знаємо ми та які є наші наміри. Іншими словами, коли існує шанс зробити його реальним, головним героєм матеріалу.

Не забуваймо, що у відеоматеріалі так, як у фільмі, важливі емоції. Забезпечити формування емоцій глядача щодо головного героя, можемо лише тоді, коли він його не тільки побачить, але також з ним познайомиться ближче, коли він буде відкритий, прозорий. Саме тому у випадку телевізійників інколи потрібно надягати в першому етапі роботи маску, щоб герой взяв участь в зйомках несвідомий справжніх мети та наслідків.

Така ситуація важка для самого журналіста (анулюється принцип відкритості, необхідним є підготовка легенди), який балансує на межі правди та брехні, мусить бути дуже обережним, щоб не розкрити свою справжню мету. Більше того, щоб герой не мав жодних підстав засумніватися в офіційно озвучених журналістом планах. Додатково, така ситуація складна тим, що працюючи таким чином певною мірою маніпулюємо героєм, його діями. Водночас, у вершій фазі розмови (коли він ще не знає, що коїться) мусимо поводитися так, як би він був позитивним героєм – будуємо довіру, скорочуємо відстань і т.д. Крім того, робота з камерою при реалізації репортажу присвяченій конкретній людині вимагає зусиль з її боку в довготривалу (мінімум кількагодинну) чисто акторську роботу – наприклад, повтор сцени задля кращого ефекту. А в таких випадках важко уникнути інтеракції між героєм та командою журналістів.

Подібна стратегія вимагає чіткого плану з особливим наголосом на розподіл інтерв'ю на дві частини: «відкрити» - коли застосовуємо виключно тактику вільного висловлювання героя та слухання журналіста, який тільки час від часу абстрактно запитує про йому цікаві моменти, але так, щоб не викликати підозр другої сторони; та «закрити» - коли знімаємо маску і починаємо ставити запитання, які є суттю репортажу.

6. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕТОДИКА РОБОТИ З НИМИ. БАЗА ДАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

Джерела інформації для журналіста можна згрупувати за декількома принципами, насамперед це документи і люди, кожна з цих категорій ділиться на офіційні і неофіційні.

	Офіційні	Неофіційні
Люди	Посадові особи Прес-служби Представники партій та НУО Директори компаній	Свідки «Колишні» Потерпілі Очевидці Інсайдери
Документи	Законодавство Архіви Статистика Відповіді на інформаційні запити	Листи Щоденники Особисті архіви Розписки

Використання та посилання в розслідуванні на офіційні джерела створює менше ризиків для журналіста і його публікації. Але труднощі частіше виникають при роботі з людьми. Ми не завжди можемо послатися на людину, яка повідомила нам важливу інформацію, навіть якщо він є офіційною особою.

При публікації матеріалу ми можемо використовувати декілька рівнів посилання на джерело:

Повна ідентифікація, коли ми даємо пряму або непряму цитату, і повністю ідентифікуємо її автора, називаючи його ім'я, прізвище, посаду або статус.

Часткова ідентифікація, ми позначаємо статус або кваліфікацію джерела, але не вказуємо його імені та інших ідентифікують ознак. Наприклад цитата, що починається словами «експерт з оцінки нерухомості, зазначив, що ринкова вартість об'єкта нерухомості, в 4 рази вище, ніж він був приватизований», вкаже читачеві, що ми наводимо слова людини, яка є компетентним джерелом інформації, навіть якщо ім'я його з якихось причин ми назвати не можемо.

Анонімне джерело – в цьому випадку ми вказуємо, що джерело відомостей побажав залишитися неназваним, або що ім'я та прізвище джерела змінені. Таким чином, ми даємо читач зрозуміти, що у нас є джерело, і важливо пояснити, чому ми не можемо його розкрити.

Без посилання, в таких обставинах журналіст сам стає джерелом інформації і бере відповідальність за її точність на себе.

Ці рівні посилання на джерело формують принципи залежності між довірою читачів і ступінь довіри аудиторії до інформації, вона тим вище, чим більше джерел використовує журналіст, посилаючись на них. З іншого боку ступінь захисту джерел тим вище, чим менше журналіст посилається на них.

Даючи обіцянку не розкривати джерело, ми повинні розуміти і оцінювати можливі ризики і наслідки, оскільки, з одного боку, розкриття джерела, є не лише порушенням закону, а й непрофесійною поведінкою, яке підриває довіру людей до журналістів. Відомі випадки, коли журналісти, відмовившись розкрити джерело інформації, йшли до в'язниці або піддавалися іншим видам судового переслідування, однак практика Європейського Суду з прав людини говорить про право журналіста на зберігання своїх джерел в таємниці.

З іншого боку, приховавши джерело і поширивши явну брехню, ми стаємо єдиним відповідачем у суді. Це означає, що журналіст повинен перевіряти всю інформацію, яку він отримує, розуміти мотиви своїх джерел, і піддавати сумніву інформацію, отриману навіть із самих надійних джерел.

Розуміння причин і мотивів поведінки наших джерел часто допомагає нам виробити правильну тактику спілкування з ними, так само як і вберегти себе від використання «втемну». Спілкуючись з людьми, завжди ставте собі питання:

- Чому джерело звернувся до мене?
- Чому він хоче говорити?
- Чому він не хоче говорити?
- У чому його інтерес від спілкування зі мною?
- Чим йому загрожує спілкування зі мною?

Люди, як джерела інформації діляться на дві групи: безкорисливі і корисливі.

До **безкорисливих** відносяться:

- **ідейні**, люди, які в силу переконань не можуть миритися з несправедливістю, і йдуть на контакт з журналістом
- **соратники**, люди розділяють принципи, сповідувані журналістом, і бажаючи вести спільну боротьбу за справедливість.
- **ябеди або базіки**, люди відчують дефіцит спілкування, і вважають, що виконують свій моральний обов'язок, розповідаючи журналісту, що їм відомо.

Коло **корисливих** джерел значно ширше, оцінюючи мотиви цієї категорії, журналісту доводиться стикатися з пороками і пристрастями. Це ситуації, коли джерела намагаються використовувати журналіста в якості інструмента для досягнення власних цілей.

Платні, їх мотив – гроші, бажання заробити на інформації іноді штовхає людей на злочини, якщо вони є, наприклад, носіями секретної інформації. З іншого боку, плата за інформацію може створити ситуацію залежності журналіста від джерела, пам'ятайте, що якщо ви одного разу заплатили джерелу за інформацію, яку ви могли б отримати безкоштовно, вам складно буде отримати щось ще без грошей, або інших форм винагороди. Ну і ще одна загроза «платників» взаємин з джерелами, бажання заробити ще, створює спокусу придумати нову інформацію, прикрасити деталі. Таким чином, журналіст може стати жертвою вимислу або домислу, і отримати від жадібного джерела викривлену чи неправдиву інформацію.

Конкуренти, мотив цих джерел – прагнення випередити суперників, і інформація, якою вони готові поділитися з журналістом, може бути односторонньою, та представляти суперника в негативному світлі.

Ображені, цими людьми рухає бажання помсти, це можуть бути покарані, як вони вважають несправедливо, звільнені або позбавлені посади новим начальством люди. Звичайно, журналіст може почути багато цікавого, але слід розібратися, де в отриманій інформації реальні факти, а де емоційний фон.

Заздрісники, девіз цих джерел «ніщо нас так не радує, як невдачі наших колег». Прагнення підсидіти начальника, очорнити успішного колегу – ми можемо зіткнутися і з такими мотивами наших джерел, і потрібно розуміти, що надійність інформації в цьому випадку вкрай низька.

«Стрілочники» – люди, що намагаються переключити увагу журналіста з інтересу до власної персони на інші теми, наприклад, на питання: «Чому відділ освіти провів цю закупівлю у одного постачальника, і ним виявилася фірма вашої дружини?», нам дадуть відповідь: «Ой, я вам зараз про управління дорожнього будівництва таке розкажу!», і розповідають, і навіть з документами. Мета такого джерела зробити все, щоб журналіст залишив його в спокої.

«Герострати» – їх мотив здобути популярність будь ціною. Вони придумують історію для того, щоб потрапити в газети, на телебачення. Це не тільки політики в період виборів, це можуть бути і звичайні очевидці яких подій, які будуть перебільшувати свою роль у них, щоб журналіст звернув на них увагу.

Бартерники – ці джерела зацікавлені в отриманні інформації від журналіста в обмін на відомості, які відомі їм. Часто, в процесі розслідування журналіст стає носієм великої кількості даних, які можуть цікавити його джерела. У цьому випадку важливо дотримуватися обережності і розуміти, що, обмінюючись інформацією, ви не піддаєте небезпеці інші свої джерела.

Є ще одна категорія джерел – **колишні** – це люди, що знаходяться поза системою, що є предметом розслідування, і вони можуть, як мати корисливий інтерес, так і бути безкорисливими. Це експерти у певній галузі, можливо не пов'язані ніякими зобов'язаннями, і співпраця з ними може принести журналісту багато корисних знань і розуміння процесів, на вивчення яких буде потрібно багато часу.

У використанні анонімних джерел журналістом є одне загальне правило – **якщо ви не можете послатися на людину, шукайте до-**

кумент, на який ви можете послатися, або спробуйте легалізувати інформацію у людини, на яку ви зможете послатися.

А прийняти усвідомлене і відповідальне рішення про публікацію інформації без посилання на джерело допоможуть відповіді на запитання, запропоновані Доном Фраєм з Інституту Пойнтера:

- Що за ситуація і що за проблема?
- Чи настільки важлива інформація, щоб цитувати анонімне джерело?
- Чи підтверджується інформація іншим, більш надійним джерелом?
- Чи можу я пояснити читачам, чому я не називаю джерело?
- Яка мета журналістського репортажу, який не розкриває джерело?
- Чи досить добре редактор або продюсер знайомі з джерелом, щоб укласти усний договір між джерелом і газетою або телестанцією?
- Чи є можливість отримати цю ж інформацію з інших джерел?
- Якщо в матеріалі буде присутній анонім, чи залишиться матеріал таким же акуратним, завершеним, чесним і збалансованим?
- Як далеко я готовий зайти, щоб зберегти анонімність свого інформатора? Чи готовий я сісти у в'язницю або потрапити під звільнення?
- Чи стане матеріал краще, якщо прибрати анонімне джерело?

Рано чи пізно у журналіста, що займається розслідуваннями, виникає широке коло джерел, які діляться з ним інформацією. Наші джерела можуть просунути по службі, піти на пенсію, або змінити професію. Важливо зберігати робочі та професійні відносини з джерелами, незалежно від їх статусу, і змін в їх житті, не створювати у людини відчуття, що його використовували, що він представляв цінність для журналіста, тільки тоді, коли був носієм корисної інформації.

6.1. Відкриті джерела документальної інформації в Інтернет. Особливості пошуку та використання.

З моменту вступу в дію Закону України «Про доступ до публічної інформації» в нашій країні з'явилася гігантська кількість доступної і відкритої інформації офіційного характеру. Ці масиви даних часто залишаються поза увагою журналістів, які прагнуть отримати розсилкою інформаційних запитів, замість того, щоб самостійно шукати потрібні відомості.

Тим часом у відкритому доступі в доменній зоні gov.ua ми можемо знайти велику кількість офіційних документів.

- Законодавство та нормативно- правові документи органів державної влади і місцевого самоврядування;
- Судові рішення;
- Відомості про реєстрацію юридичних осіб та підприємців , об'єднань громадян;
- Рішення щодо землевідведення, інформацію про цільове призначення земельних ділянок;
- Рішення про приватизацію муніципальної власності;
- Рішення про податкові пільги і преференції суб'єктам господарської діяльності;
- Оголошення про державні закупівлі, та інформацію про переможців тендерів;
- Відомості про організації, компаніях, їх діяльності та зв'язках між ними;
- Відомості про емітентів цінних паперів та їх звітність;
- Відомості про діяльність банків, фінансових та кредитних установ, страхових компаній;

Ресурси нормативно-правової документації

Портал законодавства України, що знаходиться на сайті Верховної Ради України. На цьому ресурсі також є доступ до законопро-

ектів зареєстрованих у парламенті, відомості про голосування тощо – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Сайт Президента України, що містить нормативно-правові документи видані Президентом – <http://www.president.gov.ua/documents/>

Урядовий портал, де зберігаються документи Кабінету Міністрів України – <http://www.kmu.gov.ua/control/npd/search>

Документи судових органів влади України – <http://court.gov.ua/>

Єдиний державний реєстр судових рішень – <http://www.reyestr.court.gov.ua/>

Єдина база даних електронних адрес і телефонів (факсів) суб'єктів владних повноважень – <http://email.court.gov.ua/>

Нормативно- правова база Верховної Ради Автономної Республіки Крим – <http://www.rada.crimea.ua/rule-making-activity/legislative-acts> і **Ради Міністрів Автономної Республіки Крим** – <http://www.ark.gov.ua/blog/category/smdocs/>

Публікації рішень місцевих органів влади, наприклад, Севастопольської міської державної адміністрації – http://sev.gov.ua/dostup_do_pyblichnoi_inf/publicni_dokumenty/ та **місцевого самоврядування**, наприклад, Севастопольської міської ради – <http://docs.sevsovet.com.ua/>. На сьогоднішній день органи місцевого самоврядування України активно створюють власні онлайн ресурси і публікують там свої рішення.

Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців – <http://irc.gov.ua/ua/Poshuk-v-YeDR.html> у якому ми можемо знайти дані про зареєстровані в Україні підприємства та підприємців. Мережева версія реєстру видає інформацію частково, у повному форматі її можна отримати у вигляді витягу з реєстру звернувшись до держреєстратора.

Єдиний державний ліцензійний реєстр, що містить відомості про підприємства, або фізичних осіб-підприємців, діяльність яких є ліцензованою – <http://irc.gov.ua/ua/Poshuk-v-YeLR.html>.

Міністерство юстиції України є утримувачем великої кількості реєстрів , корисних для журналіста.

Реєстр громадських об'єднань, в якому зібрана інформація про неурядові та неприбуткові організації – <http://rgo.informjust.ua/>

Єдиний реєстр громадських формувань – <http://rgf.informjust.ua/Pages/Default.aspx> в якому міститься інформація про політичні партії, благодійні організації, творчі спілки тощо.

Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів, в якому ми можемо перевірити, коли був використаний бланк нотаріального документа – <http://rnb.informjust.ua/pages/default.aspx>

Реєстр адвокатів, що надають вторинну правову допомогу на постійній та тимчасовій основі – <http://legalaidd.gov.ua/ua/reiestry-advokativ>

Реєстр атестованих судових експертів – <http://rase.minjust.gov.ua/>

Реєстр методик проведення судових експертиз – <http://rmpse.minjust.gov.ua/>

Ліцензійний реєстр арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів) – <http://www.minjust.gov.ua/38169>

Єдиний реєстр нотаріусів – <http://ern.informjust.ua/pages/default.aspx>

Реєстри міністерства інфраструктури стосуються різних галузей транспорту

Реєстр цивільних повітряних суден – <http://avia.gov.ua/documents/rcps/vrcp s/24020.html>

Реєстр баз для стоянки маломірних (малих) суден – <http://sismit.gov.ua/rejestr-baz-dlya-stoyanky-malomirnykh-malykh-suden-.aspx>

Реєстр атестованих автостанцій – <http://www.uti.gov.ua/transinsp/uk/pub lish/article/60555>

Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів – <http://www.mns.gov.ua/content/ddsfdrpno.html>, що містить перелік об'єктів по областях <http://sfd.archives.gov.ua/page4.html> та класифікатор http://www.mns.gov.ua/UserFile s/File/2009/12_03_09_Klass_PNO.pdf, який дозволяє отримати додаткову інформацію про кожний об'єкт.

На сайті Фонду державного майна України знаходиться **Державний реєстр суб'єктів оціночної діяльності-суб'єктів господарювання** – http://www.spfu.gov.ua/_layouts/SP FUSiteDefinition/RegisterSOD.aspx

Міністерство молоді та спорту України утримує **Електронний реєстр спортивних споруд України** <http://www.sportsporudy.gov.ua/> та **базу даних спортивних федерацій України** <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/274>

Велику кількість реєстрів утримує Міністерство охорони здоров'я України. В них можна знайти велику кількість інформації щодо лікарських засобів та інших сфер контролю МОЗ.

Державний реєстр лікарських засобів України – <http://www.drlz.kiev.ua/>

Національний перелік основних лікарських засобів і виробів медичного призначення – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_naclist/

Державний реєстр медичної техніки і виробів медичного призначення – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_medicaltechnics/

Реєстр оптово-відпускних цін на лікарські засоби – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_prices_drugs/

Міжвідомча база даних зареєстрованих в Україні лікарських засобів – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_databaseofmeans/

Перелік лікарських засобів, рекомендованих до реєстрації, перереєстрації та внесення змін у реєстраційні матеріали – <http://www.pharma-center.kiev.ua/view/plzrec>

Державний реєстр харчових продуктів спеціального дієтичного споживання, функціональних харчових продуктів та дієтичних добавок – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_foodstuffanddietary/

Реєстр природних лікувальних ресурсів – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_pryr_lik_res/

Реєстр потужностей (об'єктів) та їх операторів, що здійснюють діяльність з виробництва та/або обігу харчових продуктів – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_objects/

Державний реєстр небезпечних факторів хімічного та біологічного походження – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_dangerousfactors/

Державний реєстр дезінфекційних засобів – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_disinfectionmeans/

Реєстр санітарно-епідеміологічних висновків – http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_sanepid/

В мережі присутні також два реєстри ЗМІ.

Державний реєстр друкованих ЗМІ та інформаційних агентств – <http://dzmi.informjust.ua/>

Державний реєстр телерадіомовників – <http://nrada.gov.ua/ua/derzhavniyreestr/Movniki.html>

Державний реєстр нерухомих пам'яток України містить відомості про пам'ятки національного значення <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/294599> та пам'ятки місцевого значення <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/294599>

Крім реєстрів, в мережі присутня і регулярно оновлюється велика кількість всіляких баз даних публічної інформації.

Офіційний загальнодержавний веб-портал «**Державні закупівлі**» – <https://tender.me.gov.ua/EDZFrontOffice/>. **Ефективний пошук у системі держзакупівель** забезпечує сайт – <http://z.texty.org.ua/>

Система реалізації конфіскованого и арештованого майна містить об'яви про продаж нерухомого та рухомого майна по областях України – <https://trade.informjust.ua/main.aspx>

На сайті Антимонопольного комітету України розміщена **база даних природних монополій**, що включає в себе дані як про загальнонаціональні монополії, так і про обласних монополістів http://www.amc.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?art_id=168922&cat_id=168921

Велика кількість інформації та даних у мережі стосується фінансів та фондового ринку. Наглядові функції у банківській системі виконує Національний банк України, тому на сайті НБУ, в розділі «**банківський нагляд**», є багато даних щодо діючих в країні банків, їх власників тощо – <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>. Також там присутні дані про **власників істотної частки в банках** – <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51343>

Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг містить **реєстр фінансових установ** – <http://www.dfp.gov.ua/>.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України, як регулюючий та наглядовий орган державної влади, веде **реєстр професійних учасників фондового ринку**, до яких належать фондові біржі, торговці цінними паперами, емітенти, зберігачі та компанії з управління активами, а також реєстр аудиторських фірм – <http://www.nssmc.gov.ua/fund/info>.

Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України публікує дані про всі **акціонерні товариства в Україні**, включаючи інформацію про їх діяльність, звітність, керуючі органи тощо – www.smida.gov.ua

Державна казначейська служба містить **відомості про бюджет та дані про його виконання** – <http://treasury.gov.ua/main/uk/index>

Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України містить на своєму сайті **перелік чинних інноваційних проєктів**, що включені до державного реєстру інноваційних проєктів – <http://dknii.gov.ua/?q=node/1060>

Державне підприємство „Український інститут промислової власності” утримує **бази даних про зареєстровані в Україні промислові зразки та знаки товарів та послуг** – <http://www.uipv.org/ua/bases2.html>.

Державна служба інтелектуальної власності містить кілька баз даних серед яких:

Відомості про патентних повірених України – http://sips.gov.ua/ua/attorn_eys_register_2.html.

Перелік адрес зарубіжних баз даних об'єктів промислової власності, до яких надається безоплатний доступ в Інтернеті – <http://sips.gov.ua/ua/adrbd.html>.

Перелік науково-технічних баз даних та довідкових ресурсів, до яких надається безоплатний доступ в Інтернеті – <http://sips.gov.ua/ua/pereliknt.html>.

Відомості про зареєстровані в Україні кваліфіковані зазначення походження товарів – http://sips.gov.ua/ua/kzpt_Uk.

Міністерство освіти та науки утримує **Державний реєстр вищих навчальних закладів** – <http://reestr.osvita.net/>. Також там міститься система перевірки диплома про вищу освіту – <http://osvita.net/>

checkdoc.php. Інформаційна система управління освітою, що містить дані про навчальні заклади, включаючи статистику, контактну інформацію тощо – <http://isuo.org/>.

Кадастрова карта України надає інформацію про земельні ділянки та їх цільове призначення з можливістю пошуку по областях районах або за кадастровим номером ділянки – <http://map.dazru.gov.ua/kadastrova-karta>.

Статистика зовнішньої торгівлі є на сайті міністерства доходів та зборів – <http://minrd.gov.ua/mitna-statistika>.

Окрім зазначених масивів офіційних даних, в мережі існує велика кількість неофіційних баз даних, у тому числі поновлюваних в реальному часі. Наприклад, це сайт з інформацією про виконувані рейси цивільних літаків у реальному часі, та можливістю подивитися на історію перельотів окремого літака – <http://www.flightradar24.com/> та портал з інформацією про рух морського транспорту в реальному часі з можливістю відслідковувати звідки судно вийшло, з якою швидкістю пересувалось – <http://www.marinetraffic.com/ais/ru/default.aspx>.

Відкриті урядові дані доступні через каталоги цієї інформації

Уряд США – <http://www.data.gov/>

Уряд Канади – <http://www.data.gc.ca/default.asp?lang=En&n=F9B7A1E3-1>

Уряд Великобританії – <http://data.gov.uk/>

Уряд Австралії – <http://data.gov.au/>

Уряд РФ – <http://www.opengovdata.ru/>

Реєстри та системи пошуку інформації про приватні компанії також присутні у вигляді каталогів, тут наведено кілька найбільш великих зібрань:

Investigative Reporting Dashboard – <http://www.datatracker.org/>

Open Database of the Corporate World – <http://opencorporates.com/>

Companies House – <http://www.companieshouse.gov.uk/links/introduction.shtml>

Official Companies Registers – <http://www.rba.co.uk/sources/registers.htm>

Company registration around the world – <http://www.commercial-register.sg.ch/home/worldwide.html>

Corporate Intelligence Project – <http://www.corpsearch.net/>

Відкриті дані не завжди є доступними безкоштовно, як правило системи аналізу, які агрегують велику кількість даних та продають інформацію, обладнані потужними інструментами пошуку та систематизації інформації. До таких можна віднести Систему професійного аналізу ринків та компаній (СПАРК), яку утримує російське агентство Інтерфакс – <http://spark-interfax.ru/Front/index.aspx>. Там зосереджені реєстраційні дані російських, українських та казахстанських компаній, включаючи бухгалтерські звіти та звітність емітентів цінних паперів тощо.

Ще одна глобальна система аналізу та систематизації даних <http://www.bvdinfo.com/> містить дані про компанії з багатьох доступних джерел з усього світу.

Звісно, що цінність таких баз даних полягає в їх повноті та інструментах пошуку та аналізу масиву даних, можливості відслідковування зв'язків між компаніями, банками, грошовими потоками, людьми тощо.

6.2. Пошук інформації про особу в Інтернет. Соціальні мережі як джерело інформації.

Інтернет швидко стирає межі приватності людини і з кожним днем там з'являється все більше відомостей, який доступні всі. Реєструючись в соціальних мережах, сервісах читання новин, поштових та пошукових системах, людина залишає сліди, підписуючись на новини в твіттері або стрічки друзів, ми розповідаємо мережі про свої уподобання і знайомства, загалом розповідаючи про себе в мережі, ми повинні розуміти, що ця інформація може стати доступною кожному, не зникне навіть після видалення, і ми з малою ймовірністю зможемо захищати свою приватність.

Пошук інформації про людину в мережі може включати в себе як пошук згадки імені людини, його профілі в соціальних мережах, так і за його адресою електронної пошти, номеру телефону, логінів, використовуваним їм в мережі. Пошукові запити, також можуть бути

сформульовані для пошуку не тільки в html-сторінках, але й для інформації в різних форматах (фотографії, відео), а також для пошуку всередині документів, які присутні в мережі.

Розлогу інформацію про людину нам можуть дати соціальні мережі, де люди розміщують дуже багато інформації про себе, своє минуле, зв'язках, захопленнях, датою народження, освіти, місце проживання, родині, близьких і т.д.

Крім розміщення людиною інформації про себе в мережі, відомості про нього публікуються у всіляких реєстрах даних, у тому числі і державних, містять офіційну інформацію. Відповідно, там ми можемо отримати інформацію про те, в яких компаніях людина є засновником, керівником та інші відомості.

Ресурси для пошуку даних про людей різноманітні, деякі з них, такі як <http://www.yasni.com/>, русифіковані, деякі, як <http://pipl.com/>, дозволяють шукати інформацію за номером телефону, адресою електронної пошти людини, і шукають відомості в різних форматах.

Соціальні мережі стають ефективним засобом для пошуку інформації про особу, та зв'язки між людьми. В соціальних акаунтах особи ми можемо знайти інформацію:

- про друзів, групи, в яких бере участь людина,
- про інтереси, які вона описує,
- фото та відео, які вона розміщує,
- коментарі, які вона залишає,
- сайти, які вона відвідує, та інформацію з яких вона постить в себе на стіні,
- підписки на новини,
- резюме та рекомендації.

За допомогою соціальних мереж стає можливою швидка ідентифікація особи, яку розшукують, як це сталося пуд час нападу на журналістів в Києві в травні 2013 року. Протягом кількох годин, випереджаючи правоохоронців журналісти ідентифікували особи нападни-

ків. Більш детально про це читайте тут – <http://www.pravda.com.ua/news/2013/05/18/6990184/>.

А особисті фото, що публікують посадові особи чи правоохоронці, вже давно стали предметом інтересу з боку ЗМІ – <http://tyzhden.ua/Gallery/88468>.

6.3. Правоохоронні органи як джерела інформації: канал потоку інформації з течією в один бік (в напрямку журналіста) чи співробітництво на визначених умовах?

Перший принцип дуже простий: журналіст не є співробітником силових структур чи – ширше – держави. Не є агентом чи джерелом міліції. Також метою його діяльності не є протидія злочинцям. Журналіст працює для споживача (глядача, читача, слухача), а метою його роботи є описувати та пояснювати оточуючу реальність. Відносини між поставальником та споживачем базуються на довірі, яке характерне також в контактах журналіста з інформатором. Останній не без причини шукаючи допомоги або керуючись іншими обставинами обирає журналіста. Як би він хотів повідомити силові ресорти, зробив би це напряму. Більше того: досить часто буває, що причиною вибору журналіста, як довіреної особи, є відсутність сподівань щодо адекватної реакції з боку державних органів або досвід пов'язаний з неефективними діями міліції чи прокурора. Інформатор, обираючи медіа, має право очікувати (навіть тоді, коли не попросив журналіста зберегти все в таємниці, особливо це стосується його персональних даних) збереження дискреції, особливо перед державними органами (в широкому розумінні). Можна сказати, що кожен оприлюднений випадок, що підтверджує потік інформації від журналіста до силових структур зменшує довіру до ЗМІ та, можливо, кожен наступний потенційний інформатор перед цим, як звернеться до медіа подумає: «якщо вони й так підуть з цим на міліцію, навіщо тоді вони мені?». Пам'ятаймо, що медіа це «четверта влада», що означає незалежність та відсутність зв'язків з трьома іншими гілками влади.

З другого боку, очевидним є виправданість отримування інформації журналістами з джерел міліції або спецслужб. Мова тут звичайно не йде лише про «витік» інформації щодо результатів їхньої роботи, але також про ситуації, коли інформатор пов'язаний з службами передає інформацію щодо порушень у діяльності даної служби.

Отже принципом не буде «потік з течією в обидва боки» та не «китайська стіна», а скоріше, вентиль, що дає можливість отримувати інформацію, але водночас не пропускає її в другому напрямку. Попри це – не заперечуючи повністю цей принцип – спробую розглянути прийнятні варіанти їх недотримання. Таку потребу особливо помітно з точки зору практикуючого журналіста-розслідувача.

Спочатку варто нагадати, що завданням журналіста-розслідувача є отримання та оприлюднення ексклюзивної та оригінальної інформації, яку доти ніхто не оприлюднював (також зобов'язані до цього відповідні державні органи). В момент оприлюднення інформації, яка дуже часто стосується чиєїсь злочинної діяльності, лише журналіст є її розпорядником.

Згідно до описаного вище принципу (журналіст виконує свою роботу не дивлячись на інформацію служб) треба було б зробити припущення, що з точки зору журналіста публікація статті чи передачі вирішує та закриває питання: журналіст виконав свою роботу, матеріал «відривається» від автора, а державні органи – якщо хочуть або можуть – можуть досліджувати цю справу власними шляхами. Також можуть розшукувати, ловити та карати виконавців тих чи інших злочинів, що були розкритими під час журналістського розслідування. Хоча журналіст може та повинен в рамках своїх повноважень спостерігати за роботою служб та описувати її, матеріали цього типу повинні носити лише додатковий характер – їх потрібно сприймати, як інформаційний «бонус», автономний до розслідуваного матеріалу.

Проте справа не така проста, як здається на перший погляд. По перше, тому, що робота журналіста-розслідувача з формальних причин створює ситуацію «асиметрії сторін», в якій державні органи дізнаються про всю справу пізніше чим сам зацікавлений злочинець (негативний герой), якого вони повинні зловити. «Негативний герой» дізнається про справу найпізніше під час інтерв'ю з ним. В свою чергу служби почують про злочини разом з іншими споживачами. Названа асиметрія в очевидний спосіб може зробити неможливим притягнення до відповідальності злочинця з боку силових структур. Проблема є досить серйозною і її серйозність зростає в міру важливості даного випадку. Давайте поставимо собі запитання – чи у випадку журналістського розслідування що стосується, наприклад, серійного вбивці маємо пра-

во перед оприлюдненням злочинів (публікація) створити можливість затерти докази або дати шанс втекти (наслідок інтерв'ю)?

Також потрібно усвідомлювати що є ще додаткові потенційні наслідки подібних ходів, які є негативними для самого автора. Незалежно від конкретних юридичних положень щодо журналістської роботи в кожній країні, певні принципи є такі самі: у випадку підозри про наклеп (наприклад, негативного героя) та відкриття судової справи проти редакції, журналістові або видавцеві, саме на нас лежить обов'язок довести правдивість результатів нашого розслідування або (у гіршому випадку), що ми зробили усе можливе під час розслідування, щоб дійти правди. В ситуації журналіста-розслідувача ускладнення полягає в тому, що оприлюднений матеріал був побудований на інформації здобутій виключно на базі власних досліджень та дуже часто їх не можна «зоб'єктивізувати» посилаючись на результати роботи відповідних служб чи органів (наприклад, допит свідків). На практиці це означає, що задля перемоги в судовому процесі мусимо власними силами довести факт існування злочину, що при досить скромному журналістському апараті межує з дивом.

Щоб краще пояснити свою позицію буду посилатися на два приклади з власного журналістського досвіду. Приблизно два роки тому разом з моїми колегами розкрили тзв. соляну аферу. Справа полягала в тому, що принаймні дві приватні фірми запустили злочинну процедуру, яка полягала на отримванні з найбільших хімічних заводів у Польщі «Анвіл» (у місті Влоцлавек) великої кількості відходної солі (тобто такої, що використовується до посипування доріг зимою – шкідлива для здоров'я, непередбачена для споживання). Після отримання такої солі фірми її осушували перепаковували та продавали продукт на продовольчий ринок: м'ясним комбінатам, ресторанам чи пекарням.

Працюючи над матеріалом ми не мали інформаторів з фірм, які цим займалися (наприклад, колишні або теперішні працівники), а лише джерелом ззовні, яким були конкурентні компанії на ринку продовольчої солі. Вони помітили, що хімзавод масово продає готову для вживання сіль по ціні нижчій ніж при купівлі сировини в шахті.

Отже, щоб доказати провину ми мусили «йти за продуктом» - фізично відстежувати дорогу відходної солі від хімзаводу «Анвіл» через транспортування до заводів, де її «перетворювали» в продовольчу, аж до чергового транспортування – готового продукту – до кінцевого

споживача (наприклад, м'ясокомбінату). Водночас, треба було отримати готовий продукт (купуючи його в оптових магазинах, де вона також постачалася) та дослідити його хімічно. Разом з тим треба було виключити (через спостереження) отримання фальсифікаторами до своїх заводів хоча б часткових партій сировини з легального джерела (наприклад, шахта), щоб дозволити собі на узагальнення щодо фальшування ними всього товару, що постачається ними на ринок.

Проте, попри те, що роботу проведено в цьому напрямку, ми могли визнати успішною, зібрані нами докази носили досить крихкий характер – все спиралося на відеоматеріали та результати аналізів солі на Відділі хімії одного з державних ВУЗів. Перед цим, як ми почали брати інтерв'ю в героїв (власниками заводів, на який проводиться фальсифікація) мусили усвідомлювати потенційні побічні ефекти проведення таких розмов (або таких спроб): сфальшований продукт на наступний день викидається до річки або горить у «випадковій» пожежі, а поліція безрадно розкладає руки вказуючи на відсутність доказів, щоб констатувати злочин. Потім на столі в нашій редакції лежить судовий позов власників заводів, а нашим єдиним доказом у суді є наші свідчення та матеріали відео. Маємо ще результати аналізів товару з Політехніки, але як можемо заперечити ймовірний аргумент другої сторони, що ми могли досипати там, що завгодно? Також фальсифікатори будуть в суді розповідати про те, що протягом їхньої кільканадцятирічної діяльності на ринку жодна контрольна служба (Санепід, Ветеринарна інспекція) ніколи не виявила ніяких шкідливих речовин в наших продуктах.

Черговий приклад стосується справи «ловців шкір» - добивання пацієнтів лікарні швидкої допомоги в місті Лодзь співробітниками лікарні з метою збільшення прибутку від розповсюдженої процедури продажу інформації щодо смерті салонам ритуальних послуг. Маємо тут справу з аналогічним ланцюгом потенційних подій: інтерв'ю, замітання слідів злочину або втеча підозрюваних, публікація матеріалу, судовий позов (наприклад, дирекції лікарні), проблеми в суді. У випадку справи «ловці шкір», варто звернути увагу на досить непрогнозовану реакцію суспільства, до якої дійде переказ: «журналісти повідомили про розкриття страшної процедури, в країні запанувала паніка, жодна служба не підтвердила слів журналістів».

Підсумовуючи, здається, що не знімаючи принципу «вентиля» на стику журналіст-державні органи, потрібно в конкретних ситуаціях реалізації розслідування **розглянути** передачу (перед публікацією) інформації, які можуть уможливити службам виконання заходів щодо негативних героїв. Тоді суттєво збільшимо шанс на покарання злочинців.

Крім того, тоді зможемо (у випадку евентуального судового процесу) посилатися також на незалежні від журналістських результати розслідувань.

Якщо вирішимо переказати інформацію, усвідомлюючи те, що «ступаємо по слизькому ґрунті», мусимо це обмежити до мінімуму кількість осіб, яким її дорівнятимемо. Іншими словами: бажано передавати інформацію перевіреним особам, щодо професійності та ретельності яких у нас нема жодних сумнівів. Водночас, інформуймо органи поступово – так, щоб це ми були ключовими розслідувачами – щоб запобігти ситуації, коли міліція приписує собі наш успіх. У випадку сумнівів щодо співпраці зі службами – краще від таких контактів відмовитися.

7. ПРОФЕСІЙНІ ТА ЕТИЧНІ СТАНДАРТИ В ЖУРНАЛІСТСЬКИХ РОЗСЛІДУВАННЯХ. ТАЄМНИЦЯ РОЗСЛІДУВАННЯ.

Не хочу писати про каталог непрофесійних та неетичних ходів журналістів, особливо тих, які займаються журналістськими розслідуваннями. Мені легше та зручніше писати про відомі мені – в основному з власного досвіду – вагання, спокуси і т.д. Іншими словами: про ситуації, які викликали у мене вагання, проблеми з прийняттям рішення. Які в даній ситуації повинен зробити журналіст, щоб не звинуватили його в непрофесійності, неетичності або і першому і другому?

Здається, що «компасом» журналіста під час роботи з розслідуванням повинні бути основні принципи, які мають застосування в журналістиці загалом. Тобто: не підходь до теми з переконанням незаперечності своєї гіпотези; слухай на рівних правах всі сторони конфлікту; працюй відкрито; не обманюй; за будь яку ціну дотримуйся журналістської таємниці.

Але все криється в деталях. Саме тому спробуємо проаналізувати крок за кроком названі принципи.

В ситуації роботи з журналістським розслідуванням, переважно довготривалої та копіткої (та само собою дорогої – особливо у випадку з візуальними матеріалами), правило відкриття журналіста на повороти акції під час роботи стосується в основному документальної роботи, яка попереджає фазу реалізації матеріалу, фазу серйозних фінансових вкладень пов'язаних з надією на виробництво продукту в запланованому вигляді. Отже, якщо тільки нам під силу в рамках документальної роботи (обмеженої грошима) з'ясувати всі можливі сумніви щодо нашої тези, потрібно зробити це за будь-яку ціну. Зміна тези в подальшому (в ході реалізації матеріалу) є можливою та необхідною, але дуже часто

означатиме відмову від матеріалу загалом – наприклад, коли виявиться, що проблеми не існує, бо в попередньому етапі роботи нам не вдалося докопатися до фактів, які, без сумніву, знімають підозри з нашого негативного героя. Щоб мінімізувати (не виключити) ризик подібних ситуацій потрібно, в першу чергу, застосувати правило «домашнього завдання», тобто пошуку інформації наданої проблематики та пошуку всіх можливих доказів, які хоча б теоретично можуть свідчити про провину або її брак нашого негативного героя. Читай книжки, публікації, досліджуй Інтернет, спілкуйся з людьми (там, де можеш).

На цьому етапі роботи потрібно застосовувати принцип «адвоката диявола»: проведіть симуляцію інтерв'ю з негативним героєм, яка буде себе виправдовувати – це має нам показати інший потенційний перебіг подій, якого не підважують наші докази та, який є альтернативним до тези в нашому розслідуванні та працює на користь нашого негативного героя. Водночас зробіть припущення – навіть, якщо є підстави вважати, що це неправда – що наш «суперник» це «гуру інтелекту та тактики». Якщо самі себе розчаруєте – то лише позитивно. Іншими словами – боріться з тінню.

Якщо попри це, на дальшому етапі роботи виявиться, що поставлена теза не витримує критики – здайтеся. У мене складається враження, що досить багато матеріалів – контроверсійних, які викликають сумніви щодо ретельності роботи журналіста та матеріалів використаних в розслідуванні – вийшло в світ лише тому, що автор був дуже сильно прив'язаний до своєї тези та не вмів визнати свою поразку і помилку. Більше того: потрібно про це пам'ятати також тоді, коли зібраний матеріал підказує лише можифікувати поставлену гіпотезу не перекреслюючи всієї роботи.

Рівне трактування всіх сторін означає для мене в першу чергу серйозний та ретельний підхід до інтерв'ю. Особливо в друкованих медіа існує спокуса (яка, як мені здається, виникає з надмірної самовпевненості) маргіналізації постаті негативного героя. Іншими словами: найпростіше було б коли він нам відмовляє в коментарі, текст готовий, проблема знята.

Але це пастка. Звісно, негативний герой має право відмовити коментувати, але це повинна бути відмова продумана - потрібно

дати час на роздуми та прийняття рішення – та конкретна – герої мусить знати, хто запитує та про що йде мова. При цьому не дозволяється застосування яких-небудь заходів, які могли б обмежувати прийняття рішення другою стороною, наприклад, відсутність чіткої позиції щодо інформації, яку журналіст хоче отримати.

Працюю відкрито – звучить правило, хоча в журналістському розслідуванні дуже багато винятків. Вони стосуються ситуацій, коли журналіст (з різних причин) в рамках свого розслідування працює не розкриваючи своєї справжньої мети, тобто тзв. журналістської провокації. Вони також стосуються випадків, коли журналіст не відразу викладає всі карти на стіл та лише на кінець ділиться результатами свого розслідування.

Друга ситуація, коли можна від цього принципу зробити виключення, не викликає у мене особливих сумнівів. Бувають моменти, коли журналіст має право обрати таку стратегію розмови, яка дає йому найбільші шанси на отримання максимальної інформації від джерела. Маючи повну свідомість того, що знає журналіст вже на початку розмови, герой буде по іншому «відбілювати» свою роль в даній ситуації. Важливо, щоб на кінець роботи, в момент публікації всі споживачі матеріалу з героями історії включно, мали можливість ознайомитися з результатами розслідування журналіста.

Проте, попри назване вище, як мінімум один раз схожа ситуація викликала у мене сумніви чи працюю етично. Маю на думці обговорену з Вами ситуацію професора-сексолога з Познання, який використовував своїх пацієнтів. З журналістської точки зору робота з негативним героєм могла обмежитися до проведення звичайного інтерв'ю. До нього можна було додати фрагменти виступів професора перед судом (в ролі експерта) або просто викладача (де він виголошує доповідь). Тому застосований мною хід – умовний поділ інтерв'ю на дві частини (в першій професор виступає, як видатний експерт, що попереджав перед нечесними маніпуляторами; а в другій професор перетворюється власне в цього нечесного науковця) – з точки зору журналіста, не був необхідний. Звичайно, можна було сказати, що це суттєво збагатило матеріал демонструючи лицемірство негативного героя, що не було б реальним без його співпраці.

А співпраці не було б, як би я йому відразу розповів про свої наміри. Хоча з юридичної точки зору ситуація була проста, я сам собі ставив запитання: чи маю право вимагати від негативного героя, щоб виділив мені цілий день на зйомки, не знаючи про те, що він таким чином сам собі буде «копати яму»?

Не бажаючи однозначно відповідати на поставлене запитання, на свій захист запропоную лише два аргументи. По-перше, проведена провокація, коли негативний герой «будує» свою експертну позицію, а після кількох хвилин без проблем бреше на поставлені запитання щодо використаних пацієнток, була єдиним способом усвідомити глядачу необхідність застосування мною маневру з прихованими камерами в його кабінеті. Простіше: глядач міг собі поставити запитання: кому б повірив у випадку відсутності запису – елегантному та освіченому професору чи трьом жінкам без обличчя.

По-друге, коли я домовлявся з несвідомим небезпеки професором про зустріч, жодного разу йому не збрехав. Хоча, безумовно, не сказав йому повної правди щодо інформації про його роботу, якою володію. Я з ним говорив дуже загальними фразами, які цю правду не заперечували: про прийнятність застосування гіпнотерапії та етику гіпнотерапевта, підкреслював важливість низького рівня обізнаності пересічних громадян в цій тематиці.

Також, жодного разу не сказав йому, що він буде описаний в репортажі в позитивних тонах (хоча у нього було таке враження). Він погодився співпрацювати через прагнення до слави, прагнення завітатися на телебаченні.

Проте перша з названих ситуацій (журналістська провокація) провокує – як мені здається – набагато більше потенційних сумнівів у практиці журналіста-розслідувача. Нібито справа проста: провокацію можна порівняти до акваріуму – споживач матеріалу дивиться фрагмент реальності, а її учасники (як риба в акваріумі) не усвідомлюють того, що за ними спостерігають. Парадоксально, за допомогою цього неприродного способу, отримуємо можливість спостерігати за природньою поведінкою наших героїв. Також можна сказати, що багато кроків було б неможливими до фіксації без застосування цього методу. Однак, з другого боку, без всяких сумнівів, обманюємо

наших героїв. Так щодо реальності ситуації, як і щодо ролі журналіста, який в рамках провокації притворюється кимось іншим, наприклад, клієнтом, що хоче купити щось нелегально або громадянина, що хоче вручити хабар чиновнику.

Потрібно нагадати, що силові структури – якщо система права дає їм можливість застосування провокації – підлягають в цьому певним обмеженням. Наприклад, вони не можуть провокувати злочинну ситуацію, спокусуючи громадян, які самі б ніколи не подумали про подібні схеми. Тим більше, якщо немає інформації про те, що так робили раніше. В Польщі великий резонанс отримала справа тзв. агента Томека – агента Цетрального антикорупційного бюро, який притворюючись бізнесменом закохав в себе народну депутатку. Після цього, з його ініціативи, вона почала корупційні переговори з мером одного з польських міст щодо виділення земельної ділянки, яка начебто цікавила Томека.

Здається, що у випадку журналістської провокації, журналіст повинен використовувати ще менший простір чим силові органи. Журналістську провокацію можна застосовувати лише тоді, коли ми впевнені, що поведінка героя, яку хочемо зафіксувати, мала місце в минулому. Також цей метод мусить бути єдиним з можливих шляхів для беззаперечної документації явища.

Тут приклад: недавно в одній з шкіл в Каліші (невелике місто в центральній Польщі) з'явилися чутки, що 36-річна вчителька математики в місцевій гімназії народила дитину від 14-річного учня школи. Окрім етичних міркувань, подібна поведінка вчительки карається кримінальним кодексом (педофілія).

Журналістка місцевої газети, до якої дійшли подібні чутки, вирішила довести злочин за допомогою провокації: озброєна диктофоном, притвоюючись психологом здобула після кількох зустрічей довіру вчительки, яка тоді лежала в лікарні та оприлюднила історію її життя, в т.ч. зізнання щодо сексуальних контактів з молодим хлопцем та інтимні зізнання щодо використання її в дитинстві.

Поведінка журналістки була прогнозованою та досить однозначно засудженою журналістськими середовищами в Польщі. Поперше, важко в цій справі віднайти елемент, який би говорив про

те, що суспільний інтерес без всяких сумнівів підказував потребу документації доказів інтимних стосунків вчительки з учнем. По-друге, журналістка застосувала неадекватний метод, відрекомендувавшись психологом і використовуючи фактор збереження лікарської таємниці.

Підсумовуючи роздуми щодо журналістської провокації, можна їх описати однією фразою: журналіст не повинен обманювати, а може це робити лише у виняткових ситуаціях, коли не існує найменших сумнівів щодо адекватності її застосування.

Тема збереження журналістської таємниці, хоча в практиці розслідувачів особливо не відрізняється від іншого виду журналістики, у них виступає досить часто. Про явище щодо кого ведеться розслідування офіційно ніхто не знає, а оприлюднення чи недотримання таємниці може спричинити провал розслідування та негативні наслідки для наших джерел. Правило є досить простим: якщо інформатор хоче зберегти анонімність, журналіст зобов'язаний йому її забезпечити. Причому слід підкреслити, що цього обов'язку не можна сприймати чисто формально. Анонімність не обмежується виключно до оприлюднення лише ініціалів прізвища або зміни імені. Це означає, що ніхто, особливо герої публікації, не матимуть поняття, хто криється за джерелом. Проте можемо потрапити в ситуацію, коли збереження анонімності інформатора з боку журналіста є вкрай складним або просто нереальним – так буде, наприклад, у ситуації, коли свідками даної події були три особи: дві з них це негативні герої, а третій це наше джерело. В таких випадках професійним обов'язком журналіста є усвідомлення інформатором ситуації та пошук альтернативних рішень, які були б прийнятні для нього. В крайньому випадку – це може бути рішення про відмову від публікації інформації отриманої від даного джерела.

На завершення одне зауваження, досить стисло пов'язане з питаннями журналістської етики – відповідь на запитання: чи можна або потрібно платити інформаторам за інформацію? Відповідь видається простою: як правило – ні.

Спробую це обґрунтувати простим прагматичним аргументом: існує ризик, що інформатор, якому даємо винагороду, буде тракту-

вати нас, як клієнта, який хоче бути задоволеним («платить – значить вимагає»). Наприклад, у випадку судового процесу робить достовірність такого інформатора сумнівною. Як абсолютний виняток, можна трактувати ситуацію, коли джерело передає нам документи, яких автентичність не викликає жодних сумнівів. Тоді можна подумати чи платити інформатору.

7. РИЗИКИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖУРНАЛІСТІВ ТА ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ. ЗАХИСТ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

Для початку варто зауважити, що на практиці журналістські розслідування (збір матеріалів, а в першу чергу їх публікація) має сенс там, де панують якісь правила. Там, де загалом маємо справу з верховенством права, а його порушення є вийнятком (не нормою). Журналіст, в зв'язку з обмеженими інструментами, у випадку серйозної загрози може просто втекти, а в умовах постійної небезпеки, не може бути й мови про нормальну роботу. Єдиною справжньою зброєю журналіста є оприлюднення, тобто повідомлення суспільства та державних органів про порушення, які потрібно виправити.

Цікаво, що запитання про мою безпеку під час роботи («А Ви не боїтеся?») лунало завжди та було одним із найчастіше поставлених мені, також з боку інших журналістів. Ще цікавішим є те, що запитання переважно стосується періоду після публікації. Може з цього виникати, що ширший загал, а також самі журналісти, не усвідомлюють, що більшість небезпек чекає на них під час роботи, а не після її закінчення. З мого досвіду виникає, що погрози або інші форми незадоволення після публікацій трапляються майже виключно тоді, коли сама історія стосується справи відносно невеликої, а сам «суперник» (негативний герой) не є вагомою персоною (також навряд чи він сильний інтелектуально). Мені здається, що чим більша небезпека, а суперник серйозніший, тим ризик після публікації зменшується. В ситуації, коли публікація вже з'явилася погрози або їх втілення у життя щодо журналістів, з точки зору суперника, не має одного сенсу окрім, можливо, банальної помсти. Більше того, еventуальна помста може лише погіршити становище негативного героя. Польський досвід показує, що у випадку подібних справ, служби з особливою ретельністю їх розслідують та кидають додаткові сили на

їх розкриття (в першу чергу через іміджеві причини). З другого боку, небезпеки після публікації виключити не можна та відносно важко її мінімізувати. Правда, можна застосовуватися до певних загальних правил безпеки, які характерні для всіх обережних людей, не тільки журналістів. Не забуваймо, що журналіст є публічною особою та надто обережний підхід неприродний для нього.

Набагато більші ризики існують в ході конкретної роботи пов'язаної з даним розслідуванням. Почнемо з простої ситуації, але досить нерідкої, особливо під час реалізації матеріалу, особливо коли беремо інтерв'ю. В першу чергу йдеться про ситуацію, коли з різних причин не бажаною є попередня домовленість з героєм на інтерв'ю та «атакуємо» його несподівано для нього (така ситуація має місце, наприклад тоді, коли спроба домовитися про зустріч, була б однозначним сигналом для героя до підготовки захисних дій або знищення доказів). Часто можна очікувати, що здивований герой, який не захоче говорити з журналістом, не обмежиться ввічливою відмовою та почне поводитися агресивно.

Основне правило полягає в тому, що нам не можна, незалежно від складності ситуації, піддаватися емоціям та мусимо попри все спробувати спрямувати розмову на конкретні рейки. Не можемо відповідати на атаку атакою – можемо лише захищатися. Одним із найбільш ефективних способів захисту, який дуже часто впливає на обмеження агресії, є свідомість героя, що розмова записується. Це також доказ того, що Ви самі не вступали в конфлікт з даним агресивним персонажем. Звідси дуже важлива порада: не дозвольте виникнути ситуації, коли Вас розділяють з оператором камери та звуку. На жаль, самі оператори досить часто цього не розуміють та залишають репортера самого по собі. В такому випадку негативний герой відразу стає все агресивнішим. Саме тому настільки важливою є командна гра. Якщо маєте таку можливість та існує потенційний ризик виникнення подібної ситуації – візьміть з собою двох операторів. Тоді Ви збільшите свої шанси на успіх фіксації інциденту. Якщо Ви не впевнені в тому, чи камера «бачить» що робиться передавайте словами ці події: «Не бийте мене, будь ласка!», «Чому Ви на мене накинулися!», «Відпустіть, будь ласка!». Але коли тільки матимеш 100% впевненість, що співрозмовник точно не хоче говорити – залиш його в спокої.

Окрім подібних ситуацій, варто пам'ятати про те, що важливим елементом роботи, який впливає не тільки на її комфорт, але також на підвищення безпеки, є турбота про те, щоб протягом всього розслідування аж до фінального інтерв'ю, інформацію про наші дії не отримав негативний герой. Несвідомий герой, що зрозуміло, не робитиме нам проблем тим більшу в протизаконний спосіб.

У особливо важливих випадках потрібно обмежити коло втаємничених про розслідування осіб до мінімуму (оптимально одна-дві особи в редакції). Знаю, що цей принцип є дуже складним до втілення, наприклад, у випадку теклеканалів, де постійно змінюється склад команди, але хоча б намагайтеся його дотримуватися. Варто, щоб одна з осіб, яка знає тему була кимось схожою на опікуна, який повинен не тільки консультувати Вас щодо поточних питань, але також дбати про Вашу безпеку. Саме тому, повинен завжди знати, де Ви в даний момент знаходитесь, а про кожну зміну планів потрібно його негайно повідомляти. У випадку зустрічей в місцях, які викликають певні сумніви, слід з ним обговорити потенційний спосіб їх забезпечення (наприклад, підключаючи спостерігача). Коли мова йде про місце зустрічей: уникайте місць з малою кількістю людей, обирайте місця Вам відомі. Якщо побоюється співрозмовник – оберіть публічні місця, але відкритого характеру (наприклад, парк). Лише у випадку відсутності будь яких підстав для побоювань щодо можливої небезпеки або з огляду на добре обгрунтовані побоювання співрозмовника (наприклад, втрата анонімності), можете погодитися на зустріч в приватному місці співрозмовника.

В ході роботи в рамках розслідувань, які створюють Вам особливу небезпеку, по мірі можливостей, запасіться технічними приладдями, які збільшують Вашу безпеку: телефон з позиціонуванням та постійною передачею даних про Ваше місце знаходження опікуна, передавач GPS в авто або особистих речах або карта-передавач (на вигляд схожа на кредитку), яка уможливує переказ звуку на відстань кількох метрів. У випадку браку можливості застосувати подібне обладнання, застосовуйте додаткові сигнали безпеки опікуна з певною постійною періодичністю. Опікун повинен весь час володіти повним комплексом копій матеріалів зібраних під час розслідування та актуальним планом подальших дій. Принаймні один телефон в редакції повинен постійно записувати вхідні розмови так, щоб у випадку

підозр щодо можливих погроз можна було б перключитися на нього протягом кількох секунд. План Б, це заряджений телефон, який носимо постійно з собою та тзв. мікрослухавка з виходом mini-jack (наприклад, обладнання фірми Sony коштує приблизно кількадесят злотих). На таку роль не тягне диктофон.

Під час зустрічей, камери повинні бути ввімкнені весь час (до і після розмови) так, щоб зафіксувати розмови необхідні для наших документальних потреб – достатньо, що для введення співрозмовника в оману, виключимо сигналізацію запису.

Також потрібно згадати, що (особливо під час журналістського розслідування) слід уникати ходів, які досвідченому гравцеві можуть стати у пригоді в послабленні нашої репутації. Розумний суперник лише в крайньому випадку застосує насильство. З його точки зору значно кращим методом є чорний піар.

8. МЕТОДИКА АНАЛІЗУ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ ЗІБРАНОЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ

9.1. Інструменти для обробки та публікації інформації, зібраної під час розслідування.

У процесі збору інформації ми можемо зіткнутися з ситуацією, коли файл надісланий нам джерелом не відкривається, формати відео не збігаються з програмним забезпеченням, яке є у нас в розпорядженні, документи не піддаються машинній обробці і т.і.

Для вирішення цих проблем нам доводиться конвертувати файли в потрібний формат. Найчастіше це стосується файлів документів, які у форматі PDF незручні для обробки, що містяться в них. Іноді, нам необхідно зберегти файл для публікації в PDF форматі. Для перетворення документа в потрібний формат можна використовувати онлайн конвертери, такі як: <http://pdftoexcelonline.com/>, <http://www.pdfword.com/>, <http://www.zamzar.com/>, причому останній має широкими можливостями по перетворенню файлів, практично з «всього в усі».

Часто нам може знадобитися система оптичного розпізнавання тексту, для того, щоб сканований документ перетворився на текст. Найпростішим та доступним інструментом є сервіс оптичного розпізнавання текстів, що інтегрований у Google-документи. Деталі про те як користуватись цим інструментом дивіться тут – <https://support.google.com/drive/answer/176692?hl=ru>.

Для публікації документів в електронному вигляді, більшість систем управління контентом дозволяє розміщувати їх у вигляді малюнків або односторінкових PDF файлів. У разі якщо нам необхідно опублікувати багатосторінковий документ, звичайно ми можемо розділити його на сторінки і публікувати кожну окремо. Інший, більш ефективний спосіб,

використовувати онлайн -сервіси, які працюють як соціальні мережі, і можуть служити додатковою майданчиком для просування результатів нашого розслідування. До таких сервісів відносяться <http://www.slideshare.net/>, який дозволяє публікувати презентації і PDF файли; <http://issuu.com/>, що розміщує файли PDF, MSWord, PowerPoint; <http://ru.scribd.com/>, що також робить доступними документи в згаданих форматах. Всі ці сервіси забезпечені зручним інструментом вбудованого перегляду, який через html-код ми можемо вставити на сайт. Також ці інструменти дозволяють нам налаштувати обмеження або дозволу доступу до файлів, наприклад, дозволити або заборонити скачування або друк.

Сучасні системи управління конвентом мають програмні модулі для інтеграції аудіо файлів на сайт. Водночас публікація аудіо-файлів також може бути реалізована за допомогою сервісів створення підкастів <http://podfm.ru/> або <http://www.divshare.com/>. Другим сервісом, наприклад, скористалися наші колеги для публікації аудіо в розслідуванні „Примитивно, но эффективно: фирма регионала осваивает миллионы, используя фиктивных субподрядчиков”².

Відео також може бути вбудоване в матеріал, або за допомогою інструментів управління сайтом, або за допомогою зовнішніх сервісів, таких як <http://www.youtube.com/>, <https://vimeo.com/>, <http://blip.tv/>. Користування ними дуже просте, ці сервіси мають інтуїтивний інтерфейс, та є безкоштовними та доступними.

9.2. Архівування та систематизація зібраної під час розслідування інформації.

Для полегшення аналізу документів і доступу до них, має сенс відповідним чином систематизувати архів документів, зібраних у процесі розслідування .

Архіви необхідні для того, щоб:

- Забезпечити швидкий доступ до вже зібраної інформації (оператор пошуку).
- Забезпечити можливість аналізу зібраної інформації та інтеграції нових матеріалів (стандартизація системи зберігання).

² <http://nikcenter.org/newsItem/view/id/2081>

- Забезпечити збереження матеріалів розслідування на випадок правових наслідків (копії документів, записи інтерв'ю).
- Архів розслідування складається з декількох масивів даних:
- База даних джерел – людей, організацій, підприємств.
- База даних експертів.
- Документи, офіційні та неофіційні, оригінали та копії, включаючи скани.
- Розшифровки інтерв'ю з героями й учасниками подій.
- Щоденники власних спостережень журналіста.
- Публікації ЗМІ, пов'язані з темою розслідування.
- Відеобанк, аудіобанк, фотобанк.
- Матеріальні об'єкти і речові докази.

Існує кілька принципів систематизації інформації, зібраної в архіві.

Предметно-тематичний – організація матеріалів розслідування за тематичним принципом у певній ієрархії, це схоже на тематичні каталоги в бібліотеці.

Частіше такий спосіб використовується для організації матеріалів декількох розслідувань чи архіву редакції, він зручний тим, що в кожній тематичній рубриці можна побачити сусідні документи, пов'язані однією темою.

Алфавітно-іменний – організація матеріалів, яка дозволяє організувати пошук в архіві за алфавітом з пошуком по іменах, прізвищах, назвах компаній та організацій, авторах документів і т.д. Схожий на алфавітний каталог в бібліотеках і часто використовується для використання для створення персональних досьє або баз даних джерел, контактів, експертів, з прив'язкою документів до імені людини. Він допомагає також під час пошуку інформації про осіб чи організації.

Топографічний – організація інформації в прив'язці до географічних назв (країн, областей, районів, населених пунктів, адрес). Допомагає в аналізі та систематизації інформації у прив'язці до на-

селеного пункту або конкретної місцевості. Зручний в подальшому створенні карт міток і карт щільності.

В електронній версії архіву ми можемо об'єднати всі перераховані принципи систематизації через розмітку або тегування документів. Правила тегування мають включати в себе обов'язково: імена, географічні назви, сфери діяльності, галузі та види промисловості, найменування суспільних процесів, соціальні та філософські категорії. Це дозволяє робити вибірку на основі одного або декількох тегів, структуруючи матеріали за тематичним, алфавітним і топографічним принципами.

Хронологічний – організація матеріалів у послідовності подій від старіших до новіших. Дозволяє відстежувати хронологію подій, допомагає у пошуку інформації за датою: створення документа, події, описаного в документі, або внесення інформації в архів.

Також інформація в архіві може бути організована:

- за форматною ознакою або типом файлів (тексти, таблиці, графіка, фотографії, аудіо, відео тощо);
- за режимом доступу (відкритий, конфіденційний);
- за способом/ джерелом отримання (інформаційний запит, пошук в мережі, копія публікації в ЗМІ, анонімно поштою і т.д.);
- за видом носія (паперовий, електронний, плівка, касета і т.д.).

Архів розслідування складається з групи файлів, для яких слід обрати певний принцип найменування кожного файлу. Файл може містити в собі повну дату (рік, місяць, день) події або прийняття документа, ім'я власне (прізвище або назва компанії), з яким пов'язаний документ, тип інформації (офіційний чи неофіційний документ). Дата на початку імені файлу, дозволить ранжирувати в папці файли в прямій або зворотній хронології незалежно від того, коли файл змінювався або був створений, а ім'я власне у назві полегшить пошук по імені.

Файли, пов'язані однією темою, має сенс зберігати в підкаталогах, іменуючи їх з використанням елементів хронології та тематичних особливостей, описаних вище.

Важливим є питання вибору сховища та носія інформації, а також програмної оболонки для створення досьє. Однією з найпростіших

і ефективних оболонки для створення досьє є Excel, система електронних таблиць, в яких ми можемо:

- ранжувати (від більшого до меншого, від раннього до пізнього),
- фільтрувати за заданими критеріями інформацію,
- здійснювати пошук в окремих рядках або колонках,
- інтегрувати через гіперлінки інформацію про розміщення документів архіву в мережі або на диску з можливістю одним кліком перейти на потрібний документ.

Сховищем інформації в мережі, яке забезпечує можливість завантаження документів, забезпечення розділеного доступу до них і спільного редагування, є Google disk. Ще один ресурс, який є онлайн сховищем, що дозволяє надавати доступ до файлів кільком журналістам, здійснювати спільне редагування файлів - Dropbox. Освоєння функціоналу цих сервісів не вимагатиме багато часу, але дасть можливість мати доступ до документів всюди і звідусіль. При цьому не слід забувати про необхідність підбирати надійні паролі доступу до сховищ, і не зберігати їх на стікері, приліпленому до монітора вашого комп'ютера в редакції або вдома.

9. МУЛЬТИМЕДІЙНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ – СПЕЦИФІКА ПУБЛІКАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ДЛЯ РІЗНИХ ПЛАТФОРМ

В сьогоденному світі форми проникають одна одну в багатьох сферах: у кіно, літературі, а також журналістиці. Все менше чистої журналістики преси, телебачення чи радіо. Сьогодні журналісти мусять виходити поза традиційні медіа та традиційний переказ, тому що лише так можуть достукатися до широкого кола споживачів. Якщо старші покоління все ще отримують інформацію зі «старих» ЗМІ, молодь використовує Інтернет. Потрібно створювати зміст, який буде адаптований до їх стилю життя та смаку. Важко знайти редакцію традиційних медіа, які не мали б свого сайту в Інтернеті. Телеканали розміщують там свої матеріали (інколи з безкоштовним доступом, часом на умовах підписки) – все більше споживачів відмовляється від телебачення та дивиться його в Інтернеті. Радіостанції після проведених програм розміщують їх на своїх сайтах або взагалі дають можливість слухати наживо в мережі. Масово в Інтернеті можна також знайти матеріали друкованої преси.

Досить важливим елементом, який відрізняє традиційні медіа від нових медіа, є те, що у випадку нових історії не мають кінця – їх можна постійно оновлювати навіть багато років після публікації. Саме тому варто, окрім соцмереж, рисами яких є виїняткові динаміка та фрагментарність, використовувати інші можливості Інтернету, наприклад, блоги. Це особливо важливо у випадку журналістських розслідувань – непогано, коли матеріали знаходяться в одному місці, яке може таким чином бути платформою для ортимування нових джерел і коментарів та промування власної роботи.

Блоги є чудовим виходом як для редакцій, так і для індивідуальних журналістів, особливо фрілансерів. Окрім можливості розміщення

журналістських матеріалів, доповнюваних, наприклад, файлами відео та аудіо, також вони дають можливість більш персонального виходу автора до споживачів. Простір у блогах є персоніфікованим, що робить його «легшим» від формальних сайтів редакцій та порталів. Дозволяє писати «без краватки», застосовувати повсякденну мову, що зближує автора зі споживачем. Проте треба наголосити на тому, що варто редагувати свої блоги: регулярно проводити тематичну сегрегацію матеріалів, залучати посилання на додаткові матеріали, поєднувати їх з архівними матеріалами та інфографіками.

Також журналісти повинні дбати про те, щоб їхнє резюме було доступним у мережі – це досить важливо, якщо хочете побудувати довіру до потенційних джерел. Завдяки цьому потенційні джерела можуть перевірити успіхи журналіста, дізнатися більше про характер його роботи, теми матеріалів та досягнення. Інтернет дає багато можливостей створення такого портфоліо. Досвідчені журналісти повинні подбати про їх створення на Вікіпедії (коротку біограму журналіст може розмістити сам, але модератори сайту відстежують чи інформація відповідає дійсності і чи має вона енциклопедичний характер, а не промоційний). Також створювати портфоліо можна за допомогою вільнодоступних інструментів (наприклад, carbonmade.com, me.com).

Незважаючи на використовувану платформу та тип медіа, які репрезентує журналіст, у випадку розслідувачів варто розміщувати якомога більше матеріалів, що можуть допомогти споживачу зрозуміти проблему – перебіг розслідування та його результати. Все більше журналістів та редакцій публікують отримані в ході розслідування документи (звичайно ті, які не мають таємної інформації та вказівок чи прямих натяків щодо джерела). Також все частіше опрацьовуються бази документів та даних, розміщуються додаткові звіти, що готують різноманітні інституції та закони, думки експертів. Наприклад, у 2013 році „The Guardian” підсумовуючи справу прослуховування американською NSA (тобто афери Едуарда Сноудена), окрім текстів журналістів, опублікував базу документів, інтерактивні карти, які показували яким чином проходила прослушка в світі, де і кого підслуховували, відео-коментарі авторів, а також експертів зі сфери законодавства та міжнародних відносин. Такий

підхід суттєво збагачує переказ та робить результати розслідування більш привабливими.

Багатство Інтернету це також багатство доступних в ньому апікацій та програм, в т.ч. безкоштовних. Власне вони дозволяють доповнювати журналістські матеріали інфографіками, інтерактивними таймлайнами, фотографіями. Ми зараз живемо в добі картинок – навіть стаття в пресі чи Інтернеті, щоб зацікавити споживача, мусить бути адекватно прикрашеною візуальними елементами. Публікація в Інтернеті виключно тексту означає, що читач може лише зупинитися на тих його фрагментах, які звертають найбільшу увагу. Дуже часто, в таких умовах, втрачається суть матеріалу та повнота результатів розслідування. З другого боку, саме розміщення матеріалу відео, особливо довжиною більше 20 хвилин, може означати, що читачі переглядатимуть лише його частину. Тому варто додавати короткий опис або підсумок до відео-матеріалів.

Незважаючи на обрану форму переказу змісту на усіх платформах журналіст повинен дотримуватися основних принципів: прозорість, високий ступінь мультимедійності, як найбільша інтерактивність та відкритість щодо споживача (тобто, наприклад, можливість коментувати матеріали). Названі принципи потрібно вважати елементом промування власних матеріалів. Умовою успіху промування повинно бути вироблення звички регулярного розміщення матеріалів та проведення діалогу зі споживачами (раніше медіа ніколи не були настільки відкритими для споживача, а рівень інтерактивності ніколи не був настільки високим, як сьогодні).

Журналісти повинні також пам'ятати про те, що зміст їхніх матеріалів все частіше споживачі отримують на смартфони або планшети. При розробці сайту або блогу варто брати це до уваги і визначити такі технічні параметри, які дозволятимуть переглядати їх за допомогою смартфонів та планшетів (це особливо стосується відео- та аудіо-матеріалів – їх потрібно розміщувати у відповідному форматі). Але мобільні інструменти важливі також й з іншої причини – все частіше це інструмент для роботи журналіста. Матеріали, які здобуті за допомогою мобільних пристроїв, можуть стати початком розслідувань або суттєво їх доповнювати. За останній час в Польщі таким чином вдалося зафіксувати, наприклад, відсутність реакції силових структур

на насильство в публічному місці, порушення екологічних норм та корупційні схеми. Багато редакцій створює спеціальні відділи, метою яких є контакт з читачами/глядачами/слухачами. Важливим завданням цих відділів є заохочення споживачів до співтворення змісту – звичайно, після верифікації правдивості надісланих ними матеріалів.

Журналісти-розслідувачі, які хочуть використовувати соціальні мережі, повинні використовувати справжнє ім'я та прізвище, а їхнє портфоліо має містити інформацію про редакцію, на яку вони працюють, а також коротку біограму. Звичайно, є ситуації, коли потрібно залишатися анонімними (наприклад, коли влаштовуємо журналістську провокацію), але такі випадки повинні бути радше винятком, ніж постійним методом роботи.

У підсумку – сьогоднішню людину можна все частіше називати „homo internetus” – вона без проблем знаходить, читає і блискавично розповсюджує матеріали та інформацію в Інтернеті. За таких обставин додатковим завданням журналіста є логічне поєднання форми та змісту даного матеріалу.

11. ІНСТРУМЕНТИ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ ЧЕРЕЗ СТВОРЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНОГО КОНТЕНТУ

З розвитком цифрових технологій можливості накопичення великої кількості даних суттєво зросли. У той же час питання як донести інформацію до користувача у зрозумілому та компактному вигляді є дуже актуальним. На перетині традиційних форматів медіа виникли нові формати організації контенту – за часом та простором. Сьогоднішні інструменти створення контенту дозволяють нам не просто подавати інформацію у форматі відео, аудіо, тексту чи графіки, але й легко упорядковувати її у вигляді інтерактивних діаграм, хронік або карт.

Наприклад, великий масив даних про державні закупівлі Forbes.ua вмістили в такий інтерактивний графік³.

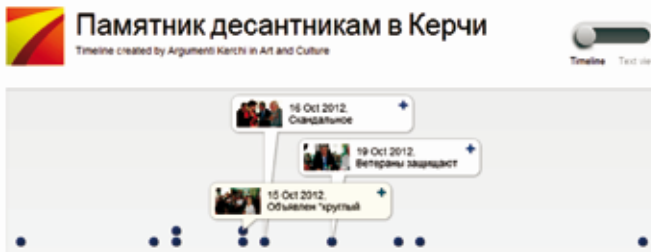
³ <http://forbes.ua/ratings/people>

Для створення **інтерактивних хронік** можна використовувати три доступних сервіси: від найпростішого <http://www.timetoast.com/>, до більш складних <http://www.dipity.com/> та <http://timeline.knightlab.com/>, причому останній є цілком безкоштовним та потужним інструментом, що використовують журналісти світових медіа.

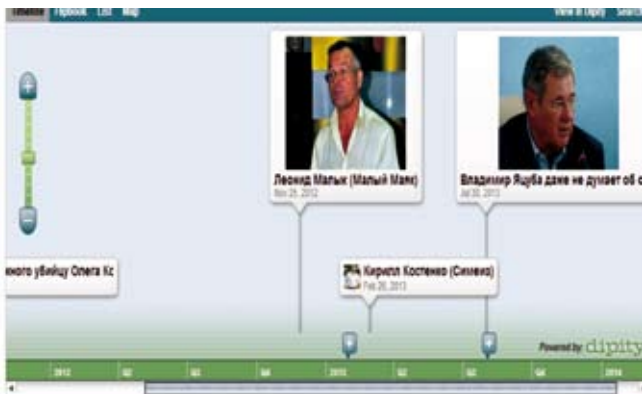
Це приклад створення інтерактивної хроніки у „Вашингтон Пост” <http://apps.washingtonpost.com/g/page/national/electronic-surveillance-under-presidents-bush-and-obama/213/>.

А це приклади роботи наших колег з Українських медіа:

Хроніка встановлення скандального монумента героям десантникам у Керчі⁴.

Хроніка убивств та замахів на мерів кримських міст⁵.

⁴ <http://www.timetoast.com/timelines/%D0%BF%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC-%D0%B2-%D0%BA%D0%B5%D1%80%D1%87%D0%B8>

⁵ http://911sevastopol.org/articles/Tajmlajn_GO_kogda_i_kak_ubivali_krymskih_merov/

Хроніка Врадіївських подій⁶.

Найпростішими інструментами для створення **інтерактивних карт** є ресурси <http://batchgeo.com/ru/> та Google Fusion Tables.

Це приклад створення карти щільності, яка дозволяє візуалізувати статистику, тренди та демографічні показники у прив'язці до територій.

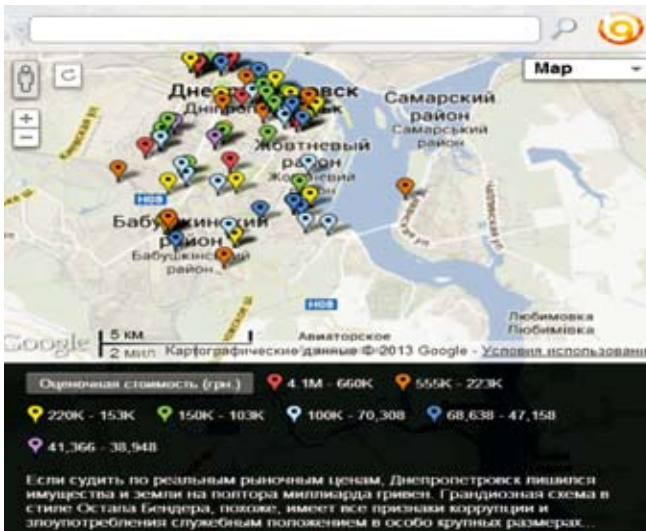
Карта захворюваності про районах міста Києва⁷.

А ці дві інтерактивні карти, творені за допомогою batchgeo, що має інтуїтивний інтерфейс та дозволяє наносити на карту дані з електронних таблиць Excel.

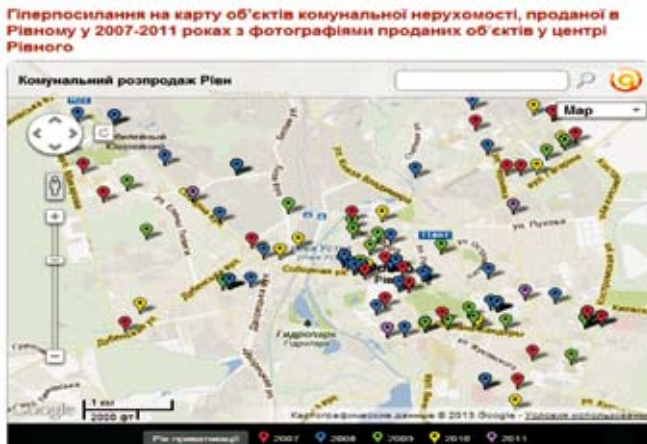
⁶ <http://nikcenter.org/popup/vradivka.php>

⁷ http://www.svidomo.org/defend_article/19467

Карта вкрадених об'єктів комунального майна Дніпропетровська⁸.

Карта приватизованого комунального майна у Рівному⁹.

Серед ресурсів для створення інформаційної графіки слід виділити два <http://infogr.am/> <http://www.easel.ly/>. Перший дозволяє створювати інтерактивні діаграми та інформаційні блоки, що включають в

⁸ http://frazua/analytics/12.09.13/175770/dnepropetrovsk_obokrali_na_42_millions_minimum.html

⁹ <http://4vlada.com/investigations/10081>

себе текст, картинку, відео, діаграму тощо. Другий має велику бібліотеку графічних шаблонів та дозволяє швидко розробити інформаційний блок. Тут кілька прикладів створення інформаційної графіки за допомогою цих ресурсів.

Инфографика вартості ремонту доріг у Севастополі¹⁰.

Читайте также: Драгоценные дороги Севастополя. Часть первая.

¹⁰ http://911sevastopol.org/articles/Dragocennyje_dorogi_Sevastopola_Chast_vtoraja/

Інфографіка про статки прокурорів Рівненської області¹¹.

Усі зазначені вище інструменти є корисними в роботі журналістів, але не слід забувати, що контент є головним, бо **велика кількість візуалізації не замінить собою відсутність змісту**, якщо його немає.

¹¹ <http://www.4vlada.com/ukraine/26580>

12. CROWD-SHARING – ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ІНТЕРНЕТУ ДЛЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ РОЗСЛІДУВАННЯ

Після традиційних медіа - преси, телебачення та радіо, прийшов час на Інтернет портали, але також і цей ландшафт в останніх роках було суттєво підкореговано. Сьогодні Інтернет-портالي багатьма зараховуються до традиційних медіа. Зараз у світі онлайну не достатньо відкрити Інтернет сайт, на якому читачі зможуть передивлятися статті та інші матеріали. Викликом часу є також необхідність широкого контакту з споживачем, постійне перебування з ним в діалозі постачальник-споживач, причому ці ролі мають бути замінними. Якщо раніше модель розподілу ролей була чітка та зрозуміла: медіа було постачальником інформації, а читач/глядач/слухач її споживачем, то сьогодні ці ролі повинні виконуватися замінно. Завдяки соціальним мережам та дискусійним форумам той, хто коментує статтю може стати водночас постачальником інформації – не тільки через висловлення своєї точки зору, але також і через доповнення новими фактами та розповсюдження інформації.

Ще кілька років тому журналіст, який хотів промовати свій матеріал, міг розраховувати лише на власну редакцію та вічливість видавців, які інформують про його публікації за кілька днів до самої публікації. Журналісти, що працювали в пресі нерідко заздрили телевізійникам або радійникам через можливість анонсувати свої матеріали. Якщо в газеті це можна робити раз на день, телебачення дає таку можливість частіше. Нові медіа принесли нові можливості – не лише в кращому промуванні журналістського матеріалу до публікації, але і після неї. Більше того, можна це робити на різних платформах. До публікації можна розміщувати інформацію, що скоро на наших шпальтах зявиться щось дуже важливе, а також цитати, фрагменти і т.д. Звичайно, у випадку

журналістських розслідувань, все це потрібно робити дуже обережно – так, щоб не сказати за багато і не виявити надто багато подробиць, щоб не спровокувати зрив публікації або підказати конкурентам цікаву тему. Нові медіа дають можливість промування матеріалу також і після його публікації. Можна про неї постійно нагадувати, розміщувати нові, додаткові матеріали в т.ч. в різних форматах.

Подекуди важливішим є те, що нові медіа дають можливість промувати журналістські матеріали не тільки редакціям або самим журналістам, але також і читачам, слухачам та глядачам, яким даний матеріал сподобався та його визнали вартим розповсюдження серед інших користувачів Інтернету. Crowdfunding, тобто саме розповсюдження матеріалу в нових медіа (особливо в соціальних мережах). Процес набрав все ширших обертів, тому користуватися цим повинен кожен журналіст. Соціальні мережі відкрили журналістам двері в «широкий світ», надаючи шанс достукатися до широких кіл споживачів, які походять з різних середовищ та живуть по всьому світі.

Потік інформації та можливість надавати резонанс журналістським матеріалам стали зараз простішими та дешевшими (crowdfunding робить діапазон журналістського матеріалу значно ширшим без потреби витратити додаткові кошти з цією метою).

Міжнародні соціальні мережі (наприклад, Facebook, Twitter, Instagram) або місцеві (наприклад, Вконтакте, Однокласники) це не лише можливість залишатися в постійному зв'язку з близькими, але також чудовий інструмент для журналістів – і знову ж таки, не тільки для пошуку інформації та героїв, але для додаткового простору до власного піару. Зараз все популярнішою стає думка, що показником успіху журналіста є не лише кількість проданих примірників газети та вірних читачів, кількість глядачів перед телевизором або радіослухачів, але також і кількість переглядів на сайті, число твітів на його тему, «лайків» на Фейсбуці або Інстаграм та лінків до матеріалу, його поширень.

Специфіка соціальних мереж, навіть міжнародних, відрізняється в залежності від країни – вплив на це мають рівень доступу до Інтернету, цифризації суспільства та суспільних знань з медіасфери, відкритість культури і т.д. Проте, є декілька рис соціальних мереж, які є понаднаціональними. Журналісти, які хочуть бути присутніми в соцмережах повинні про них пам'ятати. В першу чергу журналісти мусять

піклуватися про високий рівень змісту матеріалів, які там розмішують – майже завжди писати про власну роботу замість приватного життя. Потрібно постійно вступати в інтеракцію з читачами – відповідати на їх запитання та коментарі, пояснювати незрозумілі елементи. Слід писати простою мовою, зрозумілою, нерідко використовуючи скорочення – тобто мовою характерною для соцмереж.

Найпопулярнішими платформами в світі для crowdsharingu є Facebook і Twitter. Для журналістів, які більшою мірою використовують картину більше значення можуть мати такі портали як Youtube, Vimeo, Instagram або Flickr. Кожен з них має свою специфіку. Але варто звернути увагу на їх декілька характеристик.

В жовтні 2013 року в Україні Фейсбук використовувало близько 3 млн. чоловік. Це невелика кількість у порівнянні з загальною кількістю населення (для порівняння, в Польщі на Фейсбуці зареєстровано більше 15 млн. осіб, що становить приблизно 40% всього населення). Однак 3 млн. це й так майже вдвічі більше чим у 2011 році, тому можна припускати, що ця тенденція буде продовжуватися. Крім того, слід відзначити – 3 млн. користувачів Фейсбука це все одно більше чим кількість читачів будь якої газети. Це група людей, яка значною мірою отримує інформацію саме з соцмереж. Саме тому варто за них боротися для поширення інформації про наші матеріали. Схожа ситуація спостерігається у випадку з Твіттером – могло б здаватися, що число 120.000 щоденних користувачів цього порталу не робить враження (дані за: Google Analytics, 2012). Але ж це більше чим тиражі більшості традиційних газет.

Створюючи свій профіль в соцмережах потрібно пам'ятати про кілька основних принципів. В першу чергу – варто перевірити як виглядає активність користувачів такого порталу в даній країні. Таку статистику переважно надають фірми, що займаються дослідженнями Інтернету. Добре провести кілька пробних входжень, щоб побачити коли користувачі найбільш активні та коли їх найбільше в мережі (переважно, це в момент початку та закінчення робочого дня – проте поведінка в Інтернеті відрізняється в залежності від країни, культури, традиції). Наприклад, можна протягом кількох днів розміщувати посилання на свої тексти кілька разів на день та проаналізувати коли вони викликають найбільший резонанс.

Довгі роки журналісти, в основному, створювали власні сайти на Фейсбуці. Але останнім часом ця тенденція дещо змінилася.

Виявляється, що набагато ефективнішим способом достукатися до споживача є створення їм можливості відстежувати свою діяльність. Обидва методи мають свої плюси та мінуси. Власні сайти дають можливість досить чіткого встановлення до кого доходить текст та перевірки кількості «лайків» та поширень, а також створюють можливість для більшої відкритості щодо читачів. В свою чергу, профіль журналіста в соцмережі дає читачам враження близькості журналіста, що сприяє отриманню їх думок.

Водночас як профіль, так і сайт повинні вмщувати контактні дані журналіста, а журнал активності повинен бути побудований в основному на важливих подіях з точки зору роботи – отримані призи, зустрічі з читачами, реакція на матеріали. Саме це дає враження професійності, що звичайно не означає, що на ньому не можна публікувати приватних постів. Однак потрібно їх обмежувати. Варто додати, що чим більше аудіовізуальних матеріалів розміщено на сайті тим краще – так виникає з досліджень соцмереж в усьому світі. Публікації з фотографіями, відео- та аудіоматеріалами набагато частіше проглядаються та поширюються.

Прикрашування тексту на Твіттері дещо менш важливе – тут велику вагу має стислість (один текст не може перевищувати 140 знаків) та швидкість інтеракції. Портали схожі на Твіттер (які інколи називають «мікроблогами») доють громадянам постійний та поточний доступ до інформації, яку вони можуть коментувати та поширювати. Також Твіттер є ідеальним для передачі новин, особливо «гарячих». Те саме стосується надання резонансу результатам журналістських розслідувань. Щоб досягти успіху в crowdsharingu на Твіттері обов'язковою умовою є велика кількість осіб, що відстежують Ваш профіль. Тому потрібно розміщувати свою адресу профілю на Твіттері під текстом на сайті, в e-mail адресі, але в першу чергу потрібно самому шукати інтеракцію. Відстежування профілю інших користувачів, відповіді на запитання, коментування власних дописів – все це прості та необхідні методи задля цього.

Журналістика онлайн (розміщення журналістських матеріалів на Інтернет порталах, блогах або в соцмережах) робить розміщені матеріали завжди відкритими. Функціонуючи в Інтернеті вони можуть бути в будь-який момент використані, навіть багато місяців чи років після публікацій. Завдяки цьому ці історії живуть роками.

13. ОРГАНІЗАЦІЙНА ТА БІЗНЕС – МОДЕЛІ РОЗСЛІДУВАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Журналістські розслідування вже багато років є проблематичними для редакцій в усьому світі. Це найдорожчий, найбільш трудомістський та найнебезпечніший вид журналістики. Саме результати роботи розслідувачів, несуть найбільші ризики для редакцій – правові та фінансові, наприклад, втрату рекламних контрактів або багаторічні судові справи – навіть, якщо виграні, то дорогі. Коли додати до цього фактичний непрозорий стан медіа в багатьох країнах світу (незрозуміла структура власності та зв'язки зі світом політики), в т.ч. на пострадянському просторі, стають зрозумілими погрози по відношенню до журналістів (а нерідко на погрозах не закінчується). Тому нікого не повинно дивувати, що редакції витрачають все менші кошти на журналістські розслідування. З другого боку, цей вид журналістики є основою функціонування «четвертої гілки влади», тому розслідувачі, які до цих пір працювали в традиційних ЗМІ, зараз все частіше шукають свого місця в новій екосистемі медіа в світі – у нових організаційних та бізнес-моделях.

Однією з найбільш популярних форм цієї професії, окрім традиційних медіа, є неприбуткові організації. Незалежні від великого бізнесу, інтересів власника та рішення рекламного агентства, вони дають можливість присвятити себе одній темі навіть на місяці. Більше того, переважно вони не обмежені одним форматом – використовують багато різних інструментів: мультимедійних, інтерактивних, дуже часто поєднують в собі звук, слово та картинку, а вже кінцевий продукт доходить до широкого кола споживачів.

Що це таке – журналістські неприбуткові організації? Найпростіше кажучи: це медіа-організми, метою яких не є прибуток, а промування важливих з суспільної точки зору цінностей. В залежності

від існуючого в даній країні законодавства, вони можуть не платити податків або користуватися специфічними податковими пільгами. Гроші на діяльність та на зарплати для співробітників надходять переважно з пожертв та грантових джерел від різних фондів та організацій (наприклад, The Knight Foundation, The Gates Foundation, The Open Society Foundations, The National Endowment for Democracy, UNESCO), інколи від урядових структур (в основному в США та країнах Північної Європи) або фірм (Google, Omidyar Network).

Функціонують, як звичайні редакції, але всі зароблені кошти витрачаються на винагороду для своїх журналістів, витрати пов'язані з проведенням журналістського розслідування та подальший розвиток організації. Перші створювалися в США, в основному у відповідь на зменшення бюджетів редакцій на журналістські розслідування та хвилю скорочень. В інших країнах – як реакція на відсутність свободи слова та зв'язки власників зі світом політики та бізнесу. Коли в 2007 році організація Center for International Media Assistance (CIMA) підготувала свій перший звіт щодо журналістських неприбуткових організацій, в 26 державах існувало всього 39 організацій з профілем розслідувань. У 2012 році їх було вже 106 в 47 країнах. Їхня кількість постійно зростає, лише в США на даний момент існує більше 80 таких організацій з журналістських розслідувань. Найактивніші та найефективніші працюють передусім у Північній Америці (у 2012 році – 37%), Східній Європі та країнах колишнього СРСР (23%) та Західній Європі (17%). Організації, що діють не в США переважно маленькі, 1/5 з них працевлаштовує лише 1 або 2 особи. 17% з них навіть не має власного офісу. Американські організації значно більші з точки зору бюджетів. Сума бюджетів неамериканських журналістських неприбуткових організацій є меншою навіть за один бюджет найбільшої цього типу організації в світі - ProPublica. Однак американські неприбуткові організації та їхні донори підпорядковані зовсім іншому законодавству чим в більшості країн, що ставить їх у привілейовану позицію по відношенню до решти світу.

Найбільші (річні) бюджети мають (серед неамериканських):

- The Bureau of Investigative Journalism (UK) – 900.000 \$
- Arab Reporters for Investigative Journalism (Йорданія) – 886.000 \$
- M&C Centre for Investigative Journalism (ПАР) – 590.000 \$

- Pascal Decroos Fund (Бельгія) – 535.000 \$
- OCCRP (Боснія та Герцеговина) – 586.000 \$
- В свою чергу серед американських:
- ProPublica – 10.100.000 \$
- Center for Investigative Reporting – 5.200.000 \$
- Center for Public Integrity – 5.100.000 \$.

Без сумнівів такі кошти виглядають серйозно та дають величезні можливості проведення довготривалих та якісних журналістських розслідувань. За підрахунками Center for International Media Assistance, щорічно, на підтримку журналістики в усьому світі, різні організації виділяють майже 500 мільйонів доларів, але лише кілька відсотків з них потрапляє на розвиток розслідувань. Таким чином, багато організацій не може розраховувати лише на допомогу донорів, але вимушені шукати інші джерела для функціонування. Важливо, що ці «інші» методи отримання коштів стають також способом на життя для традиційних медіа.

Неприбуткові організації публікують журналістські матеріали, в першу чергу, на власних інтернет-порталах, але також домовляються про співпрацю з традиційними ЗМІ, особливо друкованою пресою та телебаченням. Редакції спільно працюють над матеріалами або ж традиційні медіа купують готові матеріали від неприбуткових організацій (це трапляється частіше). Для більшості редакцій це досить зручний вихід – отримують якісні журналістські матеріали, до яких не треба було б делегувати на довгий час своїх співробітників, і за які не несуть правової відповідальності (завдяки вдало сконструйованим договорам), яка спадає на плечі неприбуткових редакцій. Також редакційна співпраця традиційних ЗМІ є все частіше методом задля обмеження витрат на журналістські розслідування.

Характерне для «старих» медіа та медіа-організацій базування в своїй діяльності на рекламі присутнє також в неприбуткових організаціях, однак в цьому випадку воно є вкрай ризикованим, оскільки в якийсь момент може провокувати конфлікт інтересів. Поки що, неприбуткові організації зазначають, що рекламодавці не мають жодного впливу на редакційну політику, а гроші з цих джерел потрапляють виключно на подальший розвиток організації, а не на премії для її засновників. Про-

те цей метод відносно непопулярний серед організацій та стосується в основному комерційних структур.

Інші методи отримання коштів на діяльність журналістських організацій та медіа це, наприклад, підготовка аналітичних матеріалів та платних звітів, друкування книжок у традиційному та нетрадиційному (е-книжки) форматах, підготовка платних сервісів чи навчань. Використовуючи сьогоденні технічні можливості, традиційна журналістика все частіше переноситься до нових медіа – створює платні аплікації для телефонів та планшетів, тексти можна читати на е-книжках. Частина з них є безкоштовними, але все більше організацій вводить оплату за подібні матеріали. Їх можна читати, наприклад, в сервісі The Atavist (це сервіс, на якому розміщуються тексти longform, в т.ч. саме журналістські розслідування – які мають більше 5 тис. слів) – вони вицінюються по різному, в залежності від об'єму тексту або реноми автора. The Atavist заробляє, в першу чергу, завдяки продажу текстів до планшетів, а також на продажу ліцензійних матеріалів (наприклад, для ВУЗ-ів, на конференції TED).

Черговий метод, який використовується для журналістських розслідувань, це створення своєрідних журналів, що виходять виключно в Інтернеті. Таким журналом є, наприклад, проєкт Джіма Гайльса та Боббі Джонсона – Matter, в якому раз на місяць друкуються тексти типу longform присвячені тематиці пов'язаній з технологією, наукою, медициною та навколишнім середовищем. Переважно ці тексти можна віднести до розслідувань. Вартість купівлі одного матеріалу в Matter становить 99 центів. Їх можна читати на сайті, або ж, за такою самою ціною, читачі мають до них доступ на інших носіях (в т.ч. Kindle та iPad).

Цікаво, що сам спосіб створення сервісу був нетиповий для старих медіа, але стає все популярнішим для нових медіа-платформ та організацій. Ініціатори Matter скористалися можливостями crowdfunding та зібрали гроші на свою ідею серед користувачів Інтернету, які використовували сервіс Kickstarter. Для початку їм було потрібно близько 50 тис. доларів і саме таку суму вони запропонували в оголошенні. Проте, протягом місяця вдалося зібрати майже втричі більше. Особи, які платили на сервісі Kickstarter 25 доларів та більше, відразу автоматично ставали членами Matter, завдяки чому вже не мусили платити за матеріали. Сервіси crowdfunding все частіше використовують журналісти. Також на нього поставили, наприклад, ініціатори нідерланд-

ського „De Correspondent” – збираючи кошти на початку 2013 року вони побили світовий рекорд зібраної суми завдяки crowdfunding. Але не використовували платформи crowdfunding, а пропонували особам, які в майбутньому захочуть користуватися з сервісу, підписку вартістю 70 доларів на рік. З моменту оголошення ідеї Робом Війнбергом, протягом 24 годин майже 8 тис. осіб висловило бажання стати підписниками. Після 8 днів збирання коштів неіснуючий сервіс мав 15 тис. підписників. Всього було зібрано більше 1.3 млн. дол.

Сервіс робить ставку на тзв. *slow journalism* – якісну журналістику, ретельні аналізи, журналістські розслідування, поглиблені теми. В склад редакції входять відомі журналісти. Тексти мають публікуватися кілька разів на день, але це не можуть бути звичайні новини. Сервіс не планує продавати рекламу, але не виключає співпраці з різними суб'єктами в окремих темах. Це має бути відповідь на «поверхневість» ЗМІ та їх брак адаптації до викликів сучасності – до того, як сьогодні сприймає новини з світу молоде покоління.

Ще однією моделю, яку використовують журналісти при продажу власних текстів є написання їх з наміром продажу не через редакції або посередників, а за посередництвом інших платформ на «власну руку». Так зробив, наприклад, американський фрілансер Марк Херман, який написав текст «The Shores of Tripoli» (12 тис. слів) з думкою публікувати його в Kindle Single (послуга для користувачів Kindle, в рамках якої видаються тексти типу longform з усього світу, більшість з них коштує 0,99 – 2,99 дол.). Текст про життя в Лівії під час правління Муаммара Кадаффі можна купити за 1,99 дол. Херман написав його спеціально для Kindle Single, але на основі матеріалів зібраних з метою видати текст до „The Atlantic”. У журналіста було настільки багато матеріалів, що він не хотів, щоб вони «пропали» та мав свідомість, що „The Atlantic” не зможе взяти більшого тексту.

Його матеріал потрапив до 500 найчастіше купованих статей на Kindle. В розмові з O'Reilly.com він зізнається, що стаття продається настільки добре, що завдяки цьому він зможе компенсувати всі витрати, які поніс під час візиту до Лівії, і навіть може зібрати кошти на наступне турне.

На завершення варто підкреслити, що сьогодні журналіст мусить вміти продати свій матеріал. Протягом багатьох років було достатньо лише віддати його видавцеві або головному редактору, а вже сьогодні мова йде в основному про продаж споживачу.

14. ДОДАТКИ

14.1. Додаток 1. Законодавство, корисне для журналістів та ЗМІ.

1. Конституція України

Стаття 15. Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова.

Цензура заборонена.

Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 32. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України.

Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожен громадянин має право знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею.

Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування

матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Стаття 34. Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 41. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

2. Закон України “Про інформацію”.

Стаття 2. Основні принципи інформаційних відносин

1. Основними принципами інформаційних відносин є:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією;
- достовірність і повнота інформації;
- свобода вираження поглядів і переконань;

- правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Стаття 5. Право на інформацію

1. Кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів.

Стаття 6. Гарантії права на інформацію

1. Право на інформацію забезпечується:

- створенням механізму реалізації права на інформацію;
- створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів;
- обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення;
- обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації;
- здійсненням державного і громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію;
- встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

2. Право на інформацію може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 7. Охорона права на інформацію

1. Право на інформацію охороняється законом. Держава гарантує всім суб'єктам інформаційних відносин рівні права і можливості доступу до інформації.

2. Ніхто не може обмежувати права особи у виборі форм і джерел одержання інформації, за винятком випадків, передбачених законом.

Суб'єкт інформаційних відносин може вимагати усунення будь-яких порушень його права на інформацію.

3. Забороняється вилучення і знищення друкованих видань, експонатів, інформаційних банків, документів з архівних, бібліотечних, музейних фондів, крім встановлених законом випадків або на підставі рішення суду.

Стаття 20. Доступ до інформації

1. За порядком доступу інформація поділяється на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом.

2. Будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом.

Стаття 22. Масова інформація та її засоби

1. Масова інформація – інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб.

2. Засоби масової інформації – засоби, призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації.

Стаття 24. Заборона цензури та заборона втручання в професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації

1. Забороняється цензура - будь-яка вимога, спрямована, зокрема, до журналіста, засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, керівника, розповсюджувача, узгоджувати інформацію до її поширення або накладення заборони чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації. Ця заборона не поширюється на випадки, коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації.

2. Забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом.

Стаття 25. Гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів

1. Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом.

2. Журналіст має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством.

3. Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону.

4. Після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник засобу масової інформації має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом.

5. Журналіст має право поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом).

6. Журналіст засобу масової інформації має право відмовитися від авторства (підпису) на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки (редагування) суперечить його переконанням.

7. Права та обов'язки журналіста, працівника засобу масової інформації, визначені цим Законом, поширюються на зарубіжних журналістів, працівників зарубіжних засобів масової інформації, які працюють в Україні.

Стаття 26. Акредитація журналістів, працівників засобів масової інформації

1. З метою створення сприятливих умов для здійснення журналістами, працівниками засобів масової інформації професійної діяльності суб'єкт владних повноважень може здійснювати їх акредитацію. Усі дії, пов'язані з акредитацією, мають ґрунтуватися на принципах відкритості, рівності, справедливості з метою забезпечення права громадськості на одержання інформації через засоби масової інформації. Відсутність акредитації не може бути підставою для відмови в допуску журналіста, працівника засобу масової інформації на відкриті заходи, що проводить суб'єкт владних повноважень.

2. Акредитація журналіста, працівника засобу масової інформації здійснюється безоплатно на підставі його заяви або подання засобу масової інформації. У заяві, поданій журналістом, працівником засобу масової інформації, зазначаються його прізвище, ім'я та по батькові, адреса, номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності). До заяви додаються копії документів, що посвідчують особу та засвідчують її професійну належність. У поданні засобу масової інформації зазначаються його повне найменування, дата і номер реєстрації, адреса, адреса електронної пошти (за наявності), номер засобу зв'язку, прізвище, ім'я та по батькові журналіста, працівника засобу масової інформації, щодо якого вноситься подання. До подання додаються копії документів, що посвідчують особу. В акредитації не може бути відмовлено в разі подання усіх документів, передбачених цією частиною. Суб'єкт владних повноважень може встановлювати спрощений порядок акредитації.

3. Порядок акредитації, визначений суб'єктом владних повноважень, підлягає оприлюдненню.

4. Суб'єкти владних повноважень, що здійснили акредитацію журналістів, працівників засобів масової інформації, зобов'язані сприяти провадженню ними професійної діяльності; завчасно сповіщати їх про місце і час проведення сесій, засідань, нарад, брифінгів та інших публічних заходів; надавати їм інформацію, призначену для засобів масової інформації; а також сприяти створенню умов для здійснення запису і передачі інформації, проведення інтерв'ю, отримання коментарів посадових осіб.

5. У разі якщо захід проводиться відповідно до міжнародних або інших спеціальних протоколів, можуть встановлюватися особливі умови допуску журналістів. Такі особливі умови оприлюднюються на офіційному веб-сайті відповідного суб'єкта владних повноважень до проведення заходу.

6. Журналіст, працівник засобу масової інформації зобов'язаний дотримуватися встановлених суб'єктом владних повноважень правил внутрішнього трудового розпорядку, не перешкоджати діяльності його службових та посадових осіб.

7. Суб'єкти владних повноважень, що акредитували журналіста, працівника засобу масової інформації, приймають рішення про припинення акредитації у разі:

- подання ним відповідної заяви;
- неодноразового грубого порушення ним обов'язків, визначених цією статтею;
- звернення засобу масової інформації, за поданням якого здійснена акредитація.

8. У рішенні про припинення акредитації зазначаються посадова особа чи службова особа (суб'єкт владних повноважень), яка прийняла відповідне рішення, дата прийняття рішення, підстава для прийняття рішення та порядок його оскарження. Письмове повідомлення про припинення акредитації видається або надсилається засобу масової інформації або журналістові, працівникові засобу масової інформації протягом п'яти робочих днів з дня прийняття відповідного рішення.

9. Рішення про припинення акредитації може бути оскаржено до суду в установленому порядку.

3. Закон України “Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні”.

Стаття 2. Свобода діяльності друкованих засобів масової інформації

Свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються Конституцією України і відповідно до цього Закону означають право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати

та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації.

Друковані засоби масової інформації є вільними. Забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації.

Не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими засобами масової інформації, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю.

Стаття 25. Журналіст редакції друкованого засобу масової інформації.

Журналістом редакції друкованого засобу масової інформації відповідно до цього Закону є творчий працівник, який професійно збирає, одержує, створює і займається підготовкою інформації для друкованого засобу масової інформації та діє на підставі трудових чи інших договірних відносин з його редакцією або займається такою діяльністю за її уповноваженням.

Належність журналіста до друкованого засобу масової інформації підтверджується редакційним посвідченням чи іншим документом, виданим йому редакцією цього друкованого засобу масової інформації.

Стаття 26. Права та обов'язки журналіста редакції

Журналіст має право:

1) на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації;

2) відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами;

3) відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом;

4) на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються

лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України;

5) переваги на одержання відкритої за режимом доступу інформації;

6) на безкоштовне задоволення запиту щодо доступу до офіційних документів;

7) по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан;

8 звертатися до спеціалістів при перевірці одержаних інформаційних матеріалів;

9) поширювати підготовлені ним повідомлення і матеріали за власним підписом, під умовним ім'ям (псевдонімом) або без підпису (анонімно);

10) відмовлятися від публікації матеріалу за власним підписом, якщо його зміст після редакційної правки суперечить особистим переконанням автора;

11) на збереження таємниці авторства та джерел інформації, за винятком випадків, коли ці таємниці обнародуються на вимогу суду.

Журналіст зобов'язаний:

1) дотримуватися програми діяльності друкованого засобу масової інформації, з редакцією якого він перебуває у трудових або інших договірних відносинах, керуватися положеннями статуту редакції;

2) подавати для публікації об'єктивну і достовірну інформацію;

3) задовольняти прохання осіб, які надають інформацію, щодо їх авторства або збереження таємниці авторства;

4) відмовлятися від доручення редактора (головного редактора) чи редакції, якщо воно не може бути виконано без порушення Закону;

5) представлятися та пред'являти редакційне посвідчення чи інший документ, що засвідчує його належність до друкованого засобу масової інформації;

6) виконувати обов'язки учасника інформаційних відносин;

7) утримуватися від поширення в комерційних цілях інформаційних матеріалів, які містять рекламні відомості про реквізити виробника продукції чи послуг (його адресу, контактний телефон, банківський рахунок), комерційні ознаки товару чи послуг тощо.

Журналіст несе відповідальність в межах чинного законодавства за перевищення своїх прав і невиконання обов'язків.

4. Закону України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”.

Стаття 17. Відповідальність за посягання на життя і здоров'я журналіста, інші дії проти нього та відповідальність журналіста за завдану ним моральну (немайнову) шкоду.

Відповідальність за скоєння злочину проти журналіста у зв'язку з виконанням ним професійних обов'язків або перешкоджання його службовій діяльності прирівнюється до відповідальності за скоєння таких же дій проти працівника правоохоронного органу.

Службова діяльність журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі.

У разі відшкодування, відповідно до Цивільного кодексу України журналістом і засобом масової інформації заподіяної ними моральної (немайнової) шкоди на них покладається солідарна відповідальність з урахуванням міри вини кожного.

У разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або засобом масової інформації як відповідачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації. Суд враховує наслідки використання позивачем можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі і гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому. З ураху-

ванням зазначених обставин суд вправі відмовити у відшкодуванні моральної шкоди.

Умислом журналіста та/або службової особи засобу масової інформації є таке їх/її ставлення до поширення інформації, коли журналіст та/або службова особа засобу масової інформації усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки.

Журналіст та/або засіб масової інформації звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку.

5. Закон України “Про доступ до публічної інформації”.

Стаття 1. Публічна інформація

1. Публічна інформація - це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

2. Публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом.

Стаття 4. Принципи забезпечення доступу до публічної інформації

Доступ до публічної інформації відповідно до цього Закону здійснюється на принципах:

1) прозорості та відкритості діяльності суб'єктів владних повноважень;

2) вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених законом;

3) рівноправності, незалежно від ознак раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Стаття 6. Публічна інформація з обмеженим доступом

1. Інформацією з обмеженим доступом є:

- 1) конфіденційна інформація;
- 2) таємна інформація;
- 3) службова інформація.

2. Обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог:

1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

3. Інформація з обмеженим доступом має надаватися розпорядником інформації, якщо він правомірно оприлюднив її раніше.

4. Інформація з обмеженим доступом має надаватися розпорядником інформації, якщо немає законних підстав для обмеження у доступі до такої інформації, які існували раніше.

5. Не може бути обмежено доступ до інформації про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно. При дотриманні вимог, передбачених частиною другою цієї статті, зазначене положення не поширюється на випадки, коли оприлюднення або надання такої інформації може завдати шкоди інтересам національної безпеки, оборони, розслідуванню чи запобіганню злочину.

6. Не належать до інформації з обмеженим доступом відомості, зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового

характеру, оформленої за формою і в порядку, що встановлені Законом України „Про засади запобігання і протидії корупції”, крім відомостей, зазначених в абзаці другого частини другої статті 12 цього Закону.

7. Обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ. Якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, для ознайомлення надається інформація, доступ до якої необмежений.

Стаття 7. Конфіденційна інформація

1. Конфіденційна інформація - інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. Не може бути віднесена до конфіденційної інформація, зазначена в частині першій і другій статті 13 цього Закону.

2. Розпорядники інформації, визначені частиною першою статті 13 цього Закону, які володіють конфіденційною інформацією, можуть поширювати її лише за згодою осіб, які обмежили доступ до інформації, а за відсутності такої згоди - лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Стаття 8. Таємна інформація

1. Таємна інформація - інформація, доступ до якої обмежується відповідно до частини другої статті 6 цього Закону, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству і державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю.

{Частина перша статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом № 4652-VI від 13.04.2012}

2. Порядок доступу до таємної інформації регулюється цим Законом та спеціальними законами.

Стаття 9. Службова інформація

1. Відповідно до вимог частини другої статті 6 цього Закону до службової може належати така інформація:

1) що міститься в документах суб'єктів владних повноважень, які становлять внутрівідомчу службу кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов'язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень;

2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці.

2. Документам, що містять інформацію, яка становить службу інформацію, присвоюється гриф „для службового користування”. Доступ до таких документів надається відповідно до частини другої статті 6 цього Закону.

3. Перелік відомостей, що становлять службу інформацію, який складається органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами владних повноважень, у тому числі на виконання делегованих повноважень, не може бути обмеженим у доступі.

Стаття 13. Розпорядники інформації

1. Розпорядниками інформації для цілей цього Закону визнаються:

1) суб'єкти владних повноважень - органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання;

2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, - стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів;

3) особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, - стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків;

4) суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, - стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них.

2. До розпорядників інформації, зобов'язаних оприлюднювати та надавати за запитом інформацію, визначену в цій статті, у порядку, передбаченому цим Законом, прирівнюються суб'єкти господарювання, які володіють:

- 1) інформацією про стан довкілля;
- 2) інформацією про якість харчових продуктів і предметів побуту;
- 3) інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян;
- 4) іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією).

3. На розпорядників інформації, визначених у пунктах 2, 3, 4 частини першої та в частині другій цієї статті, вимоги цього Закону поширюються лише в частині оприлюднення та надання відповідної інформації за запитом.

4. Усі розпорядники інформації незалежно від нормативно-правового акта, на підставі якого вони діють, при вирішенні питань щодо доступу до інформації мають керуватися цим Законом.

Стаття 19. Оформлення запитів на інформацію

1. Запит на інформацію - це прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні.

2. Запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту.

3. Запит на інформацію може бути індивідуальним або колективним. Запити можуть подаватися в усній, письмовій чи іншій формі (поштою, факсом, телефоном, електронною поштою) на вибір запитувача.

4. Письмовий запит подається в довільній формі.

5. Запит на інформацію має містити:

- 1) ім'я (найменування) запитувача, поштову адресу або адресу електронної пошти, а також номер засобу зв'язку, якщо такий є;

2) загальний опис інформації або вид, назву, реквізити чи зміст документа, щодо якого зроблено запит, якщо запитувачу це відомо;

3) підпис і дату за умови подання запиту в письмовій формі.

6. З метою спрощення процедури оформлення письмових запитів на інформацію особа може подавати запит шляхом заповнення відповідних форм запитів на інформацію, які можна отримати в розпорядника інформації та на офіційному веб-сайті відповідного розпорядника. Зазначені форми мають містити стислу інструкцію щодо процедури подання запиту на інформацію, її отримання тощо.

7. У разі якщо з поважних причин (інвалідність, обмежені фізичні можливості тощо) особа не може подати письмовий запит, його має оформити відповідальна особа з питань запитів на інформацію, обов'язково зазначивши в запиті своє ім'я, контактний телефон, та надати копію запиту особі, яка його подала.

Стаття 20. Строк розгляду запитів на інформацію

1. Розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту.

2. У разі якщо запит на інформацію стосується інформації, необхідної для захисту життя чи свободи особи, щодо стану довкілля, якості харчових продуктів і предметів побуту, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних подій, що сталися або можуть статись і загрожують безпеці громадян, відповідь має бути надана не пізніше 48 годин з дня отримання запиту.

3. Клопотання про термінове опрацювання запиту має бути обґрунтованим.

4. У разі якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних, розпорядник інформації може продовжити строк розгляду запиту до 20 робочих днів з обґрунтуванням такого продовження. Про продовження строку розпорядник інформації повідомляє запитувача в письмовій формі не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту.

Стаття 21. Плата за надання інформації

1. Інформація на запит надається безкоштовно.

2. У разі якщо задоволення запиту на інформацію передбачає виготовлення копій документів обсягом більш як 10 сторінок, запитувач зобов'язаний відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк.

3. Розмір фактичних витрат визначається відповідним розпорядником на копіювання та друк в межах граничних норм, встановлених Кабінетом Міністрів України. У разі якщо розпорядник інформації не встановив розміру плати за копіювання або друк, інформація надається безкоштовно.

4. При наданні особі інформації про себе та інформації, що становить суспільний інтерес, плата за копіювання та друк не стягується.

Стаття 22. Відмова та відстрочка в задоволенні запиту на інформацію

1. Розпорядник інформації має право відмовити в задоволенні запиту в таких випадках:

1) розпорядник інформації не володіє і не зобов'язаний відповідно до його компетенції, передбаченої законодавством, володіти інформацією, щодо якої зроблено запит;

2) інформація, що запитується, належить до категорії інформації з обмеженим доступом відповідно до частини другої статті 6 цього Закону;

3) особа, яка подала запит на інформацію, не оплатила передбачені статтею 21 цього Закону фактичні витрати, пов'язані з копіюванням або друком;

4) не дотримано вимог до запиту на інформацію, передбачених частиною п'ятою статті 19 цього Закону.

2. Відповідь розпорядника інформації про те, що інформація може бути одержана запитувачем із загальнодоступних джерел, або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації.

3. Розпорядник інформації, який не володіє запитуваною інформацією, але якому за статусом або характером діяльності відомо або має бути відомо, хто нею володіє, зобов'язаний направити цей запит належному розпоряднику з одночасним повідомленням про це запи-

тувача. У такому разі відлік строку розгляду запиту на інформацію починається з дня отримання запиту належним розпорядником.

4. У відмові в задоволенні запиту на інформацію має бути зазначено:

1) прізвище, ім'я, по батькові та посаду особи, відповідальної за розгляд запиту розпорядником інформації;

2) дату відмови;

3) мотивовану підставу відмови;

4) порядок оскарження відмови;

5) підпис.

5. Відмова в задоволенні запиту на інформацію надається в письмовій формі.

6. Відстрочка в задоволенні запиту на інформацію допускається в разі, якщо запитувана інформація не може бути надана для ознайомлення в передбачені цим Законом строки у разі настання обставин непереборної сили. Рішення про відстрочку доводиться до відома запитувача у письмовій формі з роз'ясненням порядку оскарження прийнятого рішення.

7. У рішенні про відстрочку в задоволенні запиту на інформацію має бути зазначено:

1) прізвище, ім'я, по батькові та посаду особи, відповідальної за розгляд запиту розпорядником інформації;

2) дату надсилання або вручення повідомлення про відстрочку;

3) причини, у зв'язку з якими запит на інформацію не може бути задоволений у встановлений цим Законом строк;

4) строк, у який буде задоволено запит;

5) підпис.

6. Кримінальний кодекс України.

Стаття 171. Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів

1. Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів

- карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику, здійснюване службовою особою або групою осіб за попередньою змовою,

- карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням права обіймати певні посади на строк до трьох років.

Стаття 364. Зловживання владою або службовим становищем

1. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб,

- карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки,

- карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу,

- караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Примітка 1. Службовими особами є особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах чи організаціях незалеж-

но від форми власності посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

2. Службовими особами також визнаються іноземці або особи без громадянства, які виконують обов'язки, зазначені в пункті 1 цієї примітки.

3. Істотною шкодою у статтях 364, 365, 367, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

4. Тяжкими наслідками у статтях 364-367, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 365. Перевищення влади або службових повноважень

1. Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб,

- карається виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Перевищення влади або службових повноважень, якщо воно супроводжувалося насильством, застосуванням зброї або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування,

- карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки,

- караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 367. Службова недбалість

1. Службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб,

- карається штрафом від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

7. Кримінально-процесуальний кодекс України.

Стаття 65. Свідок

б) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

Стаття 162. Речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю

1. До охоронюваної законом таємниці, яка міститься в речах і документах, належать:

1) інформація, що знаходиться у володінні засобу масової інформації або журналіста і надана їм за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;

Стаття 275. Використання конфіденційного співробітництва

2. Забороняється залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру.

Стаття 328. Право перебувати в залі судового засідання

2. Близькі родичі та члени сім'ї обвинуваченого і потерпілого, а також представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час судового засідання.

8. Цивільний кодекс України.

Стаття 277. Спростування недостовірної інформації

1. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації.

2. Право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації щодо особи, яка померла, належить членам її сім'ї, близьким родичам та іншим заінтересованим особам.

3. Негативна інформація, поширена про особу, вважається недостовірною, якщо особа, яка її поширила, не доведе протилежного.

4. Спростування недостовірної інформації здійснюється особою, яка поширила інформацію.

Поширювачем інформації, яку подає посадова чи службова особа при виконанні своїх посадових (службових) обов'язків, вважається юридична особа, у якій вона працює.

5. Якщо недостовірна інформація міститься у документі, який прийняла (видала) юридична особа, цей документ має бути відкликаний.

6. Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено у друкованих або інших засобах масової інформації, має право на відповідь, а також на спростування недостовірної інформації у тому ж засобі масової інформації в порядку, встановленому законом.

Якщо відповідь та спростування у тому ж засобі масової інформації є неможливими у зв'язку з його припиненням, така відповідь та спростування мають бути оприлюднені в іншому засобі масової інформації, за рахунок особи, яка поширила недостовірну інформацію.

Спростування недостовірної інформації здійснюється незалежно від вини особи, яка її поширила.

7. Спростування недостовірної інформації здійснюється у такий же спосіб, у який вона була поширена.

Стаття 296. Право на використання імені

1. Фізична особа має право використовувати своє ім'я у всіх сферах своєї діяльності.

2. Використання імені фізичної особи в літературних та інших творах, крім творів документального характеру, як персонажа (діювої особи) допускається лише за її згодою, а після її смерті - за згодою її дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає, - батьків, братів та сестер.

3. Використання імені фізичної особи з метою висвітлення її діяльності або діяльності організації, в якій вона працює чи навчається, що ґрунтується на відповідних документах (звіти, стенограми, протоколи, аудіо-, відеозаписи, архівні матеріали тощо), допускається без її згоди.

4. Ім'я фізичної особи, яка затримана, підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, або особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може бути використане (обнародоване) лише в разі набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо неї або винесення постанови у справі про адміністративне правопорушення та в інших випадках, передбачених законом.

5. Ім'я потерпілого від правопорушення може бути обнародоване лише за його згодою.

6. Ім'я учасника цивільного спору, який стосується особистого життя сторін, може бути використане іншими особами лише за його згодою.

7. Використання початкової літери прізвища фізичної особи у засобах масової інформації, літературних творах не є порушенням її права.

Стаття 302. Право на інформацію

1. Фізична особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію.

Збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди не допускаються, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

2. Фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності.

Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого самоврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування.

Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел, зобов'язана робити посилання на таке джерело.

Стаття 307. Захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- та відеозйомок

1. Фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відео-плівку лише за її згодою. Згода особи на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відео-плівку припускається, якщо зйомки проводяться відкрито на вулиці, на зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру.

2. Фізична особа, яка погодилася на знімання її на фото-, кіно-, теле- чи відео-плівку, може вимагати припинення їх публічного показу в тій частині, яка стосується її особистого життя. Витрати, пов'язані з демонтажем виставки чи запису, відшкодовуються цією фізичною особою.

3. Знімання фізичної особи на фото-, кіно-, теле- чи відео-плівку, в тому числі таємне, без згоди особи може бути проведене лише у випадках, встановлених законом.

14.2. Додаток 2. Перелік законодавчих актів, які гарантують відкритість певних категорій інформації

1. Ч.5 ст.6 Закону України “Про доступ до публічної інформації”: “Не може бути обмежено доступ до інформації про розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування чи розпорядження державним, комунальним майном, у тому числі до копій відповідних документів, умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримали ці кошти або майно”.

2. Ч.6 ст.6 Закону України “Про доступ до публічної інформації”: “Не належать до інформації з обмеженим доступом відомості, зазначені у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленої за формою і в порядку, що встановлені Законом України “Про засади запобігання і протидії корупції”, крім відомостей, зазначених в абзаці другому частини другої статті 12 цього Закону”.

3. Ч.2 ст.50 Конституції України: “Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість хар-

чових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена”.

4 Ч.4 ст.21 Закону України “Про інформацію”:

“До інформації з обмеженим доступом не можуть бути віднесені такі відомості:

- про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту;
- про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, які сталися або можуть статися і загрожують безпеці громадян;
- про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також про соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;
- про факти порушення прав і свобод людини і громадянина;
- про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;
- інша інформація, доступ до якої відповідно до законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не може бути обмеженим”.

Ч.3 ст.8 Закону України “Про державну таємницю”: “Забороняється віднесення до державної таємниці будь-яких відомостей, якщо цим будуть звужуватися зміст і обсяг конституційних прав та свобод людини і громадянина, завдаватиметься шкода здоров'ю та безпеці населення”.

Ч.3 ст.15 Закону України “Про інформацію”: “Науково-технічна інформація є відкритою за режимом доступу, якщо інше не встановлено законами України”.

Ч.3 ст.18 Закону України “Про інформацію”: “Держава гарантує суб'єктам інформаційних відносин відкритий доступ до офіційної державної статистичної інформації, за винятком інформації, доступ до якої обмежений згідно із законом”.

Стаття 13 Закону України “Про інформацію”:

“1. Інформація про стан довкілля (екологічна інформація) - відомості та/або дані про:

- стан складових довкілля та його компоненти, включаючи генетично модифіковані організми, та взаємодію між цими складовими;

- фактори, що впливають або можуть впливати на складові довкілля (речовини, енергія, шум і випромінювання, а також діяльність або заходи, включаючи адміністративні, угоди в галузі навколишнього природного середовища, політику, законодавство, плани і програми);

- стан здоров'я та безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури і споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складових довкілля;

- інші відомості та/або дані.

2. Правовий режим інформації про стан довкілля (екологічної інформації) визначається законами України та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

3. Інформація про стан довкілля, крім інформації про місце розташування військових об'єктів, не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом.

Стаття 14 Закону України “Про інформацію”:

“1. Інформація про товар (роботу, послугу) - відомості та/або дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару (роботи, послуги).

2. Інформація про вплив товару (роботи, послуги) на життя та здоров'я людини не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом.

3. Правовий режим інформації про товар (роботу, послугу) визначається законами України про захист прав споживачів, про рекламу, іншими законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України”.

Частина 1 статті 7 Закону України “Про доступ до публічної інформації”: “Не може бути віднесена до конфіденційної інформація, зазначена в частині першій і другій статті 13 цього Закону”.

Ч.1 ст.13 Закону:

1. Розпорядниками інформації для цілей цього Закону визнаються:

1) суб'єкти владних повноважень - органи державної влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, органи влади Автономної Республіки Крим, інші суб'єкти, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання;

2) юридичні особи, що фінансуються з державного, місцевих бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим, - стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів;

3) особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, - стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків;

4) суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, - стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них.

ч.2 ст.13 Закону:

До розпорядників інформації, зобов'язаних оприлюднювати та надавати за запитом інформацію, визначену в цій статті, у порядку, передбаченому цим Законом, прирівнюються суб'єкти господарювання, які володіють:

1) інформацією про стан довкілля;

2) інформацією про якість харчових продуктів і предметів побуту;

3) інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян;

4) іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією).

11. Стаття 16 Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції":

1. Особам, зазначеним у пунктах 1-3 частини першої статті 4 цього Закону, забороняється:

1) відмовляти фізичним або юридичним особам в інформації, надання якої цим фізичним або юридичним особам передбачено законом;

2) надавати несвоєчасно, недостовірну чи не в повному обсязі інформацію, яка підлягає наданню відповідно до закону.

2. Не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом інформація про:

1) розміри, види благодійної та іншої допомоги, що надається фізичним та юридичним особам чи одержується від них особами, зазначеними в пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону;

2) розміри, види оплати праці осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 4 цього Закону, а також одержані цими особами за правочинами, які підлягають обов'язковій державній реєстрації, дарунки (пожертви).

14.3. Додаток 3. Перелік законодавчих актів, які передбачають звільнення від відповідальності за поширення недостовірної інформації

1. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні».

Стаття 42. Звільнення від відповідальності

Редакція, журналіст не несуть відповідальності за публікацію відомостей, які не відповідають дійсності, принижують честь і гідність громадян і організацій, порушують права і законні інтереси громадян або являють собою зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації і правами журналіста, якщо:

1) ці відомості одержано від інформаційних агентств або від засновника (співзасновників);

2) вони містяться у відповіді на інформаційний запит щодо доступу до офіційних документів і запит щодо надання письмової або усної інформації, наданої відповідно до вимог Закону України «Про інформацію»;

3) вони є дослівним відтворенням офіційних виступів посадових осіб державних органів, організацій і об'єднань громадян;

4) вони є дослівним відтворенням матеріалів, опублікованих іншим друкованим засобом масової інформації з посиланням на нього;

5) в них розголошується таємниця, яка спеціально охороняється законом, проте ці відомості не було отримано журналістом незаконним шляхом.

2. Закон України “Про телебачення і радіомовлення”.

Стаття 67. Телерадіоорганізація та її працівники не несуть відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, у разі:

а) якщо ця інформація містилася в офіційних повідомленнях або одержана від органів державної влади, органів місцевого самоврядування у письмовій формі;

б) якщо ця інформація є дослівним цитуванням заяв і виступів (усних і друкованих) посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, народних депутатів України, кандидатів на пост Президента України, кандидатів у народні депутати України та у депутати рад усіх рівнів, кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів;

в) якщо ця інформація розповсюджувалася без попереднього запису та містилася у виступах осіб, які не є працівниками телерадіоорганізації;

г) якщо вона є дослівним відтворенням матеріалів, поширених іншим засобом масової інформації або інформаційним агентством, з посиланням на нього;

ґ) якщо звільнення від відповідальності передбачено іншим законом.

3. Цивільний кодекс України.

Стаття 302. Право на інформацію

2. Фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності.

Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел (інформація органів державної влади, органів місцевого са-

моврядування, звіти, стенограми тощо), не зобов'язана перевіряти її достовірність та не несе відповідальності в разі її спростування. Фізична особа, яка поширює інформацію, отриману з офіційних джерел, зобов'язана робити посилання на таке джерело.

4. Закон України “Про інформацію”.

Стаття 30. Звільнення від відповідальності.

1. Ніхто не може бути притягнутий до відповідальності за висловлення оціночних суджень.

2. Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критика, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири). Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості.

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки принижують її гідність, честь чи ділову репутацію, а також інші особисті немайнові права, вона вправі скористатися наданим їй законодавством правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи у тому самому засобі масової інформації з метою обґрунтування безпідставності поширених суджень, надавши їм іншу оцінку. Якщо суб'єктивну думку висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на особу, яка таким чином та у такий спосіб висловила думку або оцінку, може бути покладено обов'язок відшкодувати завдану моральну шкоду.

3. Суб'єкти інформаційних відносин звільняються від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно необхідною.

5. Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів”.

Стаття 17 Відповідальність за посягання на життя і здоров'я журналіста, інші дії проти нього та відповідальність журналіста за завдану ним моральну (немайнову) шкоду

4. У разі розгляду судом спору щодо завданої моральної (немайнової) шкоди між журналістом або засобом масової інформації як відпо-

відачем та політичною партією, виборчим блоком, посадовою особою (посадовими особами) як позивачем суд вправі призначити компенсацію моральної (немайнової) шкоди лише за наявності умислу журналіста чи службових осіб засобу масової інформації. Суд враховує наслідки використання позивачем можливостей позасудового, зокрема досудового, спростування неправдивих відомостей, відстоювання його честі і гідності, ділової репутації та врегулювання спору в цілому. З урахуванням зазначених обставин суд вправі відмовити у відшкодуванні моральної шкоди.

5. Умислом журналіста та/або службової особи засобу масової інформації є таке їх/її ставлення до поширення інформації, коли журналіст та/або службова особа засобу масової інформації усвідомлювали недостовірність інформації та передбачали її суспільно небезпечні наслідки.

6. Журналіст та/або засіб масової інформації звільняються від відповідальності за поширення інформації, що не відповідає дійсності, якщо суд встановить, що журналіст діяв добросовісно та здійснював її перевірку.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Упорядник та редактор - *І. Кост*

Комп'ютерна верстка – *В. Жигун*

Беата Бель, Олександр Бурмагін, Томаш Патора, Олег Хоменок.

Посібник з журналістських розслідувань Теорія та практика. –
Київ, “Друкарня Бізнесполіграф” 2013. – 190 с.

Підписано до друку 14.11.2013

Формат 60x84/16. Умовн. друк.арк. 8.

Наклад: 500

Віддруковано:

ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф»

02094, Київ, вул. Віскозна, 8

Тел./факс (044) 503-00-45

Свідоцтво про внесення до державного реєстру

ДК №2715 від 07.12.2006